

לרעייתי,
לבניי, לכלותיי ולנכדיי
באהבה

וּפְדוּיֵי ה' יִשְׁבּוּן, וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה, וְשִׂמְחַת עוֹלָם, עַל-רֹאשָׁם;

שְׁשׁוֹן וְשִׂמְחָה יִשְׁיִגּוּ, וְנָסּוּ יָגוֹן וְאַנְחָה.

ישעיהו לה, י

כתיבה והבאה לדפוס: סמדר ויצמן

info@my-story.co.il

<http://my-story.co.il>

טלפון נייד : 050-6596019

טלפון קווי: 04-9880488

גרפיקה: סבטה עיצובים

טל' נייד: 054-7837870

נדפס בישראל, תשע"ד, 2013

כל הנכתב הוא על פי סיפורו של שלמה בשן (בשארי), על דעת המספר
ובאחריותו בלבד

כל הזכויות שמורות לשלמה בשן

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, לתרגם, להקליט, לאחסן במאגר מידע
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, כל חלק שהוא
מהחומר שבספר זה.

שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט,
אלא ברשות מפורשת בכתב.

מגלות לגאולים

זיכרונותיו של שלמה בשן (בשאר)

רכושו האמתי של אדם הוא זיכרונו.
בשום דבר אחר אינו כה עשיר או כה עני.
(אלכסנדר סמית)

תוכן

6	הקדמה לקורא היקר
8	פרק 1: ראשית כל
11	פרק 2: החיים בבית
22	פרק 3: העיירה חריה (Haryah) וקהילת היהודים בה
26	פרק 4: חינוך ולימודים
31	פרק 5: סיפורים מבית אבא ואירועים שונים
37	פרק 6: חתונה בקהילה
48	פרק 7: הרב בקהילה - רבי משולם אריה (אלוואחש)
53	פרק 8: טיפול רפואי ותרופות
55	פרק 9: השחיטה בקהילה
58	פרק 10: היחסים עם השלטון והשכנים - בני תימן הערבים
61	פרק 11: קהילות תימן השונות באזור מגוריי
64	פרק 12: דמויות במשפחה
72	פרק 13: הוויכוחים על העליה לארץ - האם הגיעו ימות המשיח?
75	פרק 14: משה, אחי, עולה לארץ
84	פרק 15: עוזבים את חריה בדרך למחנה העולים "גאולה", עדן
95	פרק 16: על כנפי נשרים לארץ אבותינו
98	פרק 17: בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים
101	פרק 18: שכול ואבל
106	פרק 19: מציאות חיים מורכבת
114	פרק 20: כפר סבא
127	פרק 21: מפעלי מג"ם

תוכן (המשך)

130	פרק 22: השירות בצה"ל
132	פרק 23: יונה - נישואים וילדים
138	פרק 24: הי דרומה - שליחות לדימונה
145	פרק 25: ספר תורה, בר מצווה ואסון - אימא נהרגה בתאונת דרכים
149	פרק 26: סיום העבודה במג"ם
152	פרק 27: הרב משולם אריה - חייו ומותו
154	פרק 28: עבודה בתע"ש
157	פרק 29: טיולינו בעולם
160	פרק 30: יציאה לגמלאות
162	פרק 31: מועדון ההסתדרות בשכונת גאולים
165	פרק 32: תעסוקה אחרונה - ארכיון בית ברל
157	פרק 33: הבנים שלנו ומשפחתי המורחבת
177	פרק 34: יונה
179	פרק 35: שירים מפרי עטי
189	פרק 36: שכונת גאולים וסיכום דברים
193	פרק 37: ברכות
196	פרק 38: סיכום דברים של סמדר ויצמן

הקדמה לקורא היקר

ספר זה מכיל סיפורים מהחיים היהודיים בגלות תימן, העלייה לארץ ועד היום. הסיפורים שזורים כחוליה בשרשרת כפי שהתרחשו.

החלטתי להעלות על הכתב מעט מזיכרונותיי כילד, מחיי הקהילה בתימן, העלייה "במרבד הקסמים" בשנת תש"ט (1949) לאחר קום המדינה, קליטת העולים וחייהם בהמשך בשכונת גאולים בכפר סבא, והכול דרך העיניים הפרטיות שלי ושל משפחתי.

הכמיהה לעליה; התלאות שבדרך; מחנה חאשד, או כפי שקראו לו מחנה "גאולה" או שער העלייה; "הנשר הגדול" (המטוס); שוד התכשיטים במטוס ע"י שליח הסוכנות מבני עדתנו; הקליטה במחנות העולים בארץ; התמימות והאמונה של העולים; פרשת העלמות ילדי העולים במחנות העולים (זה כמעט ונגע גם לנו); פיזור המחנות לכל מקום בארץ; מחנה אוהלים בכפר סבא; הקמת שכונת גאולים סמוך למחנה; ילדי גאולים וחייהם בשכונה; הפעילות החברתית; העברית כשפה משותפת; בית הספר בנווה ימין; פיזור ילדי המעברה בבתי הספר בעיר; מועדון הנוער העובד והלומד; גדנ"ע אוננו; קבוצת הכדורגל - כל אלה היו כור היתוך של כולנו עם כל עדות ישראל כמעט. הגיוס לצה"ל; הפרנסה; הזיווג והקמת תא משפחתי - כל אחד בדרכו שלו.

את החומר דליתי מזיכרונותיי כילד קטן ואחר כך כמתבגר שראה, שמע וחווה - כאדם צעיר ואחר כך מבוגר.

אין כאן ציטוטים או ליקוטי חומר, אלא עדות כנה וישרה ממקור ראשון.

חשבתי שאלו סיפורים שכדאי לכתוב ולתעד, ואולי ישפכו אור על מה שעדיין לא נכתב.

תודתי נתונה לגברת סמדר ויצמן על העזרה, התמיכה והסיוע בכתיבה, בעריכת החומר והגהתו.

אדם וחווה / שלמה בשן

אדם, מה לך נרדם
קום התהלך בגן.
אינך כבר לבד
דמות בראתי לך,
רק אחת מצלעותיך
היא חווה אם כל חי.
בראתי יש מאין
שת, הבל, וקין.
מן התפוח אכלת
דבר שהיה אסור,
ממני לא התביישת,
לך זה היה ברור.
הדבש שבגן רדית
היה לך לרועץ,
עתה על פתח ביתך
החטא עדין רובץ.
קום צא מגני
לאדמה תהיה קשוב,
גם עשיר וגם עני
אליה כל אחד ישוב.

שלמה בשן

נכתב בהתש"ע

< 1 >

ראשית כל

אבא ואימא

המייילדת חשה מהר אל היולדת הכורעת ללדת. בחֲרִיָּה (Haryah) מקום מגוריה של היולדת כלל לא היה בית חולים. היולדת התפתלה מכאביה. לא היה זה התינוק הראשון שילדה. שני ילדיה, חנה ושלום, לא היו עמה באותה עת אלא עם סבתם. אביהם נפטר והיא נותרה אלמנה צעירה שהגיעה מהעיירה רִיאָמִי לעיר חריה (Haryah) לאחר נישואיה מחדש לסאלם בשארי.

כעת עמדתי לצאת לאוויר העולם, הילד הראשון שלה ושל בעלה השני הוא אבי. בשעה טובה התינוק יצא לאוויר העולם ומיד השמיע קול בכי.

המייילדת רצה להודיע בשמחה שהגעתי לעולם. הורי קראו לי שלמה על שם סבי שלמה בן סעיד, אבי אביו של אבי (סבא של אבא). השנה תרצ"ז (1937) חודש סיוון (יוני). כמובן איני זוכר דבר מלידתי. אני בטוח שהשמחה הייתה רבה. עם

לידת ילדים ובעיקר בנים - שמחו תמיד.

גם אבי התאלמן ואמי הייתה לו לאשה שנייה. היו לו כבר שלושה ילדים יחיא (זכריה), רומיה ומשה. אחרי נולדו עוד שלוש בנות: שרה (זהרה), צביה ועליזה (לוזה). אחריהן - אברהם, ועל לידתו אכתוב בהמשך כשאספר על העלייה לארץ. האחרונה חביבה, ענת (מזל), נולדה כבר בארץ בשכונת גאולים, צברית ראשונה. גדלתי יחד עם אחיי ואחיותיי, ילדות רגילה. גדלתי יחד עם חצאי אחיי מאבי, ומרגע שעמדתי על דעתי למדתי להכיר אותם כאחים לכל דבר. את אחיי מאמי הכרתי רק בהגיעי לגיל שלוש או ארבע. אימא רצתה להחזיק את ילדיה ולגדלם אצלה, אבל הם נשארו אצל הסבתא, אם בעלה שנפטר, ובקרבת הדודים חיים וסלם, אחי אביהם. בית משפט הכריע שהילדים יישארו בחיק משפחת אביהם. הילדים, שנשאלו על ידי השופט היכן הם רוצים להיות, בחרו להישאר במשפחה אותה הכירו. הסבתא והדודים גידלו אותם.

הביקור

יום אחד הופיעו שני ילדים, בן ובת רזים, לבושי שמלות, יחפים; פאותיו של הבן השתלשלו משני צדי ראשו ועטרו את פניו וכובע שחור על ראשו. דודיהם של הילדים ליוו אותם עד קרוב לעירנו, ולאחר מכן הנחו אותם איך להגיע לביתנו.

לתדהמתי מיהרה אימא אליהם לאמצם אל ליבה כשהיא דומעת ודמעותיה זורמות ללא מעצור על לחייה. בהתרגשות רבה חיבקה אותם כשהיא ממלמלת "כל כך התגעגעתי אליכם... שלום וחנה האהובים". לא הבנתי מי הם הילדים האלה, אבל ההתרגשות מהמחזה דבקה גם בי ואף אני נתתי קולי בבכי. אחיי למחצה, שכבר הספיקו לקבל הסבר מאמי שיש להם אח נוסף, הקיפו אותי. חבוקים זה בזה התנשקנו והתחבקנו. אחותי הקטנה זהרה (שרה) שהייתה עדיין תינוקת רכה זכתה גם היא לחיבוקים. קשה היה להם להניח לה. כך כולנו דומעים וליבנו מלא על גדותיו פנינו לספר את הקורות אותנו. אימא סיפרה בעצב על הגורל שפקד אותה, על התינוק, שאול, שנולד אחריי ונפטר בהיותו בן שנה. לרגע נעשינו עגומים, האווירה הפכה להיות עצובה. אבל מיד התעשתנו ולא

נתנו לעצב לשלוט בנו, חזרנו לשמחה שבפגישה המחודשת.
 שלום יצא אתי לרעות את הפרות בשדות ובהרים. ביקש שנעשה תחרות ריצה
 על הגבעה הסמוכה. הסכמתי.
 היה קשה לי לנשום. הריצה עם אחי שלום על הגבעות שמסביב לעיר גרמה לכך
 שנשמתי כמעט נעתקה. שאפתי אוויר וביקשתי ממנו הפוגה.
 מסתבר ששלום זה היה רץ מעולה, זריז, מטפס על הרים וגבעות כעיזה קלילה
 ואני מנסה להשיגו ולא מצליח. מסתבר שהיה שובב לא קטן.
 אחר שסיימנו לרעות את הפרות והן אכלו די שובען, החלו דמדומי ערב, והתחלנו
 לצעוד חזרה הביתה.
 היה צורך לאסוף את הפרות ולדרבן אותן לכלות את האכילה ולהתחיל
 לצעוד חזרה. הייתה זאת מלאכה לא קלה. שלום סייע לי הפעם. שמחתי
 לחזור ולראות גם את חנה שעזרה לאימא במשך היום בעבודות הבית.
 לאחר כמה שבועות חזרו שלום וחנה אל משפחת אביהם ואל סבתא סעידה.
 שני הצדדים שוב הזילו דמעות כמים. לעולם תהיה חקוקה בזיכרוני הפרידה
 משלום וחנה. הם נפרדו מאמי בצורה קשה ביותר.
 נקשרנו מאוד באותם ימים ששהו אצלנו.

< 2 >

החיים בבית

בדרך כלל הייתי מתעורר מוקדם בבוקר.

היום התעוררתי מעט מאוחר.

אימא העירה אותי ברוך ובבת צחוק, "קום עצל בטרם יהיה מאוחר מדי, הפרות כבר גועות הן רוצות לצאת למרעה".

קמתי במהירות, התלבשתי ואני כבר בדרכי עם הפרות. העונה חמה ועלי להוציא אותן למרעה בטרם יהיה חם מדי. מאוחר יותר קרני השמש היוקדות ייבשו כל דבר בקיץ החם. בחורף בעת הגשמים אספו מספוא מהשדות.

אימא הייתה משכימה לקום עם הנץ החמה. חטיבת העצים להסקת הטבון (תנור אפיה) דרשה מאמץ לא קטן. שוב ושוב הייתה מניפה את ידה האוחזת בגרזן כפופה מעל הערמה, כבר ניגרו ממנה אגלי הזעה הראשונים. מעולם לא התלוננה על כאבים כל שהם למרות שאני משער שהיו מחושים בגבה או במקומות אחרים בגופה. ידיה היו מגוידות וחריצים נחרצו בכפות ידיה מהעבודה הקשה. אבל הנשים היו ג'דות (חזקות, בעלות כוח) לפחות זה מה שציפו מהן, ואימא לא יצאה מכלל זה. היא הייתה טורחת לאפות את הפיתות. ענן חנק את גרוני, ריאותיי מלאו בעשן. לעיתים אי אפשר היה לראות דבר מבעד למסך העשן שיצא מהטבון בעת האפייה בו, עד שהייתי נמלט החוצה ושואף אוויר צח כדי לנקות את קנה הנשימה הניחר, להיפטר מהעשן הנורא שסתם כל נקבובית.

לאחר מכן הייתה מתפנה למלאכת השחינה. באבני ריחיים טחנה את גרגרי החיטה והתירס. היה עליה לנפות את הקמח וללוש את הבצק. כעת הייתה

מתפנה להכנת ארוחת הבוקר.

אימא התחילה את הבוקר בחטיבת עצים, המסור חתך בעץ, מדי פעם הניפה גרזן, נעצה בגזעי העץ, עד שנכנעו ונשברו. אחר כך הייתה יוצאת עם קבוצת נשים לקושש זרדים. אימא לא הייתה יחידה שעשתה זאת. חבורה רצינית של נשים הלכו ביחד כשהן מפטטות על דא ועל הא ומעבירות באותה הזדמנות את כל המידע והרכילות האחרונה שהייתה במקום. לא נותרה אחת שלא ידעה מי בהריון, או מה נולד.

פעמים רבות גם אני הקטן הייתי נשרך אחריהן ואלומה קטנה של זרדים מונחת על ראשי, כפות רגלי הקטנות והיחפות מדלגות על רגבי האדמה והעשבים. הייתי רגיל להלך יחף מאז הייתי רך בשנים, כילדים אחרים, ולא הרגשתי כלל גם כשדבר מה ננעץ בכף רגלי. אם היה זה דבר ממש חמור אז אימא או אבא היו מורחים על הפצע צמח רפואי כתוש שנקרא אֶלְעָרֹוב (את עליו שנכתשו שמו על הפצע עד שהגליד).

חליבת הפרות התבצעה תוך שאימא חולבת את עטיניהן בזריזות. היה עליה גם להשגיח על דלי החלב שהפרה חלילה לא תבעט בו והאדמה "תשתה" אותו. בימים שמזג האוויר אפשר זאת, היא הייתה יוצאת איתן למרעה. תוך שהן היו מלחכות את העשב, אימא הייתה מלקטת מיני עשב: דורה, תלתן, תירס ומאחסנת שיהיה לאחר מכן למאכל הפרות בבית.

הספקתי גם ללכת עם אימא לנהר אסייל אֶלְעָוֹאר (הנהר העיוור). "היזהר שלא ינתזו מים מהכד בדרך, ושלא תמעד והכד ישבר", הזהירה אותי אימא. צעדתי בזהירות, אבל בקלילות. הייתי כבר מיומן בהליכה עם הכד על הראש. הוא ישב עלי היטב ובטוח, אף טיפה לא נשפכה. ולא אכחיש שהיו פעמים, בהתחלה, בהם העזו טיפות מים גם לזלוג מתוך כד החרס, עד שהפכתי להיות מיומן ביותר. היה עלינו ללכת כברת דרך ארוכה. הנהר היה בקצה המזרחי של העיר וביתנו היה במערבו.

מדי פעם היו הנשים מביאות את הכביסה, יושבות ישיבה מזרחית או כפופות מעל הכבסים, טורחות ועמלות בשפשוףם וניקיונם. ידיהן האדימו ובמשך השנים הפכו מגוידות ומחוספסות מן העבודות הקשות. זאת הייתה מכונת הכביסה של

אותם ימים. בין כל אלה המטלות, היה עליהן גם לטפל בילדיהן. הנשים לא היו מפונקות באותם ימים. היה עליהן להיות חזקות וזריזות כדי שיוכלו לעשות את העבודה הרבה והמפרכת שהייתה מוטלת עליהן, ללא טכנולוגיה חדשה ומודרנית.

אימא הייתה עושה את כל העבודות הללו גם כשכרסה בין שיניה. איש לא היה יכול להחליף אותה. עבודות הבית לא נעצרו וחיכו לזמנים שתתחזק יותר. זאת הייתה עבודה קשה ותובענית. לא היה תחליף לנשים שעשו אותה. כך הן עבדו מצאת החמה ועד צאת הנשמה.

באותה עת ישב אבא ועבד בבית המלאכה שהיה חלק מהבית. לבוש בגלימתו, פאותיו המסולסלות יורדות משני צדי רקותיו. כדי לעבוד לא היה צורך כלל לצאת מהבית. הסנדלים שאבא יצר נודעו בטיבם ואיכותם המצוינת. גדולי העיר ועשיריה היו משחרים לפתחו לקנות את התוצרת שלו. הוא היה מקפיד להכין אותם כראוי. אחי יחיא היה מומחה ביצור מעילים וחגורות מעור כבשים. גם שמו יצא לתהילה על התוצרת האיכותית, ובכלל השניים היו אנשים ישרים, מהימנים, אחראים וחרוצים. הקונים ידעו שאפשר לסמוך עליהם. גם משה היה יושב עימם ולומד את המלאכה.

לאחר שסיימנו את הבאת המים, עדיין לא הסתיימה עבודת היום של אימא. כעת ניגשה לחלוב את הפרות. מהחלב תכין חמאה, גבינה ולבן.

היה זה בלילה. אימא ואבא חשו לפרה שהשמיעה געיות רמות. הבנתי שדבר מה נפלא עומד להתרחש. ראיתי את הוריי מסייעים לה. הצצתי מהצד בסתר לבל יגלו את דבר נוכחותי וישלחו אותי משם למיטתי. ראיתי את היצור החמוד חסר האונים שהמליטה הפרה. התרגשות והנאה משולבים זה בזה אחזו בי. ראיתי את העגל יונק מאמו רק לאחר שאימא חלבה ממנה את החלב הראשון. הגבינה שנעשתה מחלב זה הייתה טעימה ביותר. אימא ידעה להכין מטעמים מהגבינה (אֶלְפִיָּה).

כשהייתי קטן יצאתי עם אימא למרעה. היא הייתה מאכילה את הפרות בירק שנאסף מהשדה ונערם לחבילות.

בל נשכח גם את הארוחות שהיינו אוכלים. שלוש ארוחות ליום.

הנה הגיעה ארוחת הערב. אז היו מוצאות שוב הפיתות שאפתה אימא בטבון וגם מרק עדשים, או שעועית וסחוג. היו לנו מיני ירקות: קישואים ודלעת, ופירות כמו: תפוחים, שזיפים, אפרסקים, ענבים ועוד. לאחר מכן היו מתאספים כל בני הבית, יושבים ישיבה מזרחית על השטיח העשוי עור כבשים והשיחה הייתה קולחת בענייני דיומא.

אבא עם חברו סלימן מליחי, אוקטובר 1975

תוך כדי אכילה בצוותא כל אחד היה טובל אצבעותיו בקדרה ואוכל. צללים היו מרצדים על הקירות. דמויות הנוכחים לא נראו בבירור לאור העששית שלהבתה לפעמים רעדה, זינקה מעלה וירדה. לפעמים התייצבה ואז לאורה נראו פני האנשים ברור יותר. לפעמים היה עלינו עוד להוסיף מדמיוננו ולשער כיצד נראים פני הדובר והבעות פניו. ללא אמצעי המחשה, נתנו דרור לדמיוננו שהיה עשיר, יותר מהיום, שלא נותר מקום רב לדמיון. האמצעים הטכנולוגיים מספקים היום הכול.

אחרי האוכל היה מוצא הכיבוד שכלל פיצוחים כגון גרעיני דלעת, גרעינים לבנים, אגוזים וכמובן שתיה חמה - קפה ותה.

אך עדיין לא תם היום. בערבים לא היו שידורי רדיו וטלוויזיה. וגם לא היו יוצאים

לבילות ביחד בבתי קפה ובבתי קולנוע. המפגש החברתי היה צורת הבילוי המקובלת באותם ימים. וגם המפגשים בבית הכנסת כמובן.

הבית שימש כבית ועד הקהילה, כי אבא היה הגביר בקהילה. היו שעות בהם ישבו

אבא, שלום בשארי, 1952
ציטוט: זקן אני, אך לבי צעיר. עוד
ביכולתי - בארצנו הקדושה - לבנות
עיר.

ולעסו באי הבית את הגת (מין ירק שמשרה על הלועסים אותו הרגשת עונג ושלווה). שום דבר לא יכול היה להזיז מישוהו שיוותר על זמן הישיבה ולעיסת הירק. גם הם אכלו בצוותא, כל אחד ואצבעותיו בתוך הקערה, ומפליגים בשיחות. נרגילות עמדו לפני היושבים. לפעמים עישנו סיגריות רגילות. כמובן, כולם גברים. הנשים היו רק מאחורי הקלעים, מכינות ומגישות את הכיבוד. אחר הצהריים הגיעו גם מכובדים (שייחים וראשי חמולות) לא יהודים מבין המוסלמים תושבי העיר ושכנים. את ביתנו פקדו גם מקבצי נדבות, מחזרים על הפתחים, מבקשי עצות להצלחה, חולים שחיפשו מזור למכאובם. כמובן - אנשים שהגיעו לסנדלריה של אבא לתיקון והזמנת נעליים, התעכבו לעיתים בחדר האורחים.

"מוסלמי ויהודי נפגשו..." היה אבא מתחיל ומספר בחיוך כשהוא סוקר במבטו את הנוכחים. הייתי שם לב איך כולם יושבים מרותקים, עיניהם נעוצות באבא והם לא נעים ולא זעים. אפשר היה לשמוע בברור זמזום של זבוב.

ולפתע היו פורצים כולם בצחוק מצלצל. לא תמיד היה זה סיפור משעשע, אבל לעיתים קרובות אכן כך היה. אבא בקולו הנעים במזגו הטוב והנוח לבריות, לבוש גלימה כפי שהיה מקובל, היה מהפנט את הנוכחים. כולם אהבו אותו ואת האווירה הנעימה והשלווה שהיה משרה. עלי לציין את חכמתו ויושרו, שלמרות שלא נולד בגרמניה היה לו אופי של יקה. כינו אותו בית סאלם שלמה (בית שלום שלמה).

מחוץ לקהילה היהודית זכינו ליחס של כבוד והערכה מצדם של שייחים, ראשי פלגים וחמולות שונות וגם מהשכנים שהיו מגיעים אל ביתנו.

בימי שישי היינו מתקלחים ולובשים בגדי חג. כך היינו מקדמים את פני שבת המלכה ומתכווננים להליכה לבית הכנסת. היו משפחות עניות שלא היה לאל

אבא וזכריה (יחיא), ליל הסדר תשל"א, 1971

ידם לקנות בגדים ואוכל לפי צרכיהם, אך תמיד הייתה עזרה הדדית.

לאחר התפילה בבית הכנסת היו מתכנסים כל בני המשפחה סביב לשולחן ערוך, עושים קידוש על היין ואבא היה מברך: "יום השישי

ויכולו השמים והארץ וכל

צבאם...".

שירת מזמורי השבת הייתה פורצת מגרוננו נישאת בחלל הבית וגם מחוצה לו. בבוקר השבת אפשר היה להבחין בבני הקהילה, כולם הולכים בקבוצה אחת גדולה, משוחחים בדרך. אחרי התפילה בבית הכנסת בשבת בבוקר, אוכלים, ואז יוצאים לכיוון הנהר. בחורף, בתקופת הגאות, היו מים רבים ממלאים אותו והנהר היה עולה על גדותיו. באותה תקופה לא היו טובלים בו. בבוא הקיץ הלכו לאחר התפילה כאמור לטבילה בנהר. זרימת המים שירדה כמפל מן הגבעה למטה יצרה כעין בריכה בה היינו משתכשכים ושוחים בהנאה. המים היו מצננים את גופנו הלוחט מהחום. מסביב היה נוף פסטורלי של שדות ירוקים. בקר וצאן רעו באחו בשלווה. השקט והירוק בעיניים היו כמרפא לנפש.

"סאלם איזה עגל משובח, האם תוכל לברר אם אפשר לקנותו, האם תהיה מוכן לארגן את הקנייה?" בדרך כלל היו פונים הגברים בני הקהילה אל אבא בבקשות. אבא ידע לסדר את הקניה ולהיכנס למשא ומתן עם הנוגעים בדבר. בעיקר היה זה לקראת החגים כשרצו שבשר טוב ומשובח יעלה על השולחן. כמובן שהקניה

נעשתה למחרת ולא בשבת.

הילדים והנשים הלכו בנפרד. היינו צועדים כולנו בין השדות בנחת אל הנהר כדי לטבול במים. מימיו הזכאים היו מרעננים ואנו שחינו ורחצנו את בשרנו בהנאה גדולה. היה זה מרגוע לנפש. היינו חוזרים ברגל כמובן מן הרחצה לעיר. שולחנות ערוכים לג'עלה (ישיבה בצוותא וכיבוד קל על השולחן של פיצוחים, פירות ועוד) חיכו להם בבית ראש הקהילה.

שירים ליום השבת

אהבת הדסה על לבבי נקשרה

ואני בתוך גולה

ופעמי צוללים...

מילים: שלום שבזי

מתוך ויקיפדיה

הרב שבזי נולד ביישוב נג'ד אלוליד שליד תעיז בשנת 1619, לאביו יוסף (שלם בן יוסף בן אביגד בן כלפון משתא אלשבזי), וכשעבר ליישוב שבזי נוסף לו הכינוי "אלשבזי". בגיל 15 נפטר אביו ועקב כך עזב את ביתו על מנת לפרנס את המשפחה. כשחזר התגורר בקלעת אלצעיד ועקב השתוקקותו לתורה ולחכמה הירבה לעלות לצנעא בירת תימן שם היה רגיל לשאת ולתת עם חכמי העיר בתורה. ידועה ידידותו הרבה עם ראש רבני צנעא הרב סעדיה דריין (שחיבר פירוש על משנה תורה לרמב"ם שרובו אבד), אליו כתב שיר הפותח במילים "אהוב ליבי נשיא הדור בעירו אשר הגה בתורה התמימה".

שירתו הושפעה מתורת הקבלה ולרבים משיריו יש גוון מסתורי וסמלי.

עסק גם בפילוסופיה והדבר ניכר בשיריו ובספרו "חמדת ימים" על התורה.

מרבית שירי הרב שבזי הם בעיקר שירי קודש המבטאים את הקשר הנצחי שבין עם ישראל והקב"ה, ומיעוטם שירי חידות בתורה לידידיו הרבנים, ושירי פולמוס ושעשוע. בכולם חבויים רמזים או מוסר השכל. בדומה לחכמי ומשוררי ספרד בעידן תור הזהב, גם שירתו מתאפיינת במשקל שירת ספרד.

היו פוצחים בזמר לאחר האכילה והשתייה. אז היה כוח להמשיך לחגוג את השבת.

שמע האלענני - בתפילה בעת אקרא בשיר דוד תהילה
לפניך אני נחשב כאין. יתוש קטן - קדמני תחילה
מילות הפיוט נכתבו על ידי שלום שבזי

~~~~~

הדר מעמד סיני. לעמי מורשה
בכל שבת תקן.
(פתח בתיו) ידיד פרשה.
ושבעת מעמדות. כיום ההגשה.
ביום שבעה קולות. בסיני הראני.
ראו יום השבת. לישראל סימן.
ובו לחם משנה. כמו לקט המן.
יום טוב אכסניא. אם בו נזדמן ומשולחן מלכה ...
כתב: שלום שבזי

~~~~~

יום שבת תשמח מאוד נפשי, תתאוה לעלות על הר קודשי ...
שחי לאל יחידתי בקולך הללי. זכרי יום מנוחתי.
ירחם האל. ויחיש הגאולה. ויביע קץ. פדות סורה וגולה.
פדה אותם למען שם כבודך:
ברית אבות זכור וגאל בניהם: ותוציאם לאורה מאפילה:
סורי ראצי ציון בנחמת בנך ...
אני אשאל ...
אם תחפצה בן איש ...
אם ננעלו דלתות נדיבים... ישקף אלוהים ממעון קדשך ...
שירי שלום שבזי ושירי געגועים אחרים לציון וירושלים היו ממלאים את החלל,
וכן הדיבורים על המשיח היו בכמיהה שיבוא ויחזיר את היהודים לארצם ויבוא
קץ הגלות. "ליבי במזרח ואני בסוף המערב" ... (יהודה הלוי).

שירו של יהודה הלוי מספרד נשמע לעיתים קרובות.

הנשים ישבו עם הילדים בשולחן נפרד. בשבת יכלו גם הן סוף סוף לנוח מהעבודה

יונה בלבוש תימני מסורתי

הקשה והאינסופית של כל השבוע. ישבו נינוחות מחייכות ו... יפות. כל אחת הציגה את תכשיטי הכסף והזהב שלה מקושטת ומאופרת לבושה בבגדי השבת היפים (מכנס צמוד לרגליים עם רקמה וגלימה מעל).

כשחזרנו מבית הכנסת היינו סועדים את ליבנו במאכלים כמו: קובנה, בורגול בדבש ועוד.

בצהרים היה בשר עולה על השולחן. אחרי

המנוחה לקראת יציאת

השבת היינו עורכים סעודה שלישית.

בית הכנסת היה מתמלא בקולות תפילה מזמורי תהילים, שירי המעלות.

"שבוע טוב", היינו שומעים את הברכה מכל עבר. בבית היינו עושים הבדלה וקידוש.

תם יום השבת, יש להתכונן ליום המחרת בו מתחיל שבוע חדש, שיומו הראשון החל בהליכה לשוק. בשוק הססגוני בימי ראשון הייתה תמיד המולה כדרך השווקים. מוכרים מנסים לשכנע את הקונים, האחרונים מתמקחים מנסים להוריד את המחיר. ירקות, ופירות מונחים בערמות, בולטים לעין בצבעיהם המגוונים. תבלינים מסוגים שונים בצבעי אדום, חום, צהוב בשקים מפיצים את

ריחם בכל. במקום שהיה כעין בית קפה היו שותים בו תה, קפה שחור ופוגשים מכרים ותיקים וחדשים, מלהגים ומספרים בענייני דיומא ועל אירועים חדשים שהגיעו מארץ ישראל ומהעולם, וכמובן דברי רכילות. זה היה ה"עיתון" ו"הרדיו" המקומי. לפעמים נשמעו דברים והיפוכם, נמצאו בהם סתירות וחוסר אמינות. אז היו פורחים סיפורים ושמעות לאין קץ. כדרכן של שמועות חלקן היו מוגזמות, חלקן סיפורים דמיוניים ואולי במיעוטן היה שמץ של אמת. מדברים על המשיח בכמיהה שיבוא ויגאל את היהודים לארצם ויביא קץ לגלות. היו גם כאלה ששמרו על קשר מכתבים עם קרוביהם שכבר היו בארץ.

קופי הבבון

חלקת שדה התירס והדורה נראתה הרוסה. מכרסמים פשטו והיא נראתה כמו אחרי סופת הוריקן.

הם כילו כל חלקה טובה. החקלאים היו חסרי אונים. מה עושים כנגד קופי הבבון שירדו מההרים ופשטו על השדות וכילו כל חלקה טובה? לנזקים שנגרמו לא היה כיסוי. לא חברות ביטוח ולא פיצוי מהממשלה. הקופים הזריזים היו מגיעים בחוצפתם כי רבה גם אל גגות הבתים שגבלו בהרים, בהם שכנו, ושם היו מכלים את קלחי התירס או הארבה (תקראו בקטע על הארבה) שהוצא לייבוש, או כל אוכל אחר שמצאו. הם היו נמלטים במהירות עם שללם חזרה אל ההרים.

מכת ארבה

הפעם לא היו אלה הקופים. שוב היה מכרסם בשדות שלא הותיר מאומה. נחילי ארבה צהוב, אדום וכחלחל היו פושטים על התבואה ועצי הפרי. רוח מזרחית הייתה נושאת ומביאה אותם מאזור אפריקה. בחודשי הקיץ כל הקהילה הייתה מתגייסת. נשים גברים זקנים וטף. כולם ללא יוצא מן הכלל. רעש הפחים היה מחריש אוזניים. במקלות, בשקים ובשמיכות היו מנסים להניס את האויב. חרקים אלה הזיקו ביותר לאיכרים. אבל בשעות הערב חרק זה לא עף. אז היו מקבלים כגמולם. הגיע עת נקם ושילם. בשעות הערב נותר ארבה על פני העצים והשיחים ולא היו מסוגלים לעוף. או אז הזריזים בינינו היו אוספים אותם לתוך שקים, ומשם

היו החרקים האלה מגיעים אל תנורי האפייה. לאחר האפייה הושמו החרקים האפויים על מחצלות שהיו פרושות על הגגות השטוחים לייבוש. הארבה המיובש נאגר אל תוך חביות עץ כמו "ביגלה מלוח" ושימש כמאכל בעיקר אצל משפחות נזקקות ודלות אמצעים.

< 3 >

העיירה חריה וקהילת היהודים בה

נולדתי בחריה Haryah השוכנת במרכז תימן בין עדן לצנעה באזור עאמר. מעליה השתרעו מורדות הרים מדורגים. אוכלוסייתה הייתה מוסלמית. רוב תושביה התפרנסו מעבודת האדמה. בצד המערבי של העיר שכנה קהילה יהודית קטנה בה היו כשתיים עשרה משפחות. עיקר פרנסתם של היהודים הייתה על מתן שירות במקצועות שונים ובבתי מלאכה קטנים. סנדלרים, נפחים, חייטים אורגים, סוחרים, נגרים וכדרים. כמו כן היו כאלה שעסקו במסחר, ברוכלות ובזבנות. ראש המשפחה היה מקור הפרנסה ועל פיו יישק דבר. בעת אסון כשראש המשפחה נפטר או ירד מנכסיו ומקור ההכנסה נקטע היה עובר העול אל הבן הבכור או לאם המשפחה. העיסוק עבר בדרך כלל במשפחה מדור לדור ולפעמים שם העיסוק הפך להיות כינוי המשפחה. היהודים קנו כבוד הערכה, הגנה ולא מעט ידידים אצל מנהיגים בעיר ובכפר. היו לפעמים משכילים ואינטלקטואלים, דווקא, שראו ביהודים זרים ונצלנים. אבל בדרך כלל היה קשר חם בינינו לבין השכנים המוסלמים. הפרנסה לא הייתה תמיד בהישג יד והיה צורך לתור אחר אמצעי מחיה כדי שלא להזדקק לחסדי זרים.

הקהילה שמרה בקפדנות על החיים הרוחניים על מנהגים שעברו מדור לדור ועל תרבותה. היו יהודים שניסו לעלות לארץ ישראל במשך הזמן, אך חזרו מדרכם לתימן. הם לא יכלו להראות פניהם מחמת הבושה בעיר הולדתם, ולכן נדדו למקום אחר. כך הגיעו יהודים לחריה וליישובים אחרים, בהם קמו קהילות

קטנות. יתכן שהיו סיבות נוספות לנדידה ממקומות שונים.

הבתים היו בנויים מלבני בוץ וקש. גגותיהם היו שטוחים, בהם היו פתחים שדרכם חדרו קרני השמש והביאו עימם אור רב. מהתקרה השתלשלה עששית תלויה בשרשרת, ובה נפט ופתילייה, שהאירה את שעות החשכה. מתחת לגג נמתחו קורות עבות מעץ מהקצה אל הקצה. עליהן נפרשו מחצלות שכוסו בטיט מעורב בקש זה היה ה"בטון" המקומי. הבניה לא הייתה חזקה מאוד. בימי גשמים עזים היו לעיתים נפערים בקירות ובתקרה סדקים שהיו מתרחבים ככל שגברו הגשמים והרבה פעמים קרסו והתפוררו על יושביהם כבניין קלפים. דליים וקערות ניצבו וקלטו את מי הגשמים שזרמו פנימה מהגג.

בתוך כל זה היינו יושבים, ולאור העששית שמענו סיפורים מפי ההורים או קרובי משפחה שבאו להתארח, משום שגם בביתם פגעו הגשמים והרוחות. בעלי האמצעים היו בונים בתים מאבנים מסותתות ומסוידים בסיד. בתיהם היו גדולים ונאים.

בביתנו היה חדר גדול שם ישבו האורחים ולאחר הליכתם היה הופך לחדר שינה. הפרות שוכנו בחדר ששימש כרפת. בית המלאכה של אבא היה בסמוך וחדר נוסף היה ליד המטבח. ביניהם שכן חדר השינה ששימש את כולם ללינת לילה. המטבח, מקום עבודתה של אימא, שם הייתה טורחת על הבישולים בעזרת שלושת התנורים שהוסקו בזרדי עצים, אבני ריחיים לטחינה ועוד. בתוך הבית הוקמה כעין במה אותה ריפדו בכרים ושטיחים לרווחת האורחים שהגיעו לתכזינה (לעיסת הגת) ולעישון הנרגילה בשעות אחר הצהריים. בחצר היו עצי נוי.

הקהילה הקטנה לא הצמיחה מתוכה רב, שוחט או חזן ולא יכלה להרשות לעצמה לשכור אחד כמו בקהילות אחרות. לכן לצורך שירותי הדת היה על היהודים להרחיק לכת לערים השכנות.

כדי לקבל שירותי דת היה עלינו לכתת רגלינו לערים גדולות כמו דאר-סעיד שבה הייתה קהילה גדולה. שם היו שוחטים, ומוהלים, ורבנים שעשו חופה וקידושין. בראשם היה מורי משולם אריה המכונה אלוואחש ("האריה") שלימד גם בקהילות

ג'חזאן שבאזור העיר אנדרה, שבה חיו סוחרים אמידים מבני הקהילה. אבא שאף שגם יחיא יכשיר את עצמו להיות שוחט וכך יהיה בעל תפקיד כזה בקהילה. יחיא סרב הוא לא רצה לעסוק במלאכה הזאת.

בקהילה כמו בכל קהילות ישראל הייתה עזרה הדדית, מתן בסתר ליתומים ולאלמנות שלפעמים סבלו חרפת רעב. בעת שמחה הייתה כל הקהילה משתתפת. במשפחות שמנת חלקן היה אסון או יגון, כל הקהילה הייתה מתכנסת לאות סולידריות ותומכת במשפחה שניתכה עליה הצרה. מנהיג רוחני בקהילה היה יכול לאחד את הקהילה וללכדה, במקום שלא היה כוח מלכד נראתה הקהילה כעדר ללא רועה.

הגבאי בקהילתנו

תפקידו היה לאסוף כספים מהציבור, כספי נדרים ותרומות. דאג לתחזוקת בית הכנסת והציוד שבו. היה אחראי להכין את המקום לאירועים וחגיגות, לקבלת אורחים ועוברי אורח.

בית הכנסת

בקהילתנו היה נוסח אחד של תפילה ובית כנסת אחד. היו שני ספרי תורה בלבד. "אני לא מקבל עליה לתורה כבר זמן רב והשכן שלי כבר היה אין ספור פעמים. זה לא בסדר".

"אז תקנה גם אתה עליה לתורה ותפילה כפי שעושה שכנך ובא לישראל גואל", ענה הגבאי לתלונות שנשמעו מפי אנשים בבית הכנסת.

אכן, כדי לפתור את בעיות התור והשוויון בין המתפללים, הציע הגבאי שהמתלונן ישלם. אבל הפתרון היה חלקי ביותר. ומה על אלה שלא יכלו לעמוד בתחרות ולשלם?

הם קופחו והפתרון הזה הביא תוצאות של קנאה ושנאה מיותרים ופילוג בקהילה. בדרך כלל יריבויות היו מנת חלקן של הקהילות הגדולות ומעט מאוד בקהילות הקטנות.

אנשי הקהילה

יריבויות כמעט לא היו בקהילתנו. אם היו היה זה על רקע של קשרי משפחה, נישואים בתוך המשפחה, או עניינים של כבוד.

ראש הקהילה היה סעיד דוד מליחי ואבא היה הגביר. סעיד היה בעל חנות כל בו. לצדו עמדה רעייתו תרנג'ה והילדים: ברכה, עובדיה, נג'מה (כוכבה) ויחיאל (יחיא). סעיד היה אחיהם הצעיר של יחיאל דוד וסלימאן דוד ממשפחת מליחי כמובן. יחיאל עסק בקדרות כשלצדו בנו עובדיה, יוסף וחסן ורעייתו שומיס. סלימאן היה אורג בדים כשלצדו בניו שאול, סאלם וראובן ורעייתו סעידה. יתר המשפחות היו: סאלם חיים מליחי, משה עווד מליחי ובניו שלום ויחיאל. סאלם חסר ובניו שאול ושמואל ובנותיו שודיה, שרה וצפורה. חיים חסר ובניו: יצחק, שרה, נעמי, עובדיה, יהודה (נפטר בצעירותו) ורעייתו ברכה אחותו של אבי. משפחתי, משפחת סאלם בן שלמה סעיד בשארי ולצדו בניו יחיאל ומשה העוזרים לו בעבודתו והבת רומיה מאשתו שמעה (שנפטרה). אחרי כן התחתן עם ברכה אמי ונולדו להם שלמה, שרה, צביה, לואזה (עליזה). הבת רומיה נישאה לסאלם דמארי, לימים גרידי.

יוסף חרפוף ובניו שלום, יחיאל וסאלם, יחיאל מליחי ובניו חיים ושלום.

< 4 >

חינוך ולימודים

"חזור אחרי וקרא גם אתה", הורה לי אבי. הניסיון לקרוא את אותיות הכתב

אבא בחתונתי

העברי הצליח ואבא זיכה אותי אפילו במחמאה על התקדמותי כי רבה. הייתי כבן חמש ובמשך היום היה עלי לשבת אתו ועם יחיא אחי וללמוד תוך כדי עבודה.

"בראשית ברא אלוהים את השמים ואת הארץ..." היה אבא מתחיל, "והארץ הייתה תוהו ובוהו..." היה יחיא ממשיך, וכך תוך כדי עבודה היו שניהם משננים בעל פה פסוקים מהתנ"ך, פעם מהתורה ופעם מהכתובים כמו תהילים ומשלי. שניהם היו מלמדים אותי קריאה וכתובה בשפת הקודש.

הטקסטים היו מתוך כתבי הקודש שלנו שרובם היו כתובים בכתב

יד. כבר ידעתי אז לתרגם את פרשת

השבוע וההפטרה. הספרים היו כתובים בכתב יד. לא היו בתי דפוס. מאוחר

יותר בהיותי כבן שבע, או שמונה הצטרפתי לחבריי וכולנו למדנו ב"חדר" (בית המדרש) בג'חזאן, בעיר אַנאדֶרָה.

שלוש פעמים בשבוע היינו הולכים ללמוד.

"קום" היה אבא מנער אותי קלות, "עליך להתארגן לקראת הלימודים. היום זה יום לימודים. דרך ארוכה לפניך, יום מלא וגדוש. קום פן תאחר".

התעוררתי, עמדתי על רגליי והנה אני כבר לבוש מוכן לצאת לדרך. דרך ארוכה לפני עד לג'חזאן שם היה בית המדרש, כשלושה עד ארבעה קילומטרים של הליכה. כשעה עד שעה וחצי לערך רק לכיוון אחד. אימא הכינה לי פיתה (מלווח), החומש תחת זרועי והצידה בידי השנייה, שמן משוח על פאותיי המסתלסלות, ואני מצטרף לחבריי, ביניהם ראובן ועובדיה מליחי. אנחנו יוצאים לדרך מוכרת, אותה אנו עושים הלך ושוב כמה פעמים בשבוע. למבוגרים הייתה הדרך לא קלה, כל שכן לנו הילדים. בכל מזג אוויר הלכנו. לא ויתרנו אף פעם על יום לימודים, כל עוד היה הדבר תלוי בנו (לא היו לנו הסעות ואיש לא בא לאסוף אותנו מהבית).

הרי חייבים אנו ללמוד קרוא וכתוב, את פרשת השבוע, ההפטרה וכל השאר. לא נישאר בורים ועמי ארצות. את הדרך הייתי עושה גם בעת שליויתי את אבי לשוק לרגל עסקיו. למזלנו אפשר היה היום לעבור את הנהר העיוור שהתפתל בדרך וגרף אליו סלעים, אבנים עצים ואדמה. בזריזות דלגנו והצלחנו לעבור את המכשולים. למזלנו לא היה זה זמן גאות, אז המים היו כה גבוהים וזורמים בזרם עז שלעיתים נאלצנו לשוב על עקבותינו ולחזור כלעומת שבאנו. היום יום חם והמים היו רדודים. יכולנו לחצות את הנהר בקלות.

המשכנו בדרכנו בשביל המתפתל במורדות הרים וגבעות.

בחורף זרמי המים היו יורדים מההרים וחורצים חריצים עמוקים באדמה. הדרך הסתיימה במקום בו הגענו לעיר אַנאדֶרָה. בית המדרש היה מעבר לעיר ממזרח לה שם נמצאה קהילת יהודי ג'חזאן, בה היו מרכזי קניות וחנויות.

את הדרך חצינו בפחד ודפיקות לב ועשינו זאת במהירות. הדרך זימנה לנו מכשולים בדמותם של כלבים שוטים משוטטים, שודדים והתנכלויות של נערים מוסלמים. היו שמועות שיש גם... שדים ורוחות רפאים רחמנא ליצלן.

הנהר העיוור (אל עוור) התפתל - פעם נראה ופעם נסתר. כשהיה הנהר גועש,

הוא גרף עמו אבנים עגולות גדולות ועצים שהתגלגלו ברעש. מהנהר עד אנדרה הייתה שממה. היה צריך לחצות את העיר כדי להגיע לקהילה בקצה השני. למרות שעות הבוקר המוקדמות הגענו למחוז חפצנו מיוזעים ויגעים מפאת החום. בית המדרש שכן לא רחוק ממשרדי השלטון של האימאם, יחיא, והיה ממוקם במקום מרכזי ופתוח לכל ילד בקהילה שרצה ללמוד.

אנחנו הבנים למדנו. הבנות, יעודן היה להקים בית והן לא נשלחו ללמוד. בג'חזאן למדנו אצל הרב אריה משולם (מסלאם) אלוואחש. סוחרי העיר האמידים שכרו אותנו שילמד את בניהם את התורה שבע"פ ובכתב. בהמשך הם גם הוכשרו להיות שוחטים ומוהלים. אנחנו למדנו אצלו בעיקר תנ"ך עם תרגום הפרשה וההפטרה. תרגום הארמית שנקרא אונקלוס, וההפטרה הייתה בתרגום יונתן בן עוזיאל. הוא גם לימד אותנו לברך בעת העלייה לתורה בבית הכנסת בעיקר בימי שבת, עת עלינו לקרוא את "השישי" (חלק מהעלייה לתורה). כל ילד בתורו לפי הפרשה שלמד.

היום היה המורי כעוס יתר על המידה והרבה לנזוף בנו אם טעינו או לא למדנו את שיעורנו כראוי. לעיתים היה גם מצליף במגלב אותו כינו "אצווט" בערבית. לאחר שינון הברכות התחלנו בלימוד התורה והמשנה.

רכנו על הספר שהיה משותף לכמה מאתנו והיו כאלה שהיה עליהם לקרוא בו מעבר לשולחן בצורה הפוכה. קולו החזק והאימתני של המורי נשמע היטב באוזנינו. איש לא העז לזוז שלא לצורך. "תורה ציווה לנו משה מורשת קהילת יעקב...". בקול אחד היינו חוזרים אחריו על פסוקי הפתיחה של לימוד התורה. ו"דיברתי על הנביאים...". מילות פתיחה של ההפטרה. מי שהעז לנמנם או להעסיק את מחשבותיו בדבר מה אחר ולא שם לב להוראות היה זוכה לטעום על גופו מצליפתו של ה"אצווט". לאחר מכן התחלקנו לקבוצות מתחילים, מתקדמים ומתבגרים. שיטת ההקבוצות והעבודה בקבוצות אינה עניין של החינוך המודרני. השיטה כבר הייתה נהוגה בתימן באותה תקופה בבית המדרש. יש בה הגיון רב בכך שכל אחד למד בקבוצה שהתאימה לרמתו.

קבוצת המתחילים קיבלה הוראה לקרוא פסוק מהפרשה. "אתה תקרא", היה המורי מטיל את המשימה על אחד התלמידים. הלה היה קורא

וכולם חוזרים על אותו הפסוק ביחד.

"אתה תקרא את הפסוק..." , היה המורי מטיל את הקריאה על הבא אחריו.
 "עכשיו אתה תקרא בתרגום אונקלוס", היה מטיל משימה נוספת על השלישי.
 "כולם חוזרים אחריהם בקול רם ובמנגינה אחידה", היה שוב מורה לנו בקולו
 הרועם.

לאחר מכן עברנו ללמוד כתיבה באותיות עבריות עם הניקוד והדקדוק.
 קבוצה אחרת שכבר עברה את השלב הראשוני ישבה בפינה אחרת. שם למדו
 את כל הפרשה, לקרוא אותה עם תרגום אונקלוס ותרגום ההפטרה של יונתן בן
 עוזיאל.

קבוצה שלישית, שם ישבו נערים מתבגרים, שוב למדו את הפרשה וההפטרה עם
 תרגומים. למדו גם תושב"ע (תורה שבעל פה), הלכה, משנה וגמרא. המתקדמים
 ביותר והחרוצים למדו הלכות שחיטה וכך הוכשרו להיות שוחטים. המורי היה
 מסתובב בין הקבוצות ומשגיח שילמדו ולא יעשו מעשי קונדס חלילה. עינו
 הייתה פקוחה והוא ראה את כולם. מדי פעם היה מכה בשולחן במגלבו למען
 הכנס יראה בלבנו ולבל נשקע באיזו בטלה ונזניח את לימודינו או שחלילה תנומה
 תיפול עלינו. יום הלימודים היה מייגע ביותר.

לקבוצת המתבגרים הקדיש יותר שעות ולימד אותם גם אחרי שעות הלימודים
 הרגילות. תלמיד שקיבל הכשר לשחיטה היה נשלח לקהילות קטנות ונידחות
 כדי לשמש רב ושוחט, כשוחט עופות ואחר כך בהמה דקה וגסה. לכבוד הזה היו
 מגיעים בדרך כלל בני האמידים בקהילה שממונם והונם סייעו לקידום בניהם
 ופרנסו בעין יפה את המורה המלמד. הם גם אלה ששכרו אותו ושילמו את שכרו.
 בין תלמידיו של הרב משולם אריה בלט במיוחד בנו הרב זכריה אריה ועוד אחרים.
 לעיתים זכיתי לביקורו של אחי יחיא שהיה מגיע לשוק אנדרה לענייני עסקים.
 "הנה הבאתי לך משהו לאכול. קח תאכל", היה אומר לי כשנפגשנו. מושיט לי את
 דברי האוכל.

הפיתה, הפול והגזר וגם הבטטה האפויה ערבו מאוד לחיכי.

לפעמים היה מביא משמש או אגסים.

"אכול בנחת, אל תמהר" היה יחיא ספק נוזף, ספק מתלוצץ.

"אני רואה שאתה מאוד רעב". אכלתי בתיאבון רב.

אכן הייתי רעב. בבית המדרש לא אכלנו. האוכל היחיד שבא אל פינו היה הציידה שלקחנו לדרך.

"אז מה אתם לא אוכלים כל היום?" התפלא יחיא.

"לפעמים", הוספתי, "אני עוזר לאחד מהם בלימודים וכתמורה הוא נותן לי חתיכת פיתה ואני אוכל בסתר כדי שהמורי לא יכעס עליו".

תלמידי המקום הביאו אוכל מהבית. הם היו אוכלים בהפסקות.

הודיתי לאחי על כך שדאג לי ובכמה מהפרוטות שקיבל עבור הסחורות, קנה והביא לי אוכל.

הגיע העת לחזור הביתה. אנו עושים דרכנו בחזרה.

חבורה הקיפה אותנו. היו כמה בריונים ביניהם. אגרופיהם נחתו עלינו, כשהם מעודדים זה את זה בערבית, "הכו ביהודים", כשהם לועגים לפאותינו, מושכים בהם וצוחקים למראה התרבוש שעל ראשנו שהיה כעין קונוס שחור. אלו היו ה"סימונים" שאנחנו יהודים. חבורת הילדים המוסלמים עמדה להכות בנו. הם למדו במדרסה באנדרה ונהנו לתקוף אותנו. מיד נשלחו גם ידינו אליהם בחזרה.

הראנו להם את נחת זרוענו. מדי פעם נהגו להתכתש אתנו. קיווינו שהפעם טעמו מנחת זרוענו ולא יעזו עוד לפגוע בנו. שיידעו להם שגם היהודים יודעים להילחם. לא פחדנים אנחנו. הגדיל לעשות ראובן מליחי, חברי, שידע להכות בבת אחת שניים שלושה מהתוקפים. חששנו שיספרו להוריהם על הקטטה שהם החלו בה וזה היה עלול לקלקל את היחסים הסבירים שהיו בין אנשי הקהילה לשכניהם. בדרך כלל כשהנערים המוסלמים היו מתקיפים אותנו הצלחנו לגבור עליהם, ולימדנו אותם לקח כך שזמן רב אחרי כן לא העזו להתנפל עלינו.

כך למדנו במשך שנתיים.

לקראת העלייה לארץ, בשנת תש"ט 1949, חדל בית המדרש לפעול.

הקהילה התרוקנה.

< 5 >

סיפורים מבית אבא ואירועים שונים

מעשה בקקטוס בחג הפורים

סמוך לחג הפורים החלו ההכנות. חבריי ואני בתוכם עקבנו אחר הנערים הבוגרים שיצאו לגבעה הסמוכה ושמנו פעמיהם לגבעת הקקטוסים. מה לקקטוס ולחג זה? ובכן את הקקטוס היו מביאים אל חצר בית הכנסת, זה שנבחר היה בעל עשר זרועות והוא סימל את המן ועשרת בניו. הוא הועמד במרכז החצר מכוסה בזרדים וחלקי עצים שהיו עולים באש כמדורה רבת רושם לקול צהלות החוגגים - גדולים וקטנים. המדורה הייתה מועלית בעת קריאת המגילה ובזמן קריאת ארור המן. הקקטוס שימש כמטפורה להמן ובניו. אנחנו הקטנים צעדנו בעקבות הבחורים הגדולים בני ה-16, 17, 18 שהלכו לבחור ולקטוף את הקקטוס. היינו מאוד סקרנים לראות מה יעשו וגם רצינו ללמוד למען נדע בבוא זמננו. היה עליהם לסמן בפרח אדום את הקקטוס המתאים.

במקום שהה רועה פרות ערבי צעיר בחברת צעירים נוספים. על ראשו מצנפת ובה צמח ריחן שהיה תקוע בתוך בד המצנפת.

אחד הבחורים מצא קקטוס מתאים. "צריך לסמן את המן", פנה אל האחרים. "המן כבר מסומן", ענה לו חברו.

"האם אתם מתכוונים אלי?" שאל הרועה, "מה אני המן?" הוסיף, ומבלי לחכות לתשובה קרא בקול נרגז, "אני אראה לכם מה זה". הוא היה רציני ביותר.

השאיר הערבי את שמירת הפרות בידי חבריו, עזב את המקום כשהוא שם פעמיו לעיר אנדרה הסמוכה, שם התכוון להגיש תלונה בפני נציגי החוק מטעם בית

המלוכה. הוא היה בטוח שהנערים שלנו דיברו בגנותו והתכוונו אליו בדברם על המן.

ארבעה שוטרים הופיעו בקהילה באותו מוצאי שבת. הם נשלחו חמושים בנשק קר וחם ובידיהם צו, ביקשו לדבר עם ראש הקהילה.

"יש לנו כאן רשימה של כמה בחורים: יצחק חסר, (סאלם) שלום בן משה מליחי, עווד (עובדיה) מליחי, סאלם (שלום) מליחי, חיים בן חיים סאלם, משה בשארי. האנשים האלה פגעו במוסלמי. נא הביאו אותם לכאן", דרשו נציגי החוק מראש הקהילה, סעיד דוד מליחי, לאחר שסיימו את קריאת הרשימה ומסרוה לידיו. לא הייתה כל ברירה ואפילו לא היה טעם להסביר כי נפלה כאן טעות ואי הבנה. "את זה תטענו בפני השופט אמרו. תפקידנו לעצור את הבחורים".

כך הובלו הנערים החפים מפשע, אזוקים, ובילו את הלילה בבית המעצר. גורלם היה להיות שם עד למשפט או עד תשלום כופר. משה אחי היה ביניהם הוא היה צעיר הנערים.

אנשי הקהילה הנסערים לא יכלו להירגע ויש להניח שרובם לא יכלו לנום את שנתם באותו הלילה בעוד ילדיהם "מבלים" בבית המעצר.

למחרת בבוקר השכימו קום אבות הבנים שנעצרו ומהרו לאנדרה - לעסקיהם בשוק יום א', - וגם לשחרור הבנים עבור תשלום כופר.

עמדתי על גג הבית והתבוננתי ארוכות לעבר האופק. עיניי תרו אחר דמויות שהחלו להגיע וזהותם נעשתה ברורה יותר ויותר. הייתה זאת שעה שאנשים החלו לחזור מן העיר. בכיליון עיניים ציפיתי לבואו של אבי. אימא גם היא לא מצאה מרגוע. המתח בבית היה בלתי נסבל. הנה ראיתי חלק מהאנשים חוזרים ובניהם איתם. ועוד אחד חזר ועוד אחד. נו היכן אבא ומשה?

הייתי חסר סבלנות לגמרי. והנה אני רואה את אבא, איזו שמחה וגם ... אכזבה משה איננו עמו. מה קרה? מדוע? במהירות רצתי למטה לשמוע את הסיפור מדוע אחי לא שוחרר.

הסבריו לא שכנעו אותנו. "לא יתכן שכולם חזרו ורק משה נותר במעצר", אמרו לו בכעס. "כיצד השארת שם את בנו?" שמעתי את הכעס בקולה של אימא. אבא פרש ידיו, הצטדק והסביר שלא היה לו די כסף לתשלום הכופר.

"אקח הלוואה ואלך לשחררו", אמר יחיא בקול פסקני ובצורה חד משמעית. מיד פנה לאישה אמידה ולווה ממנה בערך שני ריאל.

מיהר לצאת לדרך בטרם יחשיך ולא יהיה כבר למי לשלם את הקנס ומשה יישאר לילה נוסף בכלא.

"משה חזרת ברוך השם", חיבקתי את אחי. ורק כשהיה חבוק עוד באותו ערב בידי בני המשפחה ידענו שהעניין המביש הזה הסתיים. שמחה הציפה את לב כולנו. אף אחד מהבחורים לא נותר לילה נוסף בכלא.

נס ערב פסח

ערב פסח. לפתע הופיע בפתח הבית אחד מחשובי העיר. בן לאחת המשפחות המכובדות.

"אני יודע שאתה צריך עכשיו ללכת לבית הכנסת ואצלכם עוד מעט חג. אבל אני לא יכול להמתין. אתה חייב לתקן את רצועת הסנדל הקרועה".

אבא ויחיא הזדרזו לסיים את עבודתם כפי שנהגו תמיד. היה עליהם להספיק לעשות דברים רבים טרם כניסת החג. לפנות את כלי העבודה ולהכשיר את המקום לקראת ליל הסדר. הכול נעשה כהלכה ונותרה עוד כשעה להליכה לתפילה בבית הכנסת.

"אדון נכבד, הגעת מאוחר. איני יכול, החג כבר בפתח בוא אחרי החג". הסביר לו אבי במאור פנים, אבל גם הייתה נימה של קוצר רוח בדבריו. עוד מעט החג מתחיל וכלי העבודה היו כבר ארוזים.

"איך אתה מעז לסרב לי? אמרתי לך שאיני יכול לחכות לך עד תום החג שלכם". עיניו ירקו זיקי כעס. "תקן מיד, זה לא ייקח זמן רב".

"לא אדוני" החזיר אבי בתקיפות, "לא יועילו כעס וצעקות איני יכול עכשיו לעשות דבר".

גידופים וקללות ניתכו על אבי ולפתע חש בכאב עז במותן. האיש לא היסס להכות את אבי במקלו. אבא משך מידי האיש את המקל כתגובה, וקול נפץ שבירתו על ידי אבי נשמע בחדר. אימא פרצה בצעקות.

גם משה הסתער עליו ידו האחת ריתקה את האיש אל הקיר וביד שנייה אחז

במקבת עץ כדי להכותו. לשמע הרעש והצעקות, סרו אל המקום שני סיירי המשמר של בית המלוכה, שעברו במקרה במקום. הם עצרו את המתפרע והוא מצא עצמו אזוק בידיו מובל אחר כבוד אל בית המעצר.

לרוע מזלו נתפס גם עם השבוייה ביד, מונפת אל על כדי להשתמש בה. "כן יאבדו כל אויבך ישראל", הפליט אבי ואנחת רווחה פרצה מפיו. מקום המכה המשיך לכאוב לו עוד זמן מה אחרי האירוע הבלתי נעים.

השטן בדרך

המוסלמי בא לקראתנו רוכב על אתונו. "סבח אל חייר יא סיירי" (בוקר טוב אדוני), ברך אותו אבא במאור פנים. ייסר יא יהודי (סור שמאלה יהודי מטונף), ענה הלה בחוצפה.

השכמנו קום באותו בוקר. התלוויתי אל אבא אל העיר הסמוכה לרגל עסקים. בדרך היה אבא משנן לי את תפילת השחר והיה עלי לחזור אחריו. אבא לא הניח לי עד שלא אמרתי הכול, מילה במילה בסדר הנכון. היה עלינו לחצות את הנהר העיוור ולעבור את ערמות החול, החצץ והאבנים הגדולות שעמדו כמכשול בדרכנו. המוסלמי שבא מולנו היה עטור אפוד ולמותניו שבריה סמל לגבריות. במקל שבידו היה מכה את האתון המסכנה ומזרז אותה בִּלְכִיזֶן (מקל במבוק). "מדוע, אדוני, אתה כך עונה על הבוקר? האם עשיתי לך דבר מה רע? הרי אינך מכיר אותי כלל".

"אני רוצה לקחת את בנך ולאסלם אותו", התגרה האיש באבי. אבי שלח ידו ודחף אותי אל מאחורי גבו. הוא הבחין בסייד שירד מהאתון בא לכיווני כדי למשכני אליו. אבא הגן עלי מפני הגוי.

"מה אתה רוצה מהילד", גער בו. אך לא הספיק אבי לסיים את המשפט וכהרף עין נחת עליו מקל בתוספת של קללות וניבולי פה.

אבא לא טמן ידו בצלחת, הסתכל ימינה ושמאלה וכשראה שאין איש שלח את שתי ידיו אל המוסלמי כשהוא מרפה ממני משך אותו ושיטח אותו מלוא קומתו על החצץ.

קול נפץ נשמע. אבי רכן מעליו והכהו בחוזקה. האיש ספג מכות יבשות בגבו

ובערפן.

"מספיק יא סאלם" (שלום, מספיק), נשמע קול מאחד הבתים שבכפר בקרבת מקום. "אכן יש עיניים למחזה", מלמל אבי.

הוא התרומם מעל האיש. הקול חזר שנית ואמר "יא סייד לך לדרכך. מספיק". זה היה קולו של מוכתר או שייח הכפר אליו היה אבי אמור להגיע.

האיש קם וניקה את עצמו. לקח את אתונו לסלע הקרוב, ורק לאחר שנעזר בו יכול היה לטפס על האתון ולהמשיך בדרכו כשהוא מוכה ומושפל.

"אי אפשר לבזות יהודי סתם כך. כל העושה זאת זוכה לקבל את גמולו", מלמל אבא, והוסיף "אכן נודע הדבר".

"היכן סיימנו את שינון הפסוקים?" שאל אבי, "עלינו להמשיך ולשון עוד בדרך", אמר, כשהוא מנער מעליו את האבק שדבק בו, כאילו לא קרה דבר.

אבי לא היה גאה במעשיו. אני לעומתו הרגשתי גאווה. הוא שמר על כבודו כיהודי וגם הגן עלי.

כך המשכנו בדרך תוך כדי שינון פסוקים נוספים עד שהגענו למחוז חפצנו ואז נפנה אבא לעסקיו. בדרך חזרה חזרנו לשינון, הפעם היה עלי לומר מילה במילה

את תפילת הערב, מנחה וערבית, וגם תחינות ובקשות ומזמורי תהילים. היינו בטוחים שהפסוקים האלה ששיננו והאמונה באלוהים הם שהצילנו מיד המוסלמי.

אבל כמובן לא הסתמכנו רק עליהם ויחד עמם הראה לו אבא את נחת זרועו.

"אהלן יא סאלם, סבאח אל חיר (שלום ובוקר טוב) מה רצה ממך אסייד? התעניינו לדעת אנשי המקום.

"זה לא הוא זה השטן שנכנס בו. אני ברכתי אותו לשלום ואני לא יודע מה קרה לו", ענה אבי בענווה.

"יא סאלם, יש בני אדם משוגעים. היום הוכחת שאתה איש של שלום ושל כבוד", החמיאו לאבי.

המכשף הכושי

הכושי שהגיע לאזורנו היה גדול ממדים ושחור, הסתובב סחור סחור במעגל עם חבל על צווארו כשהוא בוחן את האנשים שעמדו סביבו במבט חודר. עקבנו אחריו

בנשימה עצורה. מה הוא מתכוון לעשות? הוא מלמל כמה מילים בלתי מובנות, לפתע זרק את החבל על הרצפה. הנה נחש מתפתל. צעקות נשמעו מתוך הקהל ואנשים במעגל החלו לנוס. הכושי אחז בזנב הנחש והוא חזר להיות חבל. אנשים סרבו להאמין למראה עיניהם. הייתי שם בקהל. אימא אחזה בידי ובחיקה הייתה שרה אחותי הקטנה. היה זה כישוף אִמְתִּי או אחיזת עיניים?

הנה, לא הספקנו להתאושש מהכישוף הראשון וכבר ניתך עלינו השני. שוב הסתובב במעגל כשהוא ממלמל וצועק מילים בלתי ברורות. פעם נוספת הטיל עלינו אימה. עבר בינינו והציג גרזן שהיה בידיו. עמד בפישוק רגלים הניף אותו והנחית אותו על ראשו מעל מצחו. כשידיו פרושות לצדדים הוא עמד והגרזן תקוע במצחו. נוכחים הנדהמים החלו לצווח, אך הוא כדי להרגיעם הוציא את הגרזן ממקומו והראה שהכול כשורה. הוא לא נפגע כלל. אף טיפה מדמו לא ניגרה. אם מישהו עדיין לא היה משוכנע שאכן הוא מסוגל לעשות כשפים וקסמים, הוכיח בפעם השלישית את יכולתו. הוא שלף חרב חדה ונוצצת. שוב עשה את הסיבוב הרגיל מסביב לקהל תוך כדי צעקות לא ברורות. נעמד לאחר כמה סיבובים אחז בחרב הניף אותה מעלה והורידה על אחת מעיניו כשראשו שהיה כלפי מעלה צונח לאחור. וכידוע, אתם כבר יכולים לנחש, החרב נותרה כמה דקות תקועה בעינו כשידיו מתוחות לצדדים. כמובן, הוא שלף את החרב. עינו לא נפגעה כלל. הקהל הנלהב והנרגש מחה כפיים. לא היה צורך בהוכחה נוספת. הוא היה קוסם מארץ הקוסמים. זרקו לו חפצים, אוכל, דברי מתיקה כסף ובגדים. הרי היה עליהם לתת לו תמורה בעבור מופע האימים המרתק שלו, זו הייתה פרנסתו.

לא זכור לי שראיתי עוד מחזה כזה כל ימי, עד עצם היום הזה.

< 6 >

חתונה בקהילה

השידוך

אבי הבחור נכנס בצעדים מהוססים קמעה לבית הורי הבחורה. הוא ברך את הנוכחים לשלום. הם מהרו לענות לו בברכה, ומיד פינו לו מקום. הם ידעו מהי מטרת בואו, השדכן המקומי עשה את מלאכתו ותיווך בין המשפחות. השדכנים ראו בעיסוקם שליחות וקיום מצווה. הם הרגישו סיפוק רב אם השידוך עלה יפה ונעשה זיווג. הורי הנערה אפשרו לאבי הבחור לומר את דבריו. "בני הגיע לפרקו", פתח ואמר בקול שקט ואחר כך הלך והתחזק, "הוא מבקש לו כלה. אנחנו רואים בבתכם מישהי ראויה לו" "נקרא לנערה ונשאלה את פיה", ענה לו אבי הנערה, ממש כפי שנאמר לאליעזר עבד אברהם כשביקש את רבקה מלבן אחיה, לקחתה ככלה ליצחק (ספר בראשית).

היו קהילות בהן האב החליט מבלי לשאול את בתו. אל המקום הובהלה הנערה. הציצה בביישנות אל אבי הנער, הביטה באביה, היה נראה לה שהאב מרוצה מהשידוך ונענעה בראשה לחיוב. מיד החל משא ומתן על גובה המוהר. לבסוף נפרדו האבות בתקיעת כף ובברכה אחד לשני. הזיווג נעשה. לאחר מכן ראתה הנערה את חתנה המיועד, כשהציצה לעברו בחטף עת הגיע הפעם לבקר עם אביו והביא לה מתנות וגם נקבע גודל המוהר באופן סופי, והוחלט על מועד לטקס האירוסין ויום הנישואין. אם היו חילוקי דעות היה ראש הקהילה קובע ולשני הצדדים אסור היה להמרות את פיו.

לעיתים נעשה הזיווג בתוך המשפחה ולא עם משפחה אחרת.

טקס החינה

נשים ליוו בעליזות את הזוג הצעיר מחדר ההלבשה לאולם. כך החל טקס הזאפה. נשים בלבוש מסורתי חגיגי השמור לחגים, שבתות ואירועים, בידיהן היו סלסלות קלועות צבעוניות בתוכן נרות דולקים וביצים מקושטות. "נרות, הגנה מפני עין הרע, וביצים סמל לפוריות", הסבירה אחת הנשים המבוגרות לנערות הצעירות ששאלו לפרש המנהג.

באולם הגדול רקדו האורחים לצלילי מוסיקה.

מיד לאחר מכן החל טקס החינה עצמו.

עיסת החינה המופקת מעלי צמח כופר טחונים נחה לה בקערה. אם הכלה נגשה והחלה מורחת על ידיהם ורגליהם של הכלה והחתן. ידיהם נצבעו באדום. "זה יגן עליכם מעין הרע", הבטיחה והמשיכה במלאכת המריחה. לאחר מכן זכו השניים לברכות.

כך במשך שבעה ימים נערכה השמחה בבית משפחות הכלה והחתן. במשך כל הימים נשמעה שירה ומוזיקה והאנשים הסתובבו בלבוש המיוחד לימים הטובים.

החתונה

הרב ביקש מהחתן לשבור את הכוס לזכר חורבן בית המקדש. הכול היו נרגשים. ההכנות לחתונה החלו כבר ימים רבים לפני כן. חודש לפני החתונה פרסמו הנוגעים בדבר את מועד החתונה בקהילה ומי הן המשפחות בעלות השמחה. כל הקהילה השתתפה בשמחה.

בעוד שבוע עומד להיות יום הנישואין. החתן המיועד מוקף אנשים. לא תראו אותו מסתובב בגפו. השושבינים אחראים כעת להיות לו בני לווייה ולא למוש ממנו.

גם אשתו המיועדת לא נשארה בגפה גם היא מוקפת בשושבינות המשמשות לה בנות לווייה.

המקווה היה מלא קולות של גברים. כולם הגיעו לטבול יום לפני היום הגדול.

במקום שלא היה מקווה טבלו בנהר. שם עברו הגברים ובראשם החתן טיפול "קוסמטי". היו עושים גילוח ראש. החתן היה מפקיד את ראשו בידי הספרים המגלחים. היה עליו לשבת בסבלנות עד שיסיימו את מלאכתם. הם לא היו יוצאים ידי חובתם עד שהחתן נראה להם מגולח למשעי, יפה כיאה לחתן ביום חופתו. כולם מתנקים ומתמרקים. מורחים מיני משחות ריחניות ובשמים. ריחות נעימים היו מתפשטים בחלל.

למחרת פנו ללכת אל מקום מושבה של הכלה. אם הכלה לא הייתה בת המקום, במקרים שמקום מגוריה היה מרוחק ביותר, היו יוצאים אף יום לפני כן. לפנות ערב הייתה החבורה מגיעה ומתקבלת בתשואות ושירה אדירה. יהודי הקהילה יצאו מכליהם כדי לטעת הרגשה טובה של התעלות בלב אורחיהם. שורות שורות עמדו לפני האורחים מחאו כף, קראו קריאות שמחה והקולות היו נשמעים בכל האזור. גם השכנים המוסלמים שמעו את הקולות וידעו שיש חתונה אצל היהודים. בינתיים הובאה הכלה מבית הוריה לקבל את פני חתנה. הלכו המלוות שלה והשושבינות לצידה לפניה ואחריה כשהן שרות ומשמיעות קריאות שמחה (זה נקרא זאפה).

הנה מתייצב המכובד שבא בראש האורחים, מנהיג הקהילה או הרב, הזוכה ליראת כבוד מכל הקהל ואומר ברכות בעל פה (לפעמים היו קוראים מתוך הכתב). בקהל הושלך הס.

עתה הגיעה תורה של אֶלְחוּאֶל (ברכת האורחים):

"שלום עליכם מרן ורבנן קהילה קדושה.

שלום עליכם מנקדם (מקדם) רבון עלמא (ריבון העולם).

שלום עליכם מקהילתנו הקדושה ומפי אומיא ולשיניא (מפי לשון האם).

שלום עליכם מנקדם שמיא וארעא (מקדם שמים וארץ).

שלום עליכם מפי שלושה אבות וארבע אימהות.

שלום עליכם מפי צדיקא ונביא (מפי צדיקים ונביאים).

שלום עליכם מפי עולליא ויונקיא (מפי עוללים ויונקים).

שלום עליכם מן קדם רבי החתן הדא ושושבניא (מקדם החתן

הזה והשושבינים).

שלום עליכם אנו פה שמחים בשמחתכם.

באנו מתוך כבוד ויראת שמים להתארח אצלכם ולזכות בברכתכם. ובעזרת השם תזכו לברכת אברהם אבינו שזכה בהכנסת אורחים, ויחד אתכם נזכה לביאת משיח צדקנו שיקרב מהרה קץ גלותנו ויחיש את גאולתנו.

נעלה לציון במהרה בימינו ולירושלים עיר מקדשנו שיבנה במהרה בחיינו ובימינו כן יהיה רצון".

כך היה מברך הרב או ראש הקהילה את ברכתו, בה השתרבבו מילים בשפה העתיקה, הארמית.

מחיאות כפיים סוערות פרצו מיד.

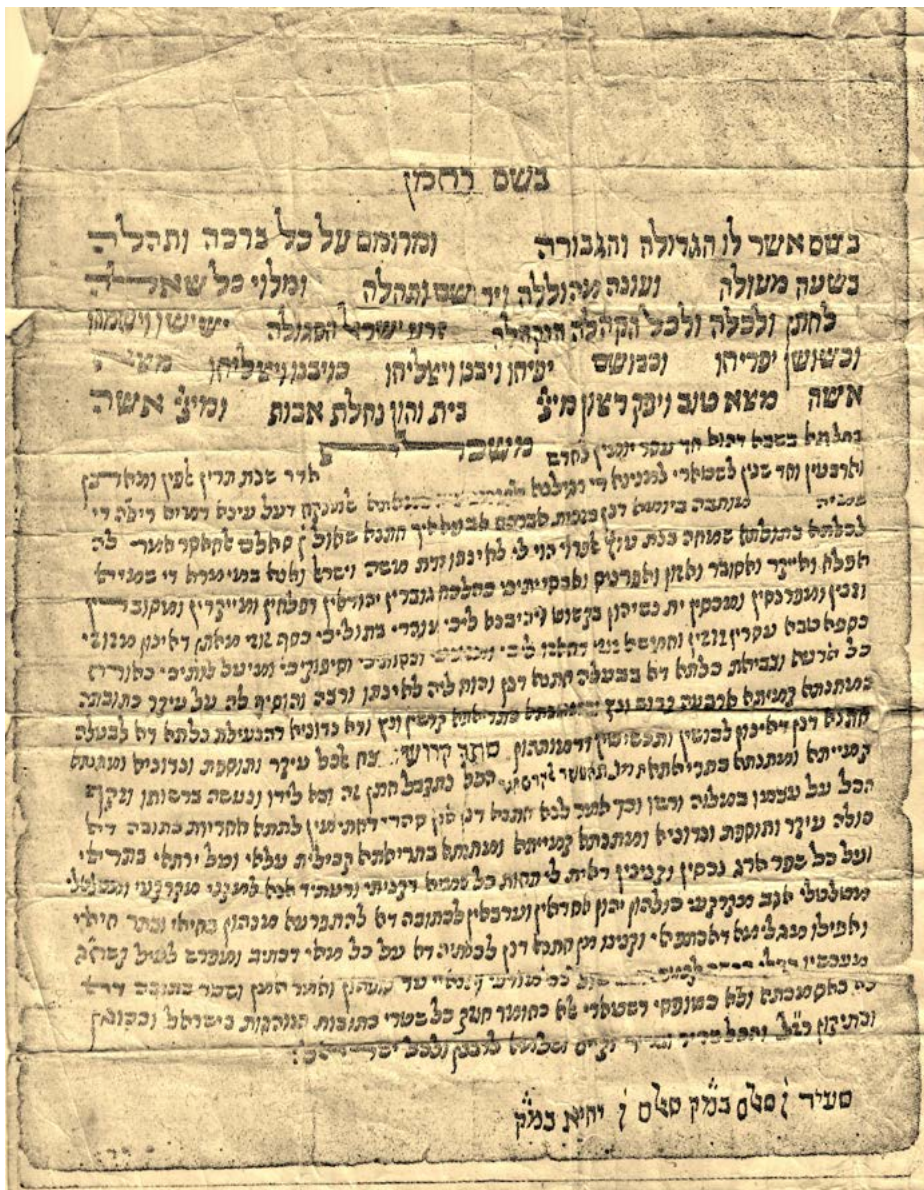
המברך והמשיב מטעם המארחים היה פוסע קדימה כדי להשיב ולברך, גם הוא היה מנהיג או רב הקהילה המקומית. עומד בשורה הראשונה ופניו אל האורחים: "אורחים יקרים!" ניגש המברך מטעם המארחים כשהוא יוצא מהשורה הראשונה ופוסע צעד אחד קדימה. בקול רם ובחגיגות כיאה למעמד, נרגש כולו המשיך כשפניו אל האורחים:

"קיבלנו עלינו בשלמא את ברכתכם. ברוכים תהיו בצלקורתנו ונודה לשם כי טוב, כי לעולם חסדו. ונוסיף על ברכתנו דברי שבח והודיה לשם על שהיטיב חסדו אתנו כדי לראות את פניכם היקרים לנו. שמחים אנו יחד אתכם בשמחת החתן והכלה. שיפרו וירבו, כשושנים יפרחו. באהבה וביראת כבוד נלווה אתכם בשיר עם החתן לבוא הכלה בת קהילתנו. אתם אורחים יקרים פיצחו ברינה בשירה ובזמרה. יחדיו נלך אל בית הכנסת שם יתקיים טכס החופה".

לקול השיר ונגינת הפתח, פתח הזמר בשיר צביית החן (שיר זאפה לחתן).

"הנך יפה רעייתי עיניך יונים..." (שיר השירים), ובקרבת בית הכנסת פתח בשיר איילת חן (שיר זאפה לכלה), ולאחר מכן "בוא בשלום חתן", שהושר לפני הכניסה לבית הכנסת. בבית הכנסת עמדו האורחים עם החתן מצד אחד והמארחים עם משפחת הכלה מצד שני.

כתובה של שאול ושמחה חסר, מחריה בתימן, לפני כ-100 שנים

טקס החופה

הרב עמד מול החתן והכלה מתחת לחופה. הביט סביבו ובדק שאפשר להתחיל. כוס היין בידו, בשירה עם סלסולים ברך על הגפן. הנשים השמיעו יללות שמחה, כשהחתן אמר לכלה את המילים האלמותיות "הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל". מקודשת! מקודשת! היה

שואג הקהל כאיש אחד.

נוסח הכתובה היה בארמית והרב המקדש היה עובר לברך את שבע הברכות כשהמילה "אמן" מפי כל הנוכחים מרחפת מעל הראשים באוויר. הזוג טעם מכוס היין ואז החתן מסר לה את הכתובה.

"אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, תדבק לשוני לחיכי אם לא אזכרכי, אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחת".

רגלו של החתן נחתה על הכוס וזו התנפצה לרסיסים. זכר לחורבן בית המקדש. כמו בכל קהילות ישראל בעולם עד ימינו לא נשכחה גם ירושלים וחורבן בית המקדש גם בעת שמחות. תם טקס הנישואין.

בעיני הורי הכלה, הורי החתן וקרובים אחרים נראו דמעות ומעגלי הריקודים הלכו והתרחבו. כולם נשאו רגליהם ויצאו בריקודים. החתן והכלה תפסו מקומם ליד השולחן העמוס כל טוב. להם היה שולחן מיוחד של בעלי השמחה. "עישו עישו אנא עבדכום ומה נקץ עלא עבדכום חמילתמה פי ג'ניב'קום", משמיע החתן את המשפט בערבית שפירושו: תחיו, תחיו, אני עבדכם, ואם יחסר לכם משהו מעבדכם תישאו את זה על כתפכם. כלומר אם יחסר, אתכם הסליחה. והקהל היה עונה: ברוך תהיה, ברוך תהיה.

בום בום היה הזמר מתופף בפח בקצב מונוטוני שר ומרקיד את הקהל, שבינתיים היטיב את ליבו בסעודה. הילד הניע את רגליו בזריזות תנועותיו תאמו להפליא לקצב השירה והמנגינה, פאותיו התנופפו באוויר. הוא רקד לקול מחיאות הכפיים וקריאות העידוד שנשמעו בקהל. רק לאחר שעה ארוכה התייגע והפסיק. היו בקהילות השונות ילדים שהפליאו לרקוד, וזמרים שהשמיעו בקולם הערב את השירים והזמירות (עד היום יש בארץ זמרים רבים מיהדות תימן המטיבים לשיר). הילד הרוקד זכה לתשורות ושבחים רבים.

למחרת בבוקר לאחר תפילת שחרית וארוחת הבוקר נפרדו כולם זה מזה. הכלה נפרדה ממשפחתה, האורחים מהמארחים. משפחת החתן חזרה לביתה ברגל כשם שהגיעה. בדרך עברו השבים דרך ישובים שם הקפידו לפצוח ברינה כדי להודיע שהם עוברים ולבשר שהייתה חתונה והיא עברה בשלום.

היום שחטו בקהילה כבש (לפעמים היו אלה עז, עגל או שור). קיבלו את פני החתן והכלה בשמחה ובחום. הזוג דרך על הדם של בעל החיים שנשחט, שטרחו השוחטים למרוח בכניסה מבעוד מועד. זאת הייתה סגולה להצלחה. כל המלווים הלכו בעקבות הזוג הטרי, עד שהגיעו לדיואן שהיה אולם גדול שם נערכה סעודה לכל דכפין ולאחר מכן ברכת המזון ושבע ברכות. עתה היו שבעה ימי משתה. כך היו מקיימים את הציווי לשמח חתן וכלה.

הכתובה

הנוסח שלה היה זהה בכל קהילות תימן. לפעמים דרשו הורי הכלה תוספות. גובה המוהר הווה לעיתים עילה למחלוקות. כאשר מצאו הורי הכלה שידוך טוב לבתם כלומר יחוס משפחתי ומצב כלכלי טוב, יתר התנאים נראו שוליים. השדכנים והמתווכים השתדלו תמיד לאזן ולמצוא שידוך מתאים למשפחות עשירות ומיוחסות או למשפחות עניות.

לעיתים היה מופר איזון זה. לעיתים רחוקות בן עשירים היה מתחתן עם בת עניים. במשפחת הכלה הייתה שמחה וההפך מכך במשפחת החתן. גם להפך כלה מבית עשיר - עם בן ממשפחה עניה וחסרת יחוס. מצב זה היה תוצאה של מציאות של איומים על בנות ישראל מצד גורמים מוסלמים או התחייבויות ישנות, כמו שידוך מילדות.

החתונה הזאת (עליה אספר) בדאר-סעיד הייתה מיוחדת.

החתן הנרגש בבגדי חג, גלימה חדשה שעטפה את גופו וירדה עד לרגליו, בצבע זהוב ותרבוש על ראשו, קמע מפני עין רעה על צווארו.

הכלה בבגדים רקומים, מכנסיים צמודים לרגליה מתחת לגלימה, ולכפות רגליה רגליות הנקראות "כביר" מעוטרת ברקמת כסף. גלימה כעין טוניקה ירדה וכיסתה את רגליה ברקמת יד מעשה אומן בצבע מוזהב (מז'הר) ותכשיטים רבים סביב צווארה וראשה, כעין מצנפת (תִּשְׁבּוּכַ לולו) גבוהה סביב ראשה, וסביבה קישוט של פרחים הסובב את המצנפת. גם קישוטים של חרוזים, פנינים, ופעמונים, בצבעי אדום, כחול, ירוק. אלו צבעים המבטיחים הגנה מפני עין רעה.

שרשראות ארוכות תלויות על המצנפת יורדות כלפי מטה. תכשיטים נוספים עוטרים את צווארה נוגעים ומסתירים את סנטרה ('לַאֲבָה' נקרא תכשיט הסנטר), צמידים על ידיה וגם תכשיטי ענבר בשלל צבעים ותכשיטי כסף. עם כל העושר ושפע הקישוטים המזהירים ניתן היה לראות רק את פניה, כפות ידיה וכפות ורגליה. בתום החופה פרצו כולם בקריאות שמחה, שירה וריקודים והכל פרץ בצורה ספונטנית באופן טבעי. האכילה והשתייה היו כיד המלך ולכל דכפין.

מהדר חתן וכלה. יתנו לי חן וחמלה.

זה מקום שמחה וצהלה.

תאוות אהבה אצפה לחזות דודי ורעיה.

לובשי שהם וישפה. אלבשה מכלול ורקמה:

פתיל מלכות ושלמה:

בין בני מזרח וימה:

בהדרת חתנים חן.

בעלמה יחשוק גבר

וכלה יפת תואר רצוני וטובתי.

שבת חתן

בבוקר כבר היה החתן במקום. "בוא עלה לקרוא בתורה את ההפטרה ואת פרשת השבוע". החתן הוזמן אחר כבוד. החזן פצח בשיר הלל וכל הקהל ענה אחריו במקהלה אדירה. מטח של סוכריות ניתן על ראשו של החתן. הנשים מעזרת הנשים זרקו וקראו קריאות שמחה והכלה יושבת ביניהן. הוא עמד לסיים את הקריאה במילים "שוש אשיש בשם... כי הלבישוני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני. כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה. כי יבעל בחור בתולה" (ישעיהו סא, 10), קולו נשמע ברור ורם. נראה שהחתן נרגש ביותר. ושוב פצח החזן בברכת שיר לכבוד החתן שחזר בינתיים למקומו. זה התקיים בשבת שמיד אחרי החתונה. כמה אנשים מהקהל נגשו וחבשו לחתן מצנפת שהתנוססה מעל לראשו. סידרו

מטפחת מסביב לצוואר והוסיפו והידקו ובדקו שהיא מסודרת כראוי. תוך כדי השירה הצטרפה אליו הכלה וכולם פנו לבית החתן לקידוש, לסעודה ולשבע ברכות כשהזוג צועד בראש.

הישיבה בצוותא לאכילה "הג'עלא" - החלה. השולחנות הארוכים והערוכים אותם הכינו בני משפחת החתן בחדר רחב (בדיואן), למען יספיק המקום לכולם. אם לא היה לאל ידם לסדר כך, היו עורכים את הג'עלא בבית הכנסת. על השולחנות סודר כיבוד כגון פיצוחים ופירות. גם בני הקהילה היו מוסיפים ומביאים מטעמים נוספים. הנשים סובבו את הכלה והגברים את החתן.

אם הכלה יצאה עם סדין בידה. כל המבטים הופנו אליה. היא הציגה אותו בפומבי, עליו נראו כתמי דם. זאת הוכחה שהכלה הייתה בתולה והחתן הצליח "במשימתו", הדבר היה חשוב לעניין המוהר. על המוהר להיות גבוה יותר לאחר ההוכחה בדבר הבתולים.

הרב והמשורר פצחו בשירי שבת. הרב פתח והמשורר עונה לו ואחר כך הצטרף כל הקהל. שוב שתו "לחיים". לאחר אכילה ושתייה הושלך הס בקהל וכולם הקשיבו בתשומת לב רבה לדרשה שהוא נשא בענייני אקטואליה.

כל העיניים עקבו אחר הרב והאזנים נפקחו לקלוט את דברי החכמה.

על הדוכן עמד הרב יצחק בגלימתו ההדורה, זקנו יורד כשלג אל חזהו, עטרה על ראשו וכולו אומר הדרת כבוד. מראהו אצילי מאוד. למרות זאת ניכרו עליו שנותיו, כבר היה איש בא בימים, וגם ניכר בו שהוא כבר עייף.

"רבותי" פתח ואמר הרב. מסביב שררה דממה, כולם חיכו למוצא פיו המפיק תמיד מרגליות. אך הנה הפתעה, "שמעתי שאחד מבני קהילתנו חזר זה עתה ממרחקים והשמועה אומרת שהוא בין תלמידי החכמים בצנעה (עיר בה הייתה קהילה יהודית גדולה)", המשיך הרב. וכעת באה הכרזה: "יש לי הכבוד להזמין לכאן את התלמיד הצעיר כבוד מסלם לשאת דרשה בפני הציבור".

מתוך השקט אפשר היה לחוש את אכזבתם של תלמידי החכמים האחרים שרבים מהם היו עילויים בכתבי הקודש וראו עצמם יורשים לרב המכובד, והנה הוא מזמין את משולם אריה אלוואחש לשאת את הדרשה. בזאת הוא מסמן את יורשו. האברך משולם הבין שזו הזמנה האומרת לו שהירושה במנהיגות של המקום

עוברת אליו. יש בזה משום העברת השרביט קבל עם ועדה.

נהוג היה בכל הקהילות שבאירוע חגיגי היו מזמינים אדם מכובד מבאי האורחים כדי לברך או לדרוש בציבור.

לשמע ההזמנה מפי כבוד הרב יצחק, אלוואחש השתהה מעט, ולאחר שגמר את כוס הערק (יין תוצרת עצמית עשוי מענבים) קם ממושב, החליק על זקנו המטופח, על פאותיו המסולסלות, עמד וברך את הנוכחים, והודה לרב יצחק על ההזמנה ועל ההזדמנות שניתנה לו.

לאחר שוך ההמולה ומחיאות הכפיים פתח בדרשה, וכך החלה דרכו הארוכה והמפוארת של הרב.

מסלם הפגין ביטחון עצמי. קולו הדהד ונשמע עד מאחורי כותלי בית הכנסת. השומעים שתו בצמא את דבריו המפולפלים שהיו בטוב טעם ובנופת צופים. לאחר סיום הדרשה ברך את כולם מקטן ועד גדול. וכמובן את הרב יצחק ואת החתן והכלה.

נשמעו מחיאות כפיים סוערות ואפילו זקני העדה מיהרו לברכו ולנשקו בידיו. "רבותי קבלו את מורינו ורבינו הרב משולם אריה אלוואחש (הכינאי היה אריה מכאן שם משפחתו) מנהיג עדתנו וקהילתנו.

"ברוך הבא מורי משולם", קרא אחד הזקנים בהתרגשות.

מעתה היה שמו ידוע ונישא בפי כל. אפילו התושבים הלא יהודים חלקו לו כבוד וכינו אותו אלמועלם.

שמו התפרסם בכל קהילות ישראל וזכה לכבוד רב.

קולות השמחה והצהלה נמשכו עד שעות הלילה הקטנות. כמעט כבר עלה השחר כאשר פנו המוזמנים, הלכו לביתם ועלו על יצועם, לכמה שעות בודדות שנותרו עד עלות השחר. אז היה עליהם להשכים לעמל יומם.

לאחר כל החגיגות והשמחה שהתארכה ונמשכה, עייפו האנשים ואולי גם התקשו לחזור לשגרה.

עוד מנהגי שידוך וחיי אישות

היו מקרים של ביגמיה כאשר הבעל היה נושא אישה נוספת. שתי הנשים

התחלקו בעבודות הבית וזה הקל עליהן. לפעמים היה זה בהסכמת האישה הראשונה ולפעמים ללא הסכמתה. שתי הנשים גרו תחת קורת גג אחת המצב האידיאלי היה שהן הסתדרו ביניהן והייתה הרמוניה, זה היה גורם נחת רוח לכולם ובפרט לבעל. הילדים נחשבו לחצאי אחים ועל האב היה לתת יחס שווה לכולם, כי אם לא כן היה יוצר אווירה לא טובה ויכולות היו להיווצר בעיות. אם שתי הנשים לא הסתדרו והיו ביניהן מריבות, היה על הבעל להפריד בין שתיהן ולשכן כל אחת בנפרד או להתגרש מאחת מהן. היו שלקחו שתי נשים והיו כאלה שאימצו את חרם דרבנו גרשום ונשאו רק אישה אחת - לא רצו שתי צרות בבית, תרתי משמע. כמו שאמרו חכמים מרבה נשים מרבה זימה ומריבה.

לעיתים קרה שהיו בנות יתומות חסרות הגנה שבעלי זרוע מוסלמים ביקשו לאסלם אותן. כדי לפתור את הבעיה נאלצו אנשי הקהילה להשיא אותן לצעירים מקומיים. אם לא היו צעירים, היו מוכנים להשיא גם למבוגרים ואם לא היו כאלה בקהילה חיפשו בקהילות אחרות, ואפילו אם הן היו בנות ארבע עשרה ואפילו צעירות יותר, כאשר הגבר היה לעיתים מבוגר מהן בשנים רבות. אם גם זה לא נמצא היו מוכנים להשיא אותן לגברים כאישה שנייה או שלישית, העיקר להציל. זה היה גורם לסכסוכים בין הקהילה היהודית לקהילות המוסלמיות. אם הוכיחו אנשי הקהילה שהנערה נישאה כחוק וכדין הוסר האיום מצד המוסלמים. את זה הם כיבדו.

< 7 >

הרב בקהילה - רבי משולם אריה (אלוואחש)

"מורנו ורבנו הידוע", פנו אליו אנשי קהילת ג'חזאן, "מזמינים אותך להיות מורה לבנינו ולקהילתנו בבית המדרש. אנו מבקשים שתעשה לנו כבוד ולא תאכזב אותנו. תכשיר את בנינו גם להיות שוחטים ומוהלים".

בקהילה זו היו יהודים עשירים שיכלו לקחת על עצמם את כלכלת הרב ולפרנסו בכבוד. כך שהה אצלם עד לעלייה לארץ.

חכך רגע הרב בדעתו, הרי גם מקהילת חריה (Harya) הזמינו אותו, אבל הם הסתפקו בכך שביקשו שיגיע רק לשחיטה, לברית מילה או להכניס חתן וכלה בברית הנישואים. הוא יגור בדאר סעיד Dar Said וילמד בג'חזאן. ילדי חריה ימשיכו להגיע לשם וילמדו יחד עם ילדי המקום.

מיד נענה לשליחים והשיב להם בחיוב. שמחו השליחים שהצליחו להביא לקהילתם רב כה מוצלח ומורה מוכשר לילדיהם. הם זכו בטוב ביותר. לאושרם לא היה גבול והם חזרו לעירם ולא נותר להם אלא להודיע על ההסכם הטוב והחשוב שהשיגו.

משולם הנער התייתם מהוריו בטרם מלאו לו עשר שנים. אחותו הגדולה שרה משולם (זהרה בנת אלוואחש) לקחה אותו תחת חסותה וגידלה אותו יחד עם בעלה השני יחיא חיים ולה כבר הייתה בת בשם ברכה שנולדה לבעלה הראשון יצחק חרפוף שנפטר ונשארה אלמנה עם בת. שרה עודדה את אחיה הצעיר שילמד תורה. לשרה נולדו עוד שני בנים שלום וסעדיה (שטבע בנהר כשהיה בגיל עשר). משולם הצעיר עזב את בית אחותו ושם פעמיו לכיוון עיר הבירה

צנעה. שם שהה בין תלמידי חכמים ידועי שם ומאוחר יותר חי בקהילת יהודי רצאבה ודמאר. בקהילות האלה היו תלמידי חכמים כמו הרב ניסים רצאבי, הרב שלמה קראוני והרב יחיא חנש. ברכה בת אחותו גדלה ונישאה לאברהם ג'רשי הכהן שהתפרנס עם אחיו ומשפחותיהם שהיו נפחים וברזלנים באזור מגוריהם בעיירה אַרְיָאמִי. כעבור זמן נולדו לה שני ילדים חנה ושלום. ברכה התאלמנה והילדים נשארו בחסות הסבתא, אם אביהם ודודיהם סאלם וחיים ג'רשי.

האלמנה חזרה לבית אמה ובעלה לצד אחיה החורג חיים שלום. האברך משולם חזר לבית אחותו ולקהילתו בעיר דאר-סעיד. הוא קיבל הרשאה והסמכה כרב שוחט ומוהל. כאמור הוזמן על ידי המנהיג הקשיש הרב יצחק בֶּהֶגְלִי לערוך טקס נישואין.

הרב משולם היה למנהיג רוחני לכל דבר, כדרך הרבנים בקהילה. עשירי הקהילה יכלו להרשות לעצמם לפרנס אותו וכך הפך גם למורי של ילדיהם.

היום הגיעו אל הרב משולם שני אנשים שביקשו שיפסוק ביניהם. לאחר דין ודברים פתר את הבעיה כמובן לפי דין תורה. לאחריהם הגיע זוג שביקש את עצת הרב וביקשו שיפסוק את דינו. הרב שמע ביקש זמן כדי לחשוב. את מה שהחליט קיבלו עליהם בני הזוג ללא ויכוח. איש לא חשב שלא לציית לרב ולא לקבל את דינו, דבריו היו מקובלים וקדושים. מי יעז לחלוק על הרב הנערץ והמכובד. לאחריהם הגיעו כמה ערבים שבאו לקבל את ברכתו ועצתו של הרב. גם הם כיבדו והעריכו את חכמתו ותבונתו הרבה.

בשעות אחר הצהריים סר הרב משולם לבית אחד השייכים המקומיים. הוא הוזמן למפגש ידידותי כאורח כבוד. גם מנהיגי כפרים ונציגי בית המלוכה יהיו שם. הרב לא היה מוכן לוותר על הביקור, נכון היה להגיע למרות יומו העמוס. עת יישב לשיחה סביב שולחן, בו יהיה כיבוד כמו פיצוחים, פירות ושתיה יוכל להדק עוד את הקשרים עם המנהיגים המקומיים ובית המלוכה. היה עליו עוד להספיק היום לערוך ברית מילה לתינוק שנולד בשעה טובה בקהילה. וגם לקבל את נציגי השלטון שהיה להם דין ודברים עם הקהילה.

הרב צריך היה גם להספיק עוד לנוח וגם לשבת וללמוד בספרי הקודש וגם ללמד בבית המדרש.

למחרת היה עליו ללמד את הילדים בבית המדרש, להגיע עוד השבוע למשרדי נציגי המלכות כדי להשתדל בעניין המיסים. כובד המיסים היה קשה ועליו לבקש ולהשתדל שיפחיתו אותם. למזלו ידע שימצא שם אוזן קשבת בחלונות הגבוהים. הוא התקבל שם בכבוד ובסבר פנים יפות.

השבוע יש גם טכס נישואין בקהילה ואחד התפקידים החביבים עליו לקיים את מצוות עריכת החופה, לאחד שתי משפחות בישראל. אכן שבוע עמוס. זה לא היה שבוע יוצא דופן. זה היה לחם חוקו ברוב הימים. גם בשבתות וחגים היה עליו למלא את תפקידו בבית הכנסת.

המיסים (אלג'זיה)

"הרב", פנו אליו שליחי בית המלוכה, שהיו שליחי האוצר, "הבאנו לך את האלג'זיה" (מיסים) שעל הקהילה היהודית בעיר לשלם.

מס הכנסה לא היה אהוב אף פעם על אף אזרח ותושב.

השליחים נהגו בכבוד ברב המכובד, והוא אישר את קבלת ההודעה ופטר את השליחים שילכו לדרכם. הרב יעיש מנסור היה הרב של קהילת אסדה.

היה עליו כעת לכנס את ראשי המשפחות בקהילה ולהחליט כיצד יפעלו כדי לאסוף את מה שמוטל עליהם מטעם השלטונות.

"יהודים מכובדים, עלינו לאמץ את מוחנו ולמצוא פתרונות למס שהוטל עלינו. הוא כבד מאוד צריך למצוא דרך לשכנע אותם שם למעלה להקל את העול הזה, וגם לתת לנו די זמן לגייס ולאסוף את המיסים הללו. וגם עלינו לחלק את העול בין המשפחות".

הרב הסביר במה עליהם לדון ומה עומד לפני האספה.

ההתדיינות נמשכה זמן רב. לפעמים היה קשה לרב לנהל את הישיבה שהתקיימה בסערת רוחות ובהתרגשות רבה.

לבסוף יצאו עם כמה החלטות עליהם הסכימו כל הנוכחים. כמו שעשו בעבר ישלחו שליחים לשלטונות שיסבירו בשם כולם, וינסו לשכנע שיאות השלטון לעשות הנחות ולהוריד את המס, וידחו את מועד התשלום. אולי יחלקו אותו לשיעורין בכך יקלו מאוד על הקהילה.

החלטה נוספת הייתה שהמס יחולק כך שכל משפחה תשלם לפי מספר הנפשות ולפי המצב הכלכלי של כל משפחה.

אין חדש תחת השמש. כך נהגו בעבר וכך ינהגו גם הפעם כימים ימימה.

זה העיקרון בתשלום המיסים מאז ומעולם ברוב המקומות בעולם.

אכן התברר שנציגי השלטון באוצר, שהכירו את הרב יעיש מנסור ואת הרב משולם, הסכימו לרוב הבקשות.

למזלך של קהילות אסדה או דאר-סעיד שהיו להם מנהיגים רוחניים שהשלטונות כיבדו, או כמו קהילת ג'חזאן שם המנהיג היה חיים עמרן.

אך מה קרה בקהילות קטנות שם לא היה מנהיג מקורב לשלטון, או מנהיג רוחני ידוע? בעלי הממון באותן ערים, שהיה לאל ידם, שילמו ופתרו את הבעיה.

אך מה עשו עניים חסרי כול? משפחות מרובות ילדים, יתומים אלמנות? כיצד ישלמו הם את מס ההכנסה?

לא היה קיים משרד רווחה ואיש לא נתן הנחה ולא פטר אותם מהתשלום. זו לא הייתה מדינה סוציאליסטית. כנהוג בקהילות, היהודים הגבירים בעלי היכולת לקחו על עצמם את חלק הארי של התשלום. היה זה פתרון חלקי, עדיין היה מס שעל העניים היה לשלם, ובאין מנהיג בעל שיעור קומה או מקורב לשלטונות שישתדל למענם הם לא זכו להקלה במס ולהתחשבות כלשהי במצבם.

הרב משולם אריה הצליח לקבל הקלה במיסים. שמו הלך לפניו וגם אנשי מס ההכנסה כיבדוהו. בדומה היה גם בג'חזאן, שם שימש נציג הקהילה חיים עמרן ששלט בשפה הערבית וידע גם לקרוא ולכתוב בה. גם הוא הצליח לקבל הקלה במיסים למען בני הקהילה. הקהילה היהודית לא הייתה יוצאת דופן. זה היה סידור המיסים לגבי כל המדינה. גם יתר תושבי המדינה, במקומות בהם היו מנהיגים בעלי השפעה, או בעלי קשרים שיכלו "להפעיל פרוטקציה", התושבים שילמו פחות ובתנאים נוחים. במקומות שלרוע מזלם לא היו להם מליצי יושר ובעלי קשרים או במקומות שהשייכים ומנהיגי המקום נמנעו מלכפות על התושבים את התשלום כי לא רצו להיכנס איתם לעימותים, הם נענשו בכל חומרת הדין ונגזרו עליהם עונשים כבדים. דינם היה מאסר עד שהתשלום ישולם. היו גם משפטי ראוות. השמועות על משפטי ראוות למען ישמעו יראו ויראו התפשטו במהירות. הוראת

המיסים הנוכחית הגיעה גם לחריה (Harya). כן גם על קהילתנו כמו כל היתר הקהילות נפלו סכומי כסף גדולים, שהיה על המשפחות לשלם לאוצר. מה יעשו? אין לנו מנהיג או אישיות מקושרת לשליטים, ואם לא ישלמו את הסכומים הנדרשים ראשי הקהילה עלולים חלילה למצוא עצמם על ספסל הנאשמים במשפטי הראווה, יושבים לאחר מכן בכלא, וכל אנשי הקהילה עלולים לספוג עונשים קולקטיביים.

בצר להם פנו, כשם שעשו תמיד, למנהיג המקומי המוסלמי שיציל אותם מהצרה שנפלה עליהם. אבל העובדה שאין להם עצמם מנהיג בעל שיעור קומה ובעל קשרים מתאימים, גרמה לכך שכל איש הופקר לנפשו ולגורלו. לכידות הקהילה נפגעה. הקהילה הייתה חלשה.

< 8 >

טיפול רפואי ותרופות

השמועה עשתה לה כנפיים בכל האזור. יש יהודי בחריה (Harya) שמפליא בריפוי חולים. אבי עשה זאת לשם שמים ולא לקח תשלום על הטיפול שנתן. בתחום בעיות המעייים אבי לא עסק. אחת מאחיותיו הייתה מומחית בזה. כל אחת מחמש אחיותיו "התמחתה" באזור אחר של הגוף והמחלות האופייניות לאיבר. לא פעם התבוננתי בו בעת שהיה "מרפא". כוס השמן עמדה במרכז, עליה היה אבא לוחש את לחישותיו. אחר כך היה מוסר אותה לחולה. האחרון היה מחזיק בה ללא שום דיבור. אבא אסר עליו לפצות פה. עד שהמחלה הייתה יוצאת מגופו. לעיתים היה מורה לחולה לשתות את השמן לשם ריפוי איבר פנימי. לעיתים כשהיה החולה מתייצב בביתנו ומספר על מחלתו, היה אבא מכין קערת גחלים לוהטות או מבקש מאימא להכין. היה אוסף שבעה כדורי מלח. לוקח אותם בידו השמאלית ולאחר תפילה חרישית כנגד השטן, היה לוחש "תצא עין הרע מאוזניך ומעיניך", סובב את הראש שבע פעמים כנגד שבעה כדורי מלח, ואמר "בשם אלוהים". היה פונה אל החולה שישב על כיסא, סובב את ידו סביב ראשו של החולה כשהוא ממלמל, "אתה החולה תסור ממך המחלה או עין הרע מעיניך, אוזניך, מאפך, מציפורני הידיים, הרגלים ומכל מקום בגוף". לאחר מכן היה יורק לתוך כדורי המלח ומבקש מהנוכחים לעשות כמותו. אז זרק את הכדורים לתוך קערת הגחלים. רעשים ופצפוצים נשמעו מתוך הקערה. כך הוסרה הקללה ועין הרע מהחולה והוא חזר להיות בריא. אכן ממש רפואה לא קונבנציונלית. חלק מהריפוי היה בלחישות לעיתים של פסוקים מהקבלה, מתהילים או מספר

הזוהר. אבי עסק בתחום כאבי ראש, כאבי שיניים ועוד. התפתלתי מכאבי בטן. "אולי הילד אכל דבר מה לא טוב", אמרה אימא ורכנה עלי ובעיניה מבט דואג. "נזעיק את הדודה ברכה", הציע אבא.

שכבתי על גבי. הדודה מרחת שמן על הבטן עיסתה אותה כמה דקות, בעדינות, ואז החליטה לעבור לטיפול הבא. לשם כך הכינו גחלים לוהטות בתוכם מברג עם ראש עגול ולאחר שהוא להט, החלה בדיקור הבטן. הכוויות נותרו על עורי אדומות, צורבות והכאיבו לי ביותר. כל כוויה גרמה לכך שפלטתי אנחה או צעקה. אבל אל דאגה ידי ורגלי היו כפותות ולא יכולתי לזוז, אף לא לעשות דבר. על בטני היו כשלושים כוויות, ועתה החלה הדודה לטפל בפצעים עד שהגלדו. כוויות אלה נעשו גם למי שסבל מכאבי ראש. הכוויות כמובן נעשו בראש. מי שסבל מבעיות בחוליות הצוואר נעשו הכוויות בצווארו. הפלא ופלא זה הביא מזור לסובלים. היו גם דרכים אחרות לריפוי. מסתבר שתרופות סבתא היו יעילות למרות שנראו לפעמים כשיטות פרימיטיביות ואגרסיביות. באין רופאים ותרופות וגם לא בתי חולים וקופות חולים, אנשים נאלצו ללמוד שיטות אחרות ולהיעזר בצמחי מרפא. סודות הרפוי עברו מדור לדור.

בפתח הבית הופיעה אישה ערביה אווזת בידו של בנה שעורו היה מכוסה מכף רגל ועד ראש בפצעים, שנראו ככוויות קטנות, וחלק מהן היו פתוחות ונוזל ניגר מהן. הייתה זאת מחלת אבעבועות שחורות, שקטלה חולים רבים. נראה היה על פניו של הילד שסבל סבל רב. "יא סידי" פנתה לאבי, "שמעתי עליך ניסים ונפלאות אנא רפא את בני". מבט של תחינה היה בעיניה.

"המתיני בבקשה". מיד ניגש אבי ובזריזות הכין את התרופה. "הושיבי את הילד על הכיסא והפשיטי את בגדיו", פקד על האישה. הוא לקח את הדלי בו נאספו מי הניקוטין (של הנרגילות), הפך את הדלי ויצק אותו על גופו של הילד מהראש ועד כפות הרגליים. כעבור כמה ימים האישה חזרה ובפיה בשורה. "הילד נרפה יא סאלם. אללה יסלמך (אלוהים ישמור אותך)".

היא הושיטה לאבא תשורה נאה. הוא לא דרש תשלום עבור הרפוי.

< 9 >

השחיטה בקהילה

השחיטה

מפי הרב משולם אריה נשמעו המילים, "ברוך מקדש ישראל". הוא עמד ליד הפרה ששחט בנוכחות אנשי הקהילה וקבע במילים אלה שהפרה היא טריפה. הפרה נקנתה במשותף. לאחר השחיטה ופשיטת העור היה צורך בבדיקת כשרות על ידי ניפוח הריאות. אבא היה ממונה על התפקיד הזה. בדרך כלל חלקי הפרה חולקו שווה בשווה בין השותפים לקנייתו. כל אחד קיבל חלק מהכליה וחלק מהריאה וכן יתר החלקים לפי כמות המשתתפים. והנה נשמעה יציאת אוויר מאחת הדפנות. הסתבר שמסמר היה תקוע בהן. אסור היה לאכול מהפרה. עוף השמים וחיות הארץ נהנו מבשרה. השכנים המוסלמים לא יכלו להבין את היהודים, המשליכים בשר כה יקר. לקהילה הקטנה שלנו לא היה בכלל שוחט, כשם שהיו חסרים בעלי תפקידים אחרים. היה קשה לנהל את החיים הדתיים. כשהיה צורך בשחיטת בהמה דקה או גסה היו מזמינים שוחט מדאר-סעיד או מג'חזאן.

יחיא איננו רוצה להיות שוחט

שוב ושוב ניסה אבי להפציר ביחיא שיקבל הכשרה להיות שוחט. "לפחות תלמד את שחיטת העופות" ביקש אבא. "לא רוצה להיות שוחט בכלל. זאת לא מלאכה מתאימה לי", דחה יחיא כל ניסיון שכנוע.

"כשתגיע למצוות אלמד אותך הלכות שחיטה. אתה תהיה שוחט בקהילה. הסכין הזאת" - המשיך אבא, כשהוא פונה אלי, ומורה על סכין בתוך נרתיק צהוב - "שמורה לך".

יוצא בשליחות אבי לדאר-סעיד

הבנתי מדוע אבא שולח אותי לבד לדאר-סעיד (Dar Sa'id) לשחוט עוף (לשם כך היה צריך להגיע לקהילות הסמוכות אל השוחט שם) אצל מורי משולם אלוואחש או אצל הרב יצחק. לעיתים הלכתי לג'אחזאן למורי מאיר אלחסר או אל מורי חיים בדות. התרנגול העקוד היה נתון בטלית שאבא הניח אותה על כתפי וכרך סביב בית השחי ובתוך "הכיס" שנוצר הניח את התרנגול בצורה כזאת שלא יישמט וראשו בלט החוצה.

כך הייתי הולך, התרנגול מתחת לבית השחי ורק את ראשו היה מטלטל מצד אל צד. הייתי עובר את נהר הדילני, נהר ראשי שרוחבו כחצי קילומטר, ופלגים יצאו ממנו לכיוונים שונים. לעבור אותם היה זה מעבר מכשולים לא פשוט. בעת הגאות לא ניתן הנהר למעבר, אלא רק לאחר כמה ימים כשירדה הגאות, ואז רק המבוגרים היו חוצים אותו. הילדים לא חצו לבד. אני הייתי צועד שם לבדי רק בתקופת השפל.

היה יום בו הלכתי כהרגלי - ילד בן שמונה בערך - עם תרנגול על כתפי. החשתי את צעדי לדאר-סעיד. היה עלי לעבור מרחק רב. בסביבה לא הייתה נפש חיה. הדרך הפכה להיות צרה. התבוננתי וליבי התמלא אימה. מצדה האחד תעלת מים וצמחייה סבוכה של שיח הפטל, מהצד השני קיר אבן. לאן אברח אם יתקפו אותי כאן, חשבתי.

ואמנם, רצה הגורל, והנה בא לקראתי כושי גבוה ומפחיד. ליבי הלם בחוזקה. חששתי ממנו מאוד, ואכן הלז התנפל עלי וניסה למשוך ולשדוד ממני את התרנגול, שהשמיע קרקורי בעתה, וחששתי שיישמט ממני.

אחזתי היטב בעוף ובזריזות הרמתי את רגלי התחמקתי ממנו ורצתי במהירות רבה. למזלי הייתי זריז ממנו. לא הפסקתי את ריצתי עד שהגעתי חסר נשימה לבית סבי וסבתי (מצד אמי) בדאר-סעיד. נושם ונושף מתקשה לנשום ורועד

מפחד קיבלה אותי סבתי, ולאחר שנשימתי חזרה אלי יכולתי לספר לה את סיפורי.

"בוא לאכול משהו", הגישה לי פיתה ומים כדרך הסבתות. חשבה שאוכל תמיד מרגיע, ומים בוודאי.

"לך לשוחט ובקש שישחט אותו", נתנה בידי סבא את העוף. כשחזר סבא עם העוף השחוט שוב פנתה אליו, "לווה את הילד עד שיעבור את מקום הסכנה", ביקשה ממנו.

כך חזרתי הביתה בשלום והעוף השחוט ביד.

למזלי העונה חמה ומי הנהר שהיה עלי לחצות היו רדודים. אילו היה זה בחורף היו המים הזורמים בו מסכנים את החוצים אותו. רק המיומנים ביותר יכלו לחצות, וזה גם לאחר ירידת מפלס המים. הייתי הולך לבדי בדרכים המסוכנות. היו צפויות לי סכנות בין הכפרים הערבים שבדרך. כלבים משוטטים. סתם אנשים בעלי כוונות זדון, ואפילו ... קופי בבון. הייתי ילד בן שמונה/תשע. היה מאוד חשוב לאבי לשלחני לשחיטה כשרה וגם להכניס אותי בדרך הזאת לעניין השחיטה. ואני תוהה: האם זה היה שווה למול הסכנות והצפוי לי בעקבותיהן? מה היה אומר אילו הייתי נפגע? למזלי יצאתי בשלום מכל ההליכות הללו.

< 10 >

היחסים עם השלטון והשכנים - בני תימן הערבים

קהילה יהודית קטנה שחיה בשכונה, בשולי כפר או עיר, שלא היה לה מנהיג ידוע שיכול היה לאחד את הקהילה ולייצג אותה בפני השלטונות, הייתה תלויה בחסדי המנהיג המוסלמי של הכפר, או שיח, או אדם שהיה מקורב למלכות. הודות לקשרים מסחריים, וטיפוח היחסים עם שכניהם זכו היהודים לקבל הגנה וביטחון. כל בעיה שהועלתה זכתה לטיפול כי חיו תחת חסות סמכותית ומוכרת. היהודים גמלו לנכבדים במתן שירות אמין, מהיר ויעיל.

כל ראש כפר או מנהיג מוסלמי שנתן חסות ליהודים והלך לעולמו היה בגדר אבדה לקהילה. אז הייתה יוצאת משלחת מנכבדי הקהילה להביע את צער הקהילה ולנחם את המשפחה האבלה. אנשי המשלחת היו מביעים את צערם בבכי, במספד ובקינה ובכך עוררו את הערכת האבלים והתושבים הלא יהודים. משפחת הנפטר הייתה גומלת בעין יפה למשלחת במתן כבש או שניים. אלה נלקחו לקהילה נשחטו וחולקו בין המשפחות, בעיקר קיבלו אלה הנזקקות. השלטונות היו מביאים לידיעת מנהיגי הקהילות בכל מקום את המתרחש. הזהירו לבל יגוררו היהודים אחר ליבוי יצרים מצד גורמים עוינים. ביקשו שינהגו כרגיל וישמרו על איפוק ועל "פרופיל נמוך".

תוכן המנשר בשוק

הקשיבו הקשיבו" - קרא הכרוז שליח בית המלוכה, בשוק של אנדרה. הוא עמד על במה מוגבהת במרכז השוק. אנשים התקרבו כדי להאזין.

מדי פעם היו הודעות חדשות.

הוא חיכך בגרונו והחל לקרוא בקול רם וצלול, למען ישמעו יהודים ומוסלמים. באין מיקרופון היה עליו להתאמץ ולהרים את קולו.

"לכל השומעים כאן ולכל באי השוק התקרבו לכאן ושמעו היטב את דברי האימם המלך אסיף אחמד בן האימם יחיא (היה זה בנו של האימם יחיא שנרצח).

כה אמר 'שליח אלוהים' האימם יחיא בן עבדאללה (הבן הזכיר את שם אביו). הנני פונה לבני עמי בכל מקום ומקום ברחבי שלטון בית המלוכה, סוחרים, חקלאים, סטודנטים, אינטלקטואלים, פקידים, אנשי רוח, מורים, מחנכים, ילדים, נערים, צעירים, זקנים". הכרוז סקר את הנוכחים שהקשיבו קשב רב והמשיך, "הנני חוזר ומזהיר, ששמועות המלחמה המתרחשת בארצות המערב אינה משפיעה ולא תשפיע על חיי יום של התושבים. אני קורא לכל אחד ואחד מכם לשמור על השקט ולא ללכת שולל אחרי כל מיני שמועות שרק מתסיסות ומשבשות את חיי התושבים. אין רשות לפגוע במיעוט היהודי שהם אזרחינו הנאמנים", חזר שוב על המשפט הזה למען הסר ספק, ולמען יהיה ברור באופן חד משמעי. כל מי שייתפס גורם נזק בגוף או ברכוש, יבוא על עונשו בכל חומרת הדין, עד כדי הוצאה להורג". העיף מבט מזרה אימה בציבור כאומר, שאיש לא יעז אפילו להרהר באפשרות של פגיעה ביהודי.

"נציגויות בית המלוכה רשאיות לשפוט בתחום שיפוטיהן כל אדם אשר יעבור עבירה דומה מכל האמור כאן".

"משמרות בית המלוכה יפטרלו בדרכים ובמחוזות והם רשאים לעצור ולהביא לדין כל אדם אשר אינו שומר חוק", המשיך וקרא. "אנו ממליצים להביא את תוכן האיגרת לכל מקום - איש איש למקום מגוריו", והרים את עיניו מהאיגרת לאות כי סיים את קריאתו.

הקהל האזין בקול דממה לדבר הכרוז ופרץ בקריאות שמחה. השומעים הביעו את תמיכתם ואהדתם למלך, "יחי המלך האימם יחיא" נשמעו קריאות רמות.

הבשורה על דבר הכרוז פשטה במהרה בכל הקהילות. "הקשיבו יהודים לדברי האימם יחיא על היהודים" היו מבשרים ומספרים השומעים בכל בתי הכנסת לציבור המתפללים, וכך נפוצה השמועה בדבר התחייבותו של האימם להגן על

היהודים. כך היו עוברות הודעות. אלה היו אמצעי התקשורת. הדבר נסך ביטחון בקהילות. הם קיוו שדו קיום ויחסים טובים עם השכנים יימשכו. בית המלוכה גם דאג להעביר את דברי המנשר לידיעת כל מנהיג או שייח בעיר ובכפר. יש לציין שהיו לא מעט ניסיונות הפיכה והתנקשות באימם וגם בבנו הסייף אחמד יורשו. הוא הצליח לדכא את המרידות ודרש שקט. ביד חזקה הקפיד על כך שלא תהיינה מהומות, כולל פגיעה ביהודים. המלחמה באירופה - מלחמת העולם השנייה - גרמה לפלגים קיצוניים בתוכם משכילים וסטודנטים ששמעו וידעו את הדעות נגד היהודים באירופה, להרים ראש וללכות יצרים. היו גם ניסיונות פגיעה ביהודים.

מתוך ויקיפדיה

... זה האחרון מת ב-1904 ואת מקומו ירש בנו האימאם אלמתוכל יחיא. ב-1905 נכבשה על ידו צנעא מידי הטורקים למשך 6 חודשים. שלטונו המלא של האימאם יחיא הושג ב-1918 עם סיומה של מלחמת העולם הראשונה ופירוק האימפריה העות'מאנית. בתחילה פעל יחיא להשלטת משטרו ברחבי תימן. במלחמה עם כוחות זרים נחל הפסד אך מעולם לא הפסיק לפעול. שלטונו התאפיין בהסתגרות קיצונית. שום אזרח לא היה רשאי להיכנס לתימן ללא אישור מהמלך עצמו. המלך מנע מודרניזציה. הוא היה שליט תיאוקרטי ואוטוריטרי והשליט את המסורת הזיידית על העם. הוא ניצל את עמו מבחינה כלכלית, גבה מסים גבוהים ומנע ייבוא מוצרי מותרות. זה עורר תסיסה בקרב העם ותנועת "התימנים החופשיים" הייתה מעורבת בניסיון הפיכה שהסתיים ברציחתו ב-1948.

את יחיא ירש אחמד בנו, שהמשיך במדיניות הדיכוי של אביו. ב-1962, לאחר מותו של אחמד, פרץ מרד ובנו מוחמד אל באדר הודח. עד מהרה פרצה מלחמת אזרחים, כשמצרים בהנהגת גמאל עבדול נאצר תמכה במורדים ואילו ירדן, סעודיה וישראל תמכו במשטר המלוכני. המלחמה נמשכה עד 1967.

< 11 >

קהילות תימן השונות באזור מגוריי

קהילת אסדה (As Saddah)

בעיר אסדה הייתה קהילה לא קטנה ולא חסרו בה פרנסים. בראש הקהילה עמד הרב הגאון מורי יעיש מנצור ז"ל. רוב בני הקהילה התפרנסו ממשלוחי יד כמו צורפות, נפחות, סנדלרות, חייטות ורוכלות. הם התפרנסו בכבוד והתפרסמו בכל המחוז. הם מכרו את מרכולתם בשוק שהיה מתקיים פעם בשבוע בעיר אסדה בסוק אלחמיס, כלומר שוק יום חמישי. גם מקהילות אחרות היו מגיעים יהודים לשוק, כשאת דרכם עשו ברגל או על בהמות משא - פרדות וחמורים.

בשוק הייתה המולה רבה. בני אדם רבים הסתובבו בו, ואת הריחות והמראות העין לא שבעה מלראות. יהודים מקהילות המחוז היו נפגשים ומעבירים מידע. היו שבאו לבית רב הקהילה לבקר ולקבל ברכה ועצה ולמצוא שידוך - חתנים לבנות או בנות לבניהם (בנות אסדה נודעו ביופיין). וכמובן, לשמוע חדשות. בית הרב היה מקור מהימן לכל ידיעה. הוא היה מקובל בחצר בית נציגי המלוכה והיה מקור מהימן לחדשות הממלכה.

הרב היה ידוע בהכנסת האורחים שלו. כבוד היה להסב על שולחנו וללון בביתו - ודאי אלה שבאו מרחוק.

בקהילה לא חסרו בתי כנסת ובתי מדרש שמתוכם יצאו תלמידי חכמים, ביניהם הרב ניסים חדד, שלימים היה רב שכונת התימנים בכפר סבא. הוא עלה עם משפחתו לפני העלייה הגדולה של שנת 1949, הגיע למושבה כפר סבא שהייתה אז יישוב חקלאי. הוא קבע את ביתו בשכונת אליעזר, והיו עוד משפחות בשכונות

שעלו אתו. הרב נפטר בכפר סבא ב-א' בכסלו תשס"א ונקבר בבית העלמין נורדאו.

בין חבריו שעלו אתו היו עווד אלפרוי ז"ל ורעייתו הדודה שמעה ז"ל. יחיא עווד בנו ורעייתו זהרה בת סאלם וסעדה אלחאסר. ומשה עווד מליחי ובניו שלום ויחיא. היו בעיר אסדה גם סופרי סת"ם (כותבי ספרי תורה ומזוזות) וביניהם יחיא אלוג'ים שהיה ידוע כשתום עין.

אַנְאָדֶרָה וסוק אלאחד (שוק יום ראשון)

בעיר הזאת שכנו מוסדות בית המלוכה - מרכז לכל העיירות והכפרים שמסביב. היה מתקיים בה השוק של יום ראשון. השוק היה מחולק לכמה תחומים. שוק הבהמות שם עמדו למכירה פרות, סוסים, חמורים, עגלים, כבשים ועוד.

באגף התבלינים - מתוך השקים בלטו צבעים שונים כמו אדום (פפריקה, סומק) צהוב (כורכום וקארי) שחור (פלפל) ועוד. ריחות נעימים לעיתים גם חריפים עמדו באוויר. באגף אחר בדים צבעוניים למיניהם ושוק פירות וירקות, בו הוצגה לראווה תוצרת מרהיבה ומעוררת תיאבון. פשוט לקחת ולטעום מהפרי או מהירק הנאה והמושך במראהו, אם זה תפוח או אפרסק ועוד.

שקי הטבק לנרגילות, היו מונחים זה על גבי זה בערימות. בבוקר היו נוהרים לשוק ההומה אדם, אנשים שבאו מכל הסביבה, מי ברגל מי על חמורו, סוסו, גמלו או פרדתו.

בכניסה לעיר, ביום ראשון בבוקר, היה נוצר פקק ארוך של בעלי בהמות, כאשר הם ובעלי החיים מחרישים אוזניים ברעש שיצרו בצעקותיהם, בנעירת החמורים, צהלת הסוסים, געיית הפרות ופעייית הכבשים שהובאו לשוק. הגמלים היו ממין השותקים, הם מלאו פיהם מים ונתנו לאחרים להרעיש. כנאמר סייג לחכמה שתיקה. בכך הוכיחו שהם חכמים מבעלי החיים האחרים.

קהילת ג'חזאן

הייתה מרוכזת בכפר ונהנתה מקרבתה לעיר אנדרה. באופן רשמי היוותה חלק מהעיר אנדרה, אבל שכנה בנפרד. חלק מפרנסיה היו סוחרים אמידים, בעלי

חנויות בעיר. אחד מהם היה מנחם מַתְנָה (במלעיל), שהיה ידוע בנדיבותו. היו גם נציגים שפקדו את חצר בית המלוכה כמו חיים סאלם עמרן שכתב מכתבים בערבית לכל דורש. בין נותני השרות היו אורגים, חייטים, כדרים, צורפים ועוד. הקהילה התפרנסה בכבוד. לא חסרו בה בתי כנסת ופעל בה גם בית מדרש שאותו מימנו פרנסי הקהילה האמידים. בו לימד הרב משולם אריה או כפי שכינו אותו אלוואחש (האריה).

אבא וזכריה בליל הסדר, פסח תשל"א,
אפריל - 1971

< 12 >

דמויות במשפחה

צפורה

הרועים שהגיעו להשקות את צאנם בנחל הבחינו לתדהמתם באיש הצונח מלמעלה מעץ השסק למטה אל כיוון הנחל. הוא צנח ונחבט באבני הבזלת וזעקותיו נשמעו בכל האזור. הם חשו אל המקום. "זה יהודי" אמרו מיד בראותם את הגבר בעל הפאות המסולסלות. האיש היה חבול ביותר בפניו ובצדעיו. פצעים גדולים נפערו והדם זרם כמו מים אל הנחל שמימיו אדמו. לשמע המהומה והצעקות חשו אל המקום אנשי הקהילה. בריצה מהירה הגיעו הוריו של שאול, סלימאן וסעידה שלא פסקה כל הדרך לצעוק וקריאותיה "שאול", "שאול" הדהדו בחלל שעה ארוכה. גם אבי היה בין אלה שהזדעקו אל המקום. שאול הובא אל בית הוריו. זמן רב דימם ואיש לא הצליח לעצור את הדימום גם לא אבי ואחיותיו עם כל הידע והשיטות שלהם. שאול נפטר כעבור יממה והובא למנוחות למחרת בערב. אחרי ארונו הלכו בוכים ודומעים כל בני הקהילה. הסיפור שהחל בטיול נחמד ותמים בין ההרים אליו הלך שאול לבדו כדי לקטוף פרי מעץ השסק הסתיים באסון. אבל ירד על בני הקהילה. הטרגדיה הזאת איחדה את כולם בכאב רב. בחור צעיר בדמי ימיו נהרג. שאול היה נשוי לצפורה שבלטה ביופייה בין בנות הקהילה. היא הייתה אחותם של שמואל ושאול חסר ואחות לשודיה מליחי ושרה פראוי. נישאה לשאול מליחי הנ"ל שכאמור סיים את חייו בצורה טראגית ונותרה אלמנה צעירה. אחיו האמצעי של שאול ז'ל, שלום, היה רק בן שבע עשרה שנים כשאחיו קיפח את חייו. הוא היה בחור יפה תואר (היה בין הצעירים שנחבשו

בבית הסוהר בשל פרשת המן בפורים). בהגיעו לגיל שמונה עשרה היה עליו לעשות מצוות ייבום, כלומר לשאת את צפורה לאישה על מנת להקים זרע לאחיו המת. שלום וצפורה נשאו. השמחה בקהילה הייתה רבה. אלא שצפורה לא הרתה לשלום וכך לא הצליח להקים יד ושם לאחיו המת. לרוע המזל גם שלום חלה ונפטר וצפורה מצאה עצמה אלמנה בשנית. היא חזרה לבית הוריה סאלם וסעדה חסר. בינתיים יחיא אחי, שהיה נשוי לשושנה, בישר להורינו שהם עומדים להיות סבא וסבתא. אשתו ילדה בשעה טובה ובמזל טוב בן. השמחה הייתה רבה וכולם ציפו לברית. היולדת לא התאוששה מהלידה וחודש לאחר מכן נפטרה.

הצער היה גדול מנשוא, יחיא אחי נותר אלמן והוא מטופל בתינוק בן יומו. חותנתו, אם אשתו, ביקשה לגדלו בביתה בנג'יד. כעבור חודש התינוק נפטר. בקהילה נותרו אלמן ואלמנה, נעשה שידוך וכעבור שנה השניים הפכו לזוג. שניהם דואבים על מות בני זוגם מצאו נחמה זה בזרועות זאת. כך כעבור שנה מאז התאלמנה הפכה ציפורה שוב לאישה נשואה ליחיא אחי. אגב הם היו בני דודים.

אמי שמחה מאוד בצפורה וראתה בה כבת. וזאת האחרונה עזרה בכל מטלות הבית. יחיא היה פחות מרוצה, הוא לא השתקם עדיין מצער, עדיין אהב את אשתו הראשונה ונשא את זכרה בליבו. לא הייתה ברירה והחתונה הזאת הסתיימה במפח נפש. השניים התגרשו. צפורה הפעם גרושה חזרה לבית הוריה ויחיא נותר אלמן וגרוש עד עלייתנו ארצה.

אמי הייתה מאוד מאוכזבת, היא אהבה את צפורה וגם נותרה ללא עזרתה הרבה. יחיא נותר עם אבא בעבודה היום יומית, משה עזב בדרכו לארץ ישראל וגם רומיה התחתנה ועברה לעיר זַאמַח. הדודה סעדה התאלמנה מבעלה סאלם חסר אבי צפורה. בניה שאול ושמואל שהיו כבר בעלי משפחות עמדו לצידה ואף עזבו את הקהילה יחד עם צפורה בדרכם לעדן. חשבו שיתמזל מזלם ויהיו בין הראשונים לעלות לארץ ישראל.

בעת השהות בעדן הכירה צפורה את יחיא דוד חדר, שהיה בין העולים הבודדים שבאו מכל קצוות קהילות תימן והם החתתנו ממש על סף עלייתם ארצה, לאחר מתן האישור המיוחל. צפורה ובעלה הגיעו אל שכונת בן ציון בנתניה, ולאחר כל

התלאות, הצליחה להקים משפחה. בעלה נפטר שנים רבות לפניו, והיא זכתה לראות נכדים ונינים שהסבו לה הרבה נחת והרבה רגעי אושר.

אבא ואחיותיו

אחיותיו של אבא לפי סדר הולדתן מימין לשמאל. בסדר זה גם נפטרו

הבת הגדולה הייתה הדודה שמעה, שהייתה מספרת סיפורים בצורה מרתקת וכולנו אהבנו להקשיב לה ולסיפורה. היא נשאה לגביר עווד (עובדיה) אֶלְפִּרְוִי שגר עם משפחתו במחוז אלפג'רה מרחק יום הליכה מעירנו חריה. נולדו להם שתי בנות שמחה ולאה ובן בשם יחיא, הוא יחיא עווד אלפרוי שגר לאחר מכן עם משפחתו והוריו בשכונת אליעזר בכפר סבא, כמובן לאחר העלייה ארצה. לימים, שמחה התחתנה עם שאול אלחסר שהיא בת דודתי שמעה, אחות אמו סעדה.

שמואל, אחיו של שאול, התחתן עם לאה (לולֶה), אחות אשת אחיו שמחה, ואילו יחיא עווד אֶלְפִּרְוִי התחתן עם שרה (זהרה) בת דודתו סעדה. שאול התחתן בחריה, עזב עם אשתו לאלפג'רה לצד הוריה של אשתו, שמעה ועווד אלפרוי.

סעדה (וסאלם אל-חסר שנפטר לאחר מכן) נותרה לצד בנם שמואל ואשתו לאה

בקהילת חריה. לאחר כמה שנים שמואל עזב את הקהילה עם אמו ואחותו צפורה שהתאלמנה והצטרף אל אחיו שאול ומשפחתו ויחד עשו דרכם לעדן. לאחר תלאות הדרך הגיעו למחנה גאולה ליד עדן - בסוף המלחמה ב-1945 - לשם הגיעו עולים ראשונים מכל קצות תימן, טרם העלייה הגדולה של מרבד הקסמים בשנת 1949. בשנת 1946 עלה בידם לעלות על אנייה להגיע לסואץ שבמצרים ומשם החבורה הועלתה על רכבת משא שהביאה אותם אל מחנה עתלית.

הדודה סעדה היא השנייה מבין הבנות. הייתה קדריית מעולה. דבר שללא ספק סייע לפרנסת המשפחה. בחריה התחתנה עם סאלם אלחסר. נולדו להם הילדים שאול ושמואל אלחסר והבנות שוֹדִיָה, שרה וצפורה. הבת שודיה התחתנה עם משה עווד מליחי. שרה התחתנה עם יחיא עווד אלפרוי בן דודתה - בנה של שמעה. שאול התחתן עם שמחה בת דודתו - בתה של שמעה. שמואל התחתן עם אחותה, לאה. צפורה התחתנה עם שאול מליחי (קראו את הפרק על צפורה). היו לסעדה עוד ילדים, אך הם נפטרו. באותם ימים לא היו בתי חולים ורופאים. היו ילדים שלא שרדו ונפטרו בדמי ימיהם.

השלישית מבין האחיות של אבא היא הדודה תרנג'ה שהתחתנה עם חסן אלפרוי ממחוז אלפג'רה. שם נולדו להם הבנות נעמי ושרה והבנים יחיא, סאלם (שלום), ועווד (עובדיה). נעמי התחתנה עם מסאלם בן שלומי ואילו שרה התחתנה עם זכריה (יחיאל) קוממי. יחיא התחתן עם מרים. שלום נשא לאישה את צביה בת דודתו - בתם של שודיה ומשה מליחי. עובדיה נשא את קדיה או בעברית שושנה שהייתה מחוץ למשפחה.

האחות הרביעית היא הדודה צביה. התחתנה בעיר דאר-סעיד עם יעיש שעבלי ונולדו להם שבעה ילדים. מהם נפטרו ארבעה ונותרו שלושה, שתי בנות ובן. שולמית, כוכבה ויחיא. האחרון התחתן עם אסתר למשפחת גובאני. שולמית

התחתנה עם שלום מליחי בן בת דודתה - הדודה סעדה, ואילו כוכבה נישאה לחיים ממשפחת גרמה שבתל מונד.

הדודה ברכה היא החמישית מבין הבנות. התחתנה עם חיים אלחסר בעיר חריה במסגרת הקהילה. נולדו להם כמה ילדים שרובם נפטרו. נותרו לה רק שני בנים ושתי בנות: שרה, נעמי, יצחק ועובדיה. שרה התחתנה עם סאלם יחיא מליחי. יצחק עזב את הוריו ויחד עם משה עלה ארצה. עובדיה התחתן בארץ עם שרה חסר, בת דודתו, הבת של שמחה ושאל אלחסר, שגרו בפרדס חנה. נעמי התחתנה מחוץ למסגרת המשפחתית ועברה לגור בתל אביב. ברכה התאלמנה. בדרך לעדן נפטר בעלה.

אבי היה הנסיך בין חמשת אחיותיו, שכל אחת מהן היא ראש שושלת ושבט בפני עצמו.

אבא, שלום בשארי

אבא, רומיה אחותי ואברהם אחי בחתונתי

כנראה שאבא נולד באזור בשאר. היהודים נדדו בין המקומות השונים וכך הגיע אבא עם משפחתו לחריה. הוריו קבורים שם. אני זוכר שהיה לוקח אותי לפקוד את קברם. אבא התחתן עם שמעה אימם של זכריה, רומיה ומשה. לאלמן שידכו את אמי, שכאמור גם היא התאלמנה. אני הייתי בנם המשותף הראשון.

לפרנסתו עסק אבא במסחר. הייתה לו כעין חנות מכולת וכלבו. אפשר היה לקנות אצלו טבק, סיגריות, סוכר, צימוקים, תמרים, חיטה ודגנים אחרים, פחיות נפט לתאורת עששיות, פתליות ועוד. אבא טוב הלב והנדיב היה לוקח סכום כסף עבור הסחורה שמכר, אבל מוסיף במשקל מעבר לתשלום, בניגוד לאלה שהיו

מחסירים מעט במשקל עבור התשלום שקבלו.

טוב הלב הזה עלה לו במחיר יקר. כך אי אפשר להצליח בעסקים, והוא אכן נכשל ופשט את הרגל.

אבא בחר לו את מקצוע הסנדלרות ובו דווקא הצליח מאוד, ושמעו כבעל מקצוע טוב, יצא בכל האזור. הוא הפך להיות בעל מקצוע מבוקש וגם לימד את זכריה (יחיא) מקצוע זה. כאמור זכריה עסק גם בעבודת עור.

אבא, כשמו כן הוא, היה איש שלום, אדיב וחביב. יהודי חם שאהב את הבריות והקדים לכל אחד שראה ברכת שלום. צניעותו ואנושיותו היו חלק בלתי נפרד ממנו. היה איש של כבוד.

אבא אהב את המדינה תמיד. אף פעם לא חש אכזבה ולא התלונן.

אבא כאב מאוד את מותו של משה, ובעיקר את האופן בו נודע לו על היותו חלל צה"ל.

גם במותה של אמא נוסף נדבך של צער וכאב. הוא כתב עליה קינה ולא פסק להתאבל עליה עד יום מותו. לאחר שהלכה ממנו החלה בריאותו להתערער. הוא התחרש והתעוור. בהיותו בן תשעים חלה בדלקת ריאות. נכנסתי לבקרו. "בני, אנא תן לי כוס קולה", ביקש בקול חלוש. הבנתי שיש להעבירו לבית החולים. כעבור כמה שעות נפטר בבית החולים מאיר בכפר סבא, ב' מנחם אב תשמ"א. נחמתנו שהאריך ימים, אך שנותיו האחרונות היו מלאות סבל וצער.

הדוד חיים שלום ובתו נילי, 1984

חיים שלום, בן אחותו של הרב משולם אריה ואחיה של אמי. נולד להוריו זהרה (שרה) בנת אלואחש ולבעלה יחיא חיים בדאר-סעיד. בצעירותו היה שובב וילד מקסים. אחיו הצעיר סעיד (סעדיה) טבע בבריכת הנהר אֶלְבֶּתְרִי כשהלך עם חבריו לשחות.

כשאמי ברכה חזרה לבית הוריה

לאחר שהתאלמנה, שמח לקראתה, בעיקר מכיוון שהיה בן יחיד. בהיותו בן 17 נשא לאישה את שושנה בת יעיש אשעבלי. היא הייתה צעירה ממנו. בגיל 18 נולד להם בנם בכורם טובי.

הכמיהה לארץ ישראל לא פסחה עליו והוא החליט לעזוב את בית הוריו עם כמה צעירים ולעשות את דרכם לארץ ישראל. אשתו ובנו הקטן נותרו עם הוריו. היה זה לפני קום המדינה בשנות הארבעים של המאה ה-20, ורק מעטים הצליחו להגיע למחנה בו התרכזו העולים ליד עדן (נקרא לאחר מכן מחנה חאשד). חלפו כמה חודשים וחיים שלום השתלב בין נותני השירות במחנה מטעם הסוכנות היהודית. הגעגועים לבנו, לאשתו ולחוריו היו חזקים והוא החליט לחזור לדאר סעיד, עיר בו התגוררו הוריו כדי לקחת אותם.

במעבר בין תימן הצפונית והדרומית הוא הצליח להעביר רק את אשתו ובנו. הוריו חזרו לעירם ונותרו חסרי כל. חיים היה מאוכזב מאוד. הוא שהה עם משפחתו במחנה עד 1946. אז הצליחו לעלות על אנייה שהביאה אותם לפורט סעיד שבמצרים. משם עלו על רכבת שהביאה אותם למחנה עתלית. אחר כך למחנה אוהלים בכפר הס, ליד תל מונד. לאחר תקופה קצרה עברו לבתים שבשכונת יעקב. בחלקת האדמה שקיבל הקים לול תרנגולות ושתל כמה עצי פרי.

לפרנסת המשפחה, שבינתיים גדלה, עבד לסירוגין בחקלאות ובפרדס יחד עם רעייתו.

ב-1948 גויס לצבא, לאחר הכרזת המדינה, והשתתף בקרבות מלחמת העצמאות. בשנת 1949 עת החלה העלייה הגדולה עם הקמת המדינה הגיעו גם הוריו של חיים, זהרה ויחיא חיים. הם הגיעו למחנה בראש העין. הוא נסע והביאם אליו לשכונת יעקב, רצה שיהיו לידו וגם יסייעו לו בגידול ילדיו: הבנים טובי ואלי, והבנות אילנה, נילי, יהודית ושובה.

עם בוא ההורים, יכלה רעייתו לצאת לעבודה וגם הוא הפך לעצמאי - ניהל את הצרכנייה (מכולת) במקום.

בנו, אלי, נהרג בתאונת דרכים והוא בן 17 בלבד. לאחר מותו נולד ירון המתגורר היום בביתו של הדוד.

ההורים זהרה ויחיא חיים עזרו רבות בגידול הילדים ובעבודות המשק.

בשנות השישים והשבעים נבחר דודי, חיים שלום, בבחירות למועצת הפועלים וקיבל תפקיד של מזכיר האיגוד המקצועי, שבו עבד ושרת נאמנה את פועלי מועצת תל מונד עד צאתו לגמלאות. במשפחה התגאו בו מאוד ופנו אליו תמיד לעצה ועזרה.

כשהיו מגיעים אלינו הדוד ואשתו, אותם היינו שמחים לארח, אהב חיים שלום להשתעשע עם יואב הקטן. הוא היה מניף אותו אל על ומשחק עמו.

בגיל 83 נפטר בכ"ט טבת תשס"ג 2003 ונקבר בבית העלמין המקומי. כעבור 3 שנים נפטרה גם רעייתו שושנה שנטמנה לידו בתל-מונד.

בין משפטיו הידועים: סבא בביתא, טובא בביתא - סבתא בביתא שָׁרְגָא בביתא.

פירושו בארמית: סבא בבית טוב בבית - סבתא בבית אור בבית.

אבא וזכריה בליל הסדר, פסח תשל"ד,

אפריל - 1974

<13>

הוויכוחים על העליה לארץ - האם הגיעו ימות המשיח?

"אל תדחקו את המשיח, עלינו להמתין בסבלנות לגאולה ולא לדחוק את הקץ. בינתיים אנחנו כאן תורמים מבחינה כלכלית ומקבלים מטריית ביטחון מהשלטון. אל תעשו דברים ללא מחשבה. החיפזון מהשטן". כך אמר אחד הדוברים המבוגרים בעת שיחה בקהילה על הרצון לקום ולעלות לארץ ישראל.

"אנחנו בעלי מקצועות חשובים כאן, אל תשכחו. מי הם האורגים, החייטים, הנפחים, הצורפים, הסנדלרים, הכדרים, הנגרים, הסוחרים ואפילו הסופרים? החקלאים אינם מרובים בתוכנו, אך רוב בעלי המלאכה הם יהודים, אז אל תהיו נמהרים", החרה אחרי הדובר הראשון אחד מבין קהל המבוגרים.

"ומה באשר לקנאה ולשנאה של שכנינו הישמעאלים, המתנכלים לנו לא מעט עקב ההצלחות שלנו"? קרא בלהט אחד הצעירים שבקהל.

"הרי אם השלטון לא היה מגן עלינו כבר מזמן היו בוזזים את רכושנו, ופוגעים בנו ככל שיוכלו" קרא צעיר נוסף.

"הנה הגיעו שליחים מארץ ישראל ויש שמועות שהם מספרים על הארץ הנפלאה שלנו. מספרים שיש שפע בארצנו. פירות נהדרים - שבעת המינים, למשל הרימון, גודלו של כל אחד כגודל ראש אדם. הגפן מטפסת עד לחלונות הבתים והיא מלאה באשכולות ענבים מתוקים, נוטפי עסיס. רק הושט ידך וקטוף ללא כל הגבלה", הוסיף שלישי והוא נעזר בפסוק מספר במדבר על המרגלים ששלח משה לתור את הארץ: "ויבואו עד נחל אשכול ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישארו במוט בשניים ומן הרימונים ומן התאנים", (במדבר פרק יג פסוק 23).

גם אז העם נשא קולו בתלונה לשמע תיאור הענקים והעמים הגרים שם והביע חשש מהכניסה לארץ. "אל תיראו קומו ונעלה", קרא צעיר שלישי.

כדרך הטבע הצעירים נועזים יותר, מוכנים יותר להסתכן ולהיענות לאתגרים. לא כן המבוגרים בעלי המשפחות. הם מהססים והמתלבטים.

"אל תאמינו לכל שמועה. אלו שמועות ואיש עוד לא אימת אותן. אל תשכחו שהאנגלים שולטים בארצנו. אין ליהודים שם עוד מדינה, עלינו לחכות למשיח רק בבואו תהיה לנו גאולה שלמה. אז יתקיים הפסוק "ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי" (שמות פרק טו פסוק 4).

"אבל כבר שמענו על הישובים הפורחים שהקימו שם יהודים שהגיעו מארצות שונות, וגם מאתנו כאן בתימן כבר עלו בעבר. ואיך נראה המשיח? איך נזהה אותו?" הדובר שאל ספק ברצינות ספק בצחוק.

"אני השתכנעתי", התרומם אחד המאזינים וקרא בקול רם. "ארץ ישראל, צבי היא לכל הארצות. זאת הארץ המובטחת לנו ולבנינו. האם למשמע אוזן לא דאבה נפשנו?"

"דאבה", ענו המאזינים בקול אחד.

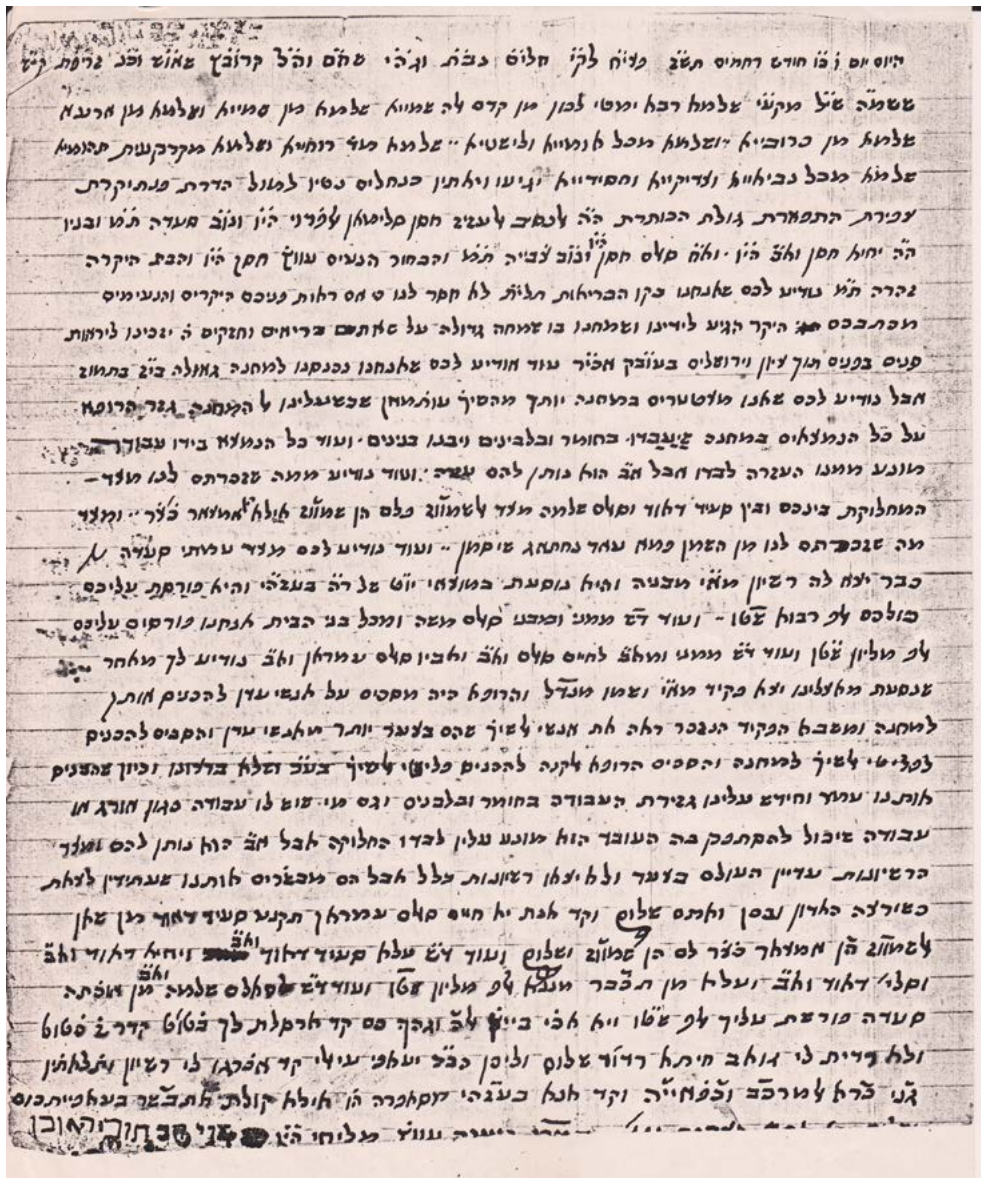
"אנו בגלות מחכים לגאולה, מי אומר שעוד לא הגיעה השעה? האם לא כתוב: קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו עין עין בעין יראו בשוב ה' ציון"? (ישעיהו נב פסוק 8).

ככה נמשכו הוויכוחים בלהט עוד זמן רב, וזאת לא הייתה הפעם היחידה בה נערכו שיחות כאלה. היו שמועות על אנשים מרחבי תימן שהחלו להעלות, אבל לא היו ידיעות ברורות וחד משמעיות. הכול היה לוט בערפל. הבלבול ואי הוודאות היו רבים. המצדדים בעלייה הרבו לספר בשבחה של הארץ, אבל לא מתוך ידיעת העובדות לאשורן.

האנשים הנבוכים פנו בתפילות לקדוש ברוך הוא שינחה אותם בדרך הנכונה. רובם המשיכו בחיי השגרה מבלי לשכוח את הכמיהה לארץ.

חלק מהצעירים ואיתם עוד כמה משפחות החליטו לקום ולעשות מעשה ולקיים הלכה למעשה את מצוות העלייה, מתוך תקווה שיפלסו את הדרך לאחרים שיבואו בעקבותיהם. כך יחישו את הגאולה.

משה אחי היה בין החלוצים שהחליטו להעלות בשנים לעיל, עוד לפני קום המדינה.

משה עואד מליחי, בין ראשוני העוזבים את חריה, כותב ממחנה עותמאן, תש"ג.
אחר כך, משה מליחי ובני משפחתו, עברו למחנה גאולה בעדן. משה וחלק מבני משפחתו היו בין אחרוני העולים לארץ בשנת 1948.

<14>

משה, אחי, עולה לארץ

משה השתחרר מהמעצר בעקבות אירוע שקרה בפורים. "לא אשאר בארץ הזאת. גמלה החלטה בלבי לעלות לא". אשים פעמי ואכוון את מעשיי לעלייה לארץ", הכריז באוזני הורינו. בקולו היה טון חד משמעי.

השנה הייתה 1941. היו שמועות על מלחמה באירופה. משה החליט להיות בין הנחשונים הראשונים שקמו בתקופה הזאת ועלו כדי לסלול את הדרך לאלה שיבואו אחריהם.

"אנחנו צריכים לחיות בארצנו אליה אנו מתגעגעים מזה דורות. מקומנו לא כאן, פה אנחנו לא תושבים שווים. עלינו לחיות בארץ אבותינו. אי אפשר רק לדבר צריך לקום ולעשות", הסביר את נימוקיו לצאת לדרך. "זקוקים לאנשים שיארגנו את הצעירים בדרך לעלייה, במחנה בעדן, אז אני מתנדב", הוסיף משה. "בני, אמנם טוב ונכון להגיע לארץ אבותינו, אבל אתה רק בן שש עשרה, צעיר מדי מכדי לעזוב ללכת ולהיות לבד ללא משפחה, ללא אם ואב במסע שאין אנו יודעים כיצד יגמר בדרך לארץ ישראל, ולחיות לבד בארץ הקודש. אך אם זה רצונך אנחנו ניתן לך את ברכתנו. לא נותר לנו אלא לסמוך עליך, למרות שיש בלבנו חשש גדול". דברים כדורבנות נאמרו על ידי הורינו.

"הדרך מסוכנת וגם לא ברור מה קורה בארצנו". אימא מחתה את דמעותיה ובעיני אבי היה מבט של עצב. מי יודע אם יזכה עוד לראות את משה בחייו. אבל הם נתנו את הסכמתם. לא יכלו לעמוד מול נחישותו של בנם. הם גם הבינו שהחלטתו אינה חסרת היגיון, אין כל ספק שמקום היהודים הוא בארצם.

אימא אפתה לו פֶּעֶכ - לחם עגול יבש. הוא משביע ומספק אנרגיות לכל היום. וכן הכינה מיני מטעמים, כבר ימים אחדים לפני שהגיע הזמן לצאת לדרך. הוא יצא עם קבוצת צעירים. כולם יכלו לטעום ממטעמיה של אימא, "אשר לתוכם נשרו דמעותיה". שם השאירה את ליבה ותפילותיה, למען ילכו עם משה בכל אשר ילך וישמרו עליו.

כל אותו הלילה, לפני יום עזיבתו, ישבנו עמו ושוחחנו. ואיש לא עצם עין. כאילו הרגשנו שזאת הפעם האחרונה שאנו בחברתו.

השחר הפציע הגיע הזמן להיפרד סופית. כל אחד מאתנו נתלה על כתפו בחיבוקים ונשיקות אבל את אימא היה קשה לנתק. דמעותיה הרטיבו את בגדיו. היא כנראה חשה בבירור שלעולם לא תשוב לראותו. גם חיבוקיו של אבא היו אינסופיים.

היה עליו ללכת. משה אחז בידו את צרורו ובו כאמור דברי המאפה של אימא, בגדים, מעט כסף ורביד זהב שהסירה מעל צווארה. הרביד היה יקר ובמקרה ויחסרו לו מזומנים יוכל למכור ויהיו לו ריאלים (כסף בתימן) להמשך דרכו.

משה יצא מהבית. נפנוף אחרון, נשיקה באוויר ואימא כבר לא ראתה דבר. הכול התערפל עת ירדו הדמעות ונשרו מעיניה על לחייה. גם אבא ויחיא חשו מחנק בגרון. ואני עליתי לגג בריצה, נופפתי לו והוא החזיר לי עד שנעלם מהאופק. ירדתי לאט אל תוך הבית כשאני נחנק מדמעות ולבי מלא עצב.

התמונה האחרונה שנותרה חקוקה בזיכרוני הייתה של אחי ההולך קדימה ראשו מופנה אלי חיוך על פניו וידו תלויה באוויר בברכת פרדה.

החיים בבית נמשכו כרגיל. אימא המשיכה בעבודות הבית וכרסה בין שיניה. עזרתי לה ככל שיכולתי.

כאמור, שלושה ימים בשבוע הלכתי ללמוד ובשאר הימים עזרתי לאימא לחלוב את הפרות, להביא את המים, להסיק את התנור וכל מה שביקשה. באחד הימים קול בכי של תינוקת נשמע בביתנו. אמי כרעה ללדת כשחברותיה מסייעות לה.

הנשים נעזרו זו בזו בעת הצורך, ולולא הדדיות זו אי אפשר היה לשרוד את מאבקי הקיום היומיומיים. כך נולדה אחותי צביה. כמה ימים הרגשנו בחסרונה של אימא, אבל היא לא יכלה להעדר זמן רב. עבודות הבית חיכו לה ולמרות חולשתה קמה ממיטתה וחזרה לתפקד בבית. אבא המשיך במלאכת הסנדלרות ויחיא ביצור

מעילי עור מעורות כבשים.

מכתב ממשה הגיע רק כעבור כמה חודשים. הזמן קודם לכן היה מורט עצבים. לא שמענו ממנו דבר. עוד יום עבר ועוד יום. הימים הצטרפו לשבועות וחודשים. השגרה נמשכה אבל עמוק בלב, קיננה דאגה רבה מחוסר ידיעה על גורלו. השמועה על המכתב ממשה התפשטה במהירות בקהילה. האנשים זרמו לביתנו וההמולה הייתה גדולה. בהתרגשות רבה אחז אבא בשני דפי נייר גדולים כתובים באותיות דפוס, שרעדו בין אצבעותיו. השומעים עקבו אחריו בדריכות רבה. המכתב נשלח מעדן אליה הגיע משה עם יצחק בן דודתי ברכה.

מכתבו הראשון של משה מעדן שנת התש"ב 1942

אפתח ואודה לשם בכל לב, תמיד תהילתו בפי.

שלום רב וישע יקרב ממזרח וממערב. שלום לאהוביי מחמד עיניי - לאבי, לאמי ולאחיי היקרים. שלום רב לכם מן קדם אלהא שמיא וארעא (אלוהי השמים והארץ).

ראשית דברי אודה לשם כי טוב כי לעולם חסדו, וברוב חסדיו אבטח בו ולא אירא. עתה יקיריי אפנה ואספר לכם את כל הקורות אותנו מאז פרידתנו הקשה ותלאות הדרך עד שהגענו למחוז חפצנו, בשלום, לעיר עדן.

מיומנו הראשון, ובמשך שלושה ימים, הלכנו בדרך עד שהגענו לגבול דרום תימן. את הלילות עשינו בפאתי כפרים שהיו בדרך, בהם היינו מצטיידים מחדש לקראת היום הבא. את דרום תימן עברנו בסיעתא דשמיא, כשאנו מחופשים לאנשי המקום, ובעיקר הצטרפנו לשיירה שעשתה דרכה ברגל לעדן, לרגל מסחר. כשוחד מסרנו לראש השיירה את הענק שנתנה לי אימא, ובכך קנינו את חרותנו והסתרת זהותנו מפני ביקורת דרכים שהייתה בכל מקום. אוי לנו אילו נתפסנו, כי אז היינו נעצרים או מגורשים (באותה תקופה האנגלים שלטו בדרום תימן וסגרו את השערים בפני העליה). בטחנו בשם ושפתיי דובבו את המילים לישועתך קיויתי ה'. שמנו פעמינו אל מחוז חפצנו, אליו הגענו בשלום. הודיתי לשם, תמיד תהילתו בפי.

את הימים הראשונים עשינו בהכרות עם תושבי המקום וכך הגענו אל קהילת

יהודי עדן. יצחק (בן דודתי) ואני הועסקנו בעבודות מזדמנות בקרב משפחות עשירות, וכך עשינו לקיומנו מדי יום, עד שתבוא האנייה בה אנו צריכים לעשות דרכנו לארץ ישראל, עם קבוצת צעירים שגם הם הגיעו בדרך לא דרך מרחבי תימן. אנו נחשבים כקבוצה מאורגנת ועם מטרה ברורה.

משפחה יקרה, לא שכחתי אתכם ואתם בזיכרוני כל העת. אני יודע שאתם דואגים לי ושמחתי לנצל את ההזדמנות לשלוח מכתב, דבר שהיה בלתי אפשרי עד כה. עתה לא נותר לי אלא לסיים את מכתבי הקצר בהרבה נשיקות לכולכם ובפרט לשלמה אחי היקר. אני מקווה שתהיה לי אפשרות לכתוב מכתב נוסף, אולי יהיה זה מארץ ישראל. עד אז דרישת שלום לקרובינו וידידנו ובני קהילתנו. שלום לכולם ממני הצעיר האוהב אתכם מאוד.

בגעגועים רבים,

משה בן שלום בשארי

כך כתב משה במכתב אותו קראנו שוב ושוב, כאשר כתמי דמעותיה של אימא מטשטשים את אותיותיו. המכתב לא נשמר ואני שחזרתי את לשונו. לאחר מכן הגיעו מכתבים נוספים מהארץ.

את מכתב התשובה לאחי משה נתנו בידי שליח.

וזה לשונו:

למשה היקר שלום וברכה.

ברוך השם ותהילתו בכל, שעשה לנו חסד וקיבלנו ממך את המכתב. כולם התאספו לשמוע את דבריך. אימא לא חסכה בדמעות וכולנו התרגשנו. שמחנו לשמוע שאתה בסדר. אנחנו מאוד מתגעגעים ומקווים שבקרוב, אם ירצה השם, תהיה כבר בארצנו הקדושה. כמו כן, הננו לבשר לך כי נולדו לנו עוד שתי בנות חמודות - אחיותיך צביה ועליזה.

שושנה אשתו של אחיך, יחיא, נפטרה חודש לאחר הלידה, והבן שנולד להם נפטר אף הוא חודש לאחר לידתו, בבית סבתו.

גם אנחנו כבר מתחילים לחשוב על עליה ולהתארגן לקראתה (עוד כהנה וכהנה כתבו לו).

ולסיום: שמור על עצמך ובעזרת השם ניפגש במהרה.

כולנו אוהבים ודואגים,

אבא, אימא וכל המשפחה.

מעט שמענו על המלחמה המתרחשת בעולם. המלחמה הנקראת מלחמת העולם השנייה. שמועה אחת אמרה שהאנגלים מגייסים בחורים מקרב הצעירים היהודים שהגיעו מעדן לצבא כדי להכשירם להילחם עם צבא הבריטים נגד הגרמנים. ושמועה אחרת אמרה שהגרמנים מתקדמים, כובשים ארצות ויתכן ויגיעו גם לתימן. המשטר המלוכני פרסם הודעת אזהרה לבל יעלו אנשים על דעתם לשתף פעולה עם האויב ולחתור תחת בית המלוכה. יש לציין שבשילוב עם ההתנגדות לשלטון האימאם מצד גורמים שונים, ביניהם סטודנטים, צעירים משולהבים וגם קבוצות איסלמיות קיצוניות, שהושפעו גם מהסכסוך בין היהודים לערבים בארץ וחפשו דרך להתסיס את ההמון נגד היהודים, הניסיונות הללו למרד דוכאו ביד חזקה על ידי משמרות המלך והצבא. מפגינים פוזרו בכוח, מנהיגיהם נאסרו ובמשפט בזק הוכנסו לבית הסוהר, תוך כדי השפלה וקנסות כבדים למען יראו ויִראו. היו לא מעט תושבים מבין הערבים, שכנינו, שאהדו את היהודים ומדי פעם הזהירו אותנו וספרו לנו על מידע שעומדים לפגוע בנו, כדי שננקוט באמצעי זהירות.

היו גם ידידים ערבים שהיו באים כהרגלם לבקר את אבא, לעשן נרגילה וללעוס אתו את הגת. הוא היה מספר להם סיפורי אלף לילה ולילה, והם גמלו לו במידע על המתרחש בשטח.

היהודים לא נגררו אחר המורדים ושמרו אמונים למלך. היו גם הבטחות שיוכלו לצאת מתימן באין מפריע. המלך גמל ליהודים ביד נדיבה ושמר על ביטחונם, לאות הוקרה על נאמנותם. אויביו מבית היו רבים ואכן הוא נרצח בידי מתנקש. בנו אסיף אחמד לא איבד את עשתונותיו ומיד השתלט על מוקדי המתיחות והצליח לכבות את המרד בעודו באיבו.

במשך כחמש שנים לא היה קשר עם משה, למרות שהמשפחה ניסתה בכל דרך ועשתה ככל יכולתה לדעת עליו פרטים ושלחה לו מכתבים על ידי שליחים

שונים, בדרך כלל על ידי סוחרים ערבים שהלכו לעדן. לעיתים קרה שחזרו עם המכתב ולפעמים מסרו שמועות. חלק מהמכתבים לא הגיעו לידי של משה.

נודע לנו כי חלק מקרובינו, שהיו בעדן, הצליחו לעלות לישראל וחלק נשאר בתמן במחנה גאולה ביניהם משה עואד מליחי, בנו שלום ומשפחותיהם. הצליחו לעלות האחים שאול חסר ובני ביתו ואחיו שמואל חסר ומשפחתו. אמם סעדה (אחות אבי) נותרה בעדן. העולים הפליגו באנייה בשנת 1946 ששטה לסואץ שבמצרים (מקום שהיה בשליטת האנגלים). משם עלו על רכבת משא שהביאה אותם לארץ, לבית ליד. העליה לא הייתה חוקית והמוסד לעליה ב' של "ההגנה" ארגן את הנסיעה. אחרי כן הועברו לפרדס חנה לשכונת התימנים.

הגיעו מכתבים נוספים שמשה כתב מארץ ישראל. לשונו של אחד מהם היה כך:

שנת התש"ה, ארץ ישראל

בשם ה' אל עליין נעשה ונצליח. שמכם על פי וריחכם אריח. לאהוביי, יקיריי ומחמדיי. נדדה שינה מעיניי כי רבו געגועיי לאבי, אמי ולאחיי היקרים. שלום לכם מאל ממונה ומעל כנפי היונה. שמח אני לכתוב לכם מארצנו הקדושה, וממקום שבתי בעיר מגדיאל. עברו חלפו להם שלוש שנים שמכם לא שמעתי דבר ואני לא יודע מה מצבכם. אתם בוודאי רוצים לדעת מה קרה מאז ששלחתי את מכתבי הראשון מעדן. ובכן, בעדן נשארנו כמה חודשים עד שהגיעה אנייה. רק לאחר מיון קפדני הורשנו לעלות עליה. היא עשתה דרכה כמה ימים עד שהגענו בשלום למחוז חפצנו, לנמל יפו בארץ ישראל. לאחר קליטה נשלחתי להכשרה במגדיאל ולאחר מכן שלחו אותי למשפחה אומנת (משפחה אשכנזית). פרנסתה של המשפחה הזאת היא בחקלאות. שם המשכתי את עבודת הסנדלרות ועסקתי בעבודות הבית אך בעיקר בעבודות חקלאיות. יצחק חסר גוייס על ידי הבריטים לנוטרות. אלה הן יחידות של הארגון הצבאי שלנו שעוזרות לבריטים להשליט סדר, ופועלות בעיקר נגד התפרעויות של ערבים. יתכן שאף אני אצטרף אליו

כשאגיע לגיל שמונה עשרה. בעדן נותרו קרובי משפחתנו, הדודה סעדה לא קבלה היתר לעלות ויחד אתה גם משה עואד מליחי ומשפחתו. אני שומר על קשר אתם ודרכם אני מקווה לשלוח אליכם את מכתבי זה, וגם דרכם לקבל מכם מכתב או קשר אחר. יתכן והם יצטרפו בזמן הקרוב. אחכה להם כאשר יגיעו. שמעתי שהמשפחה גדלה ונולדו לי עוד שתי אחיות חמודות. מה שלום שלמה אחי? האם הוא גדל? ואיך יחיא? ואיך רומיה ובעלה שלום (סאלם) וילדיהם?

צער רב הצטערתי לשמוע על פטירתה של שושנה, אשת יחיא ופטירת התינוק שלהם. אני בטוח שאתם תומכים בו ועוזרים לו. אני מתגעגע לכולכם והייתי רוצה לראות אתכם כאן. אני מאוד מבקש למסור דרישת שלום לכל חבריי וידידיי, קרובי המשפחה, לשכנים ולכל אנשי הקהילה. עד למכתבי הבא אסיים בהרבה נשיקות וגעגועים לכולם ובתקווה שאתם בריאים ובעז"ה. נתראה בקרוב. שלכם הצעיר והאהוב מאוד, משה בן שלום בשארי, המצפה למכתבים מכם בכליון עיניים

מכתבו האחרון של משה

המכתב נשלח מהארץ בחודש מאי 1948, אייר תש"ח לאחר הכרזת העמצאות של מדינת ישראל:

בס"ד לק"י פצ"ח לס"י (ראשי תיבות של פסוקים וברכות). שלום רב וישע ויקרב ממזרח וממערב. יגיעו ייאתיו כנחלים נטיו למול הדרת פני אבי ואמי היקרים. אחיי ואחיותיי מחמדי נפשי. שמחתי לקבל את מכתבכם היקר, שלו חיכיתי זמן רב. אתו אני הולך לכל מקום והוא אצלי על לוח לבי. ממנו אני שואב כוח וסבלנות, עד שנתראה פנים אל פנים בעז"ה בארצנו הקדושה, אשר קמה לתחיה בהכרזת עצמאותה, עם סיום המנדט הבריטי (האינגליזי). האדומים והישמעאלים אשר סביב ארצנו הכריזו עלינו מלחמה ואנו עומדים על נפשנו ומקווים בעז"ה לטהר את ארצנו מכל צר ומשטין. אני כותב לכם בגאווה, כי בימים אלה קם לנו צבא הוא צבא הגנה לישראל או בקיצור צה"ל. שמח גם אני להצטרף לשורותיו. לא להאמין אני חייל בצבא

הגנה לישראל, גאוות העם והמדינה שזה עתה קמה. אני מצפה מכם שתאזרו חייל ואל תחמיצו את שעת הרחמים, לעלות לציון ולירושלים, ועיניכם אל תחוס על כליכם. תמכרו מה שתוכלו למכור ואל תתמהמהו, ושלא תהיה סיבה להתעכבותכם. בל יעכב אתכם הרכוש. תחוסו על הגוף והנפש. רכוש לא יחסר לכם בארצנו. ואם לא תעשו כן דעו כי רעה תהיה נגד פניכם.

אני וחברי קוראים לכם בזה, לכל אחד, לעשות למשפחתו ולקהילתו, כדי לבשר על שחרור ארץ ישראל, אליה ינהרו מארבע רוחות עלמא. ובזה יתקיים הפסוק "וקבצתי אתכם מכל העמים להיות לי לעם".

אבא, אימא, אחים יקרים. עת אזכרכם דמעותיי יורדות על לחיי כמים מרוב געגועיי הרבים והכמיהה לראות את פניכם היקרים. עתה הגיעה השעה לשבור את עול הגלות מעל צווארכם, ומי יתן ונתראה פנים אל פנים בעז"ה בארצנו הקדושה יחד עם קרובינו ובני קהילתנו. חושו מרצון ובחיפזון. אם בשמחה תצאון גם בשלום תובלון.

עם חברתי שרה אתחתן רק כאשר תגיעו בעז"ה, כדי שהשמחה תהיה שלמה. שלכם האוהב משה בן שלום בשארי המצפה לבואכם במהרה. אחי היקר משה ז"ל שקרא לנו בהתרגשות לקום ולעלות לארץ אבותינו, והתייסר בגעגועים אלינו, לא זכה לראותנו (קראו בהמשך על נפילתו במערכות ישראל). מכתב זה לא נשמר גם הוא ואני שחזרתי את לשונו.

בעת קריאתו בבית הכנסת שררה דממה. כל הקהל הקשיב לכל מילה עד תום המכתב. השקט נמשך עוד דקות ארוכות ועיני המאזינים מלאו דמעות. היה ברור שגם אחרוני המהססים השתכנעו כי הגיע הזמן לקום ולעלות לארץ הקודש.

"חושו אל תתמהמהו, קומו עלו ציון ועיניכם אל תחוס על כליכם. בארץ ישראל לא יחסר לכם דבר" (מתוך המכתב).

מכתבו של משה, שהגיע אלינו אחרי חודש יוני 1948, "זעזע את אמות הספים" והוסיף דחיפה סופית להחלטה לעזוב.

דברים אלה עודדו את הקהילה על אנשיה, ילדיה, נשיה וזקניה לקום כאיש אחד

ולהתחיל את המסע אל הארץ המובטחת.

גם מכתבו של משה מליחי, שנשלח ממחנה המעבר בעדן, תרם להחלטת הקהילה לעלות לארץ.

תוכן מכתבו:

לידידינו ויקירינו ה"ה שלם שלום בשארי וב"ב, סעיד דוד מליחי וב"ב, יחיא דוד מליחי וב"ב, ולכל ידידינו בקהילת חריה עליכם השלום.

הננו להודיעכם כי אנו נמצאים בקו הבריאות ב"ה, זולת ראות פניכם היקרים לנו מפז. כפי שידוע לכם כי אנו נמצאים בצער גדול במחנה גאולה - חשד, ומחכים בקוצר רוח לאישור העליה לאנייה שתביא אותנו בעז"ה לא"י. כ"כ אנו מצטערים למסור לכם ידיעה מצערת אותה קבלנו מקרובנו שבא"י. המלחמה בארצנו הקדושה קשה מאוד ויש בה הרבה חללים. לא, לא ידוע לנו מי נפל במלחמה מקרובינו שמשותפים בשחרור הארץ. השמועה אומרת שהשלושה שהתגייסו לצבא הם: משה בשארי ויצחק חסר מחריה וחיים שלום מקהילת דאר-סעיד. אין לנו ידיעה או אישור מי נפל. אנו יודעים שתקבלו את זה קשה, למרות שהידיעה די מעורפלת. השמועה אומרת שחיילינו עושים חייל במלחמה בכיבוש הארץ וטיהורה מבני עוולה. השמחה על עלייתנו הקרובה מהולה בצער על השמועה שמסרנו לכם. אנו מקווים שבקרוב תוכלו גם אתם להצטרף אלינו ונשמח לראותכם פנים אל פנים יחד עם כל משפחותיכם בארצנו הקדושה והמתחדשת ובציון עיר קודשנו וירושלים שתבב"א. אנו מקווים שזה מכתבנו האחרון מעדן ואם יהיה עוד מכתב זה יהיה מא"י בעז"ה. תשמרו על עצמכם ואלהי צבאות יהיה בעזרתכם. אם יפתחו שערי תימן לעליה נשמח לראותכם איתנו בקרוב.

דרישת שלום ממני וב"ב משלום בני וב"ב.

ממני משה עואד מליחי

< 15 >

עוזבים את חריה בדרך למחנה העולים "גאולה" בסמוך לעדן

שנת 1948 (תש"ח) השמועה על הקמת המדינה עשתה לה כנפיים. היינו בטוחים שהגאולה הגיעה. שמחה והתלהבות ללא קץ סחפו את הקהילה. אנשים ברכו איש את רעהו בברכת שהחיינו. הייתה תחושה שאנו זכינו לראות בביאת המשיח. כך היה בקרב קהילות תימן כולן ולא פסחה התחושה על קהילתנו.

השנה 1949 (תש"ט), חודשים אב-אלול, שנה לאחר קום המדינה ושבע שנים מאז עזב משה את חריה, ניכרה תנועה של אנשים שהחלו להתארגן וללכת למחנה העולים בעדן משם יעלו לארץ. קהילתנו לא הייתה יוצאת דופן וגם אנחנו התחלנו בהכנות לעזיבת המקום. משפחות אמידות לא יכלו למכור את רכושן. הרכוש פשוט נעזב, ועבר כולו לשכנים הערבים.

השליט אסיף אחמד התייחס ליהודים באהדה, אי לכך הם לא רצו להיראות כפויי טובה, הקמים ובורחים כגנבים בלילה.

"אני אסיף אחמד אבן האימאם יחיא, מודיע בזאת לכל היהודים ברחבי הממלכה שכל מי שמעוניין ללכת, יכול לעשות זאת מרצון ולא מאונס. יהודים שיעדיפו להישאר, יקבלו הגנה ורשות לעסוק בכל עיסוק מפרנס בלי הפרעה או הטרדה. ניתנת בזאת גם זכות לפולחן דתי כפי שהיה עד כה".

במנשר אחר מודיע האימאם שכל מי שרוצה להתנדב בקרב הצעירים ומעוניין להשתתף במלחמה בארץ ישראל יש לו הרשות ללכת להתגייס לצבא היהודי. שמועה אמרה ששלום שבזי זצ"ל בא אל המלך בחלום הלילה והזהירו מפני

שונאיו ומבקשי נפשו. הוא גם יעץ וביקש מהמלך שיאפשר ליהודים לצאת מארצו לפני שיהיה מאוחר.

המנשרים שהוציא האימאם לכל נציגי המלוכה שבכל עריה המרכזיות של תימן, הקלו מאוד על היהודים את ההחלטה לקום וללכת. מתן האישור היה מעין פתיחת שערי תימן לעליה הגדולה שלא היתה כמוה עד אז. הייתה אווירה של ימות המשיח. המכתבים שהגיעו מארץ ישראל והאישור מבית המלוכה עודדו וזרזו את הקהילות לקום וללכת. אחת סחפה את רעותה ושיירות של אחינו היהודים החלו לנוע בדרכים בהמוניהם לכיוון עדן, שם נפתח מחנה מעבר שנקרא "גאולה".

המוסלמים השכנים עמדו משתוממים למראה היהודים הקמים ועוזבים את רכושם מאחוריהם. מוותרים על הפרות, על ספרי הלימוד שהיו כתובים בכתב יד, על חובות שהיו לגויים אליהם ועל התחייבויות שונות.

"אתם תלכו לאיבוד. חבל עליכם. אתם הולכים אל הבלתי ידוע ומסכנים את עצמכם ואת ילדיכם. אל ארץ של מלחמות אתם שואפים לעלות?"

"יא סלאם, למה לך לחשוב על עזיבה? מה חסר לך בינינו? אתה מכובד כאן ואנו נגן על משפחתך אם יקרה משהו רע. למה לך ללכת אל ארץ המלחמות? יא סאלם מתחוללת מלחמה בארץ המערב (ארץ ישראל)", כך היו אומרים לאבא.

משפטים כאלה ואחרים הרבו לשמוע יהודי הקהילה משכניהם הערבים בטרם עזבו את חריה. אבל הם כבר היו בעיצומן של ההכנות שנעשו בהתרגשות ובהתלהבות ואיש כבר לא היה יכול לעוצרם.

"קח בני את ספרי התורה והנח אותם במערה. בארץ ישראל יש הכול. עלינו להקל על עצמנו ולא לקחת דברים מיותרים למסע הצפוי לנו".

היו אלה ספרי תורה הכתובים בכתב יד, וליבי נחמץ בקרבי עת היה עלי להשליך אותם מאחורי. אך אבא היה חדור אמונה שעוד ימצא כמותם בארץ.

העזיבה – "בנערינו ובזקננו נלך"

השכמנו קום באותו יום. גם כך לא עצמנו עין כמעט כל אותו הלילה. אבא ארגן את החמור, ואז רק החל לארגן את הצרורות בבית. למעשה היה צריך להיות סדר

הפוך, קודם ארגון הצרורות בצורה שיתלו על החמור ורק אחר כך להכינו ממש לפני היציאה. אבל כמו אברהם לפני צאתו לעקוד את יצחק היה גם אבא נרגש ומתוח דבר שגרם לבלכול ולהיפוך סדר הדברים. בעל החמור זרז אותו והמשפחה יצאה לדרך. עוד יום קודם לכן נפרדנו מהשכנים. עוד חיבוק ועוד נשיקה עוד מבט אחרון לאחור, ועל החמור נערם המטען שלקחנו בצרורות. הילדים הקטנים גם הם ישבו על גבי החמור כבר מוכנים לצאת לדרך. עוד נפנופי ידיים לשכנים ולאט הלכו בתי העיר והתגמדו, לאחר מכן עוד ראינו את גגותיהם עד שנעלמו כליל מן העין.

עכשיו הלכנו קדימה מבלי להתבונן שוב לאחור. ה"אחור" נגמר זה העבר, כעת יוצאים אל העתיד שהוא לוט בערפל, אבל עם תקווה שיהיה טוב ואפילו טוב יותר. "וישא העם את בצקו טרם יחמץ, משארתם צרורות בשמלתם על שכמם"(שמות יב, 43), ככה יצאו אבותינו ממצרים. כך יצאנו אנו מחריה ובכלל מתימן.

אימא התנהלה באיטיות, הריונה הכביד עליה. אנחנו הגדולים הלכנו יחד עם אבא - שרה, צביה, עליזה, יחיא ואני. גם בעל החמור כמוכן הלך אתנו.

צעדנו מנגבים זיעתנו ומתייגעים מהדרך הארוכה והאינסופית על מכשוליה ומהמורותיה. כאמור היו אלה חודשי הקיץ החמים. הקטנים התלוננו ואנחנו הגדולים ניסינו להרגיעם ולנחמם באומרנו "שעוד מעט מגיעים". מדי פעם כשאחד מאתנו התעיף התחלפנו ברכיבה על החמור. שיירה של רוכבים על בהמות משא שלידם הולכים רגלי אנשים וילדים עשתה דרכה בין כפרים ושדות ירוקים. היו מקומות בהם ישבנו למנוחה. בכל מקום עקבו המקומיים אחר השיירה בהשתאות. היו כאלה שכבר ידעו על יציאת היהודים מתימן וידעו שפנינו מועדות לעדן. יהודי הקהילות קיבלו אותנו בברכת הדרך והוסיפו לנו צידה. היו שגם שהצטרפו והלכו אתנו. כך הלכה השיירה שיצאה מחריה וגדלה.

השיירה התנהלה בכבדות, אי אפשר היה להתקדם בקלילות כאשר עמנו יש נשים בהריון, זקנים וילדים, אבל מצב הרוח היה מרומם האנשים היו עדיין רעננים ולא נשמעו דברי התמרמרות טענות ומענות.

לפי התכנית היה עלינו להגיע בלילה הראשון לקהילת קַעַד אֶל חֶקֶל, כפר שהיה במישור חקלאי ועיקר פרנסתה של קהילה זו הייתה מחקלאות, ותושביה היו

מפורסמים בקבלת האורחים שלהם. שם נחו האנשים וגם הצטיידו כשהם נענים ברצון מצד אנשי המקום. הגברים התארחו כשהם מעשנים בצוותא את הנרגילה לעסו את הגת ואכלו מדברי המאפה שנאפו על ידי נשות הקהילה. אחרי כן סידרו את הלינה וכולם הלכו לישון לאחר היום המייגע, כדי לאגור כוח למחרת. במשך כל הערב הייתה אווירה נעימה ועליזה שלוותה בשירה, סיפורים ואנקדוטות משעשעות.

קהילת יהודי המקום תיזכר לטוב על טוב ליבם ויושרם. על היותם אנשי עמל ועבודת כפיים, לא הפנו עורף לאחיהם וסייעו להם כמיטב יכולתם.

גם יהודי קהילה זו עלו ארצה. הם נאלצו לוותר על רכושם לחלקו לשכנים או לעזבו מחוסר קונים. אנשי הקהילה אולי לא ציפו לכמות גדולה כזאת של אורחים, עשו ככל יכולתם להקל עלינו ולאפשר לנו מנוחה ושינה לקראת יום המחרת. כל משפחה בקהילה אירחה את אחת המשפחות מתוכנו.

למחרת נפרדנו מהתושבים הנפלאים הודינו להם ובהתרגשות אמרנו שאנו מקווים להיפגש אתם שנית בארץ ישראל.

את ערב היום השני היה על ההולכים לעשות בעיר אֶלְמֶנְזֶל. היה ברור שלא נוכל כולנו להתארח אצל אנשי קהילה זו, שהיא קטנה ולא תוכל להכיל את כולנו. יהיה עלינו לשכור אולם כלשהו להשכין בו את כולם.

היום השני החל בדאגה. הדרך ידועה כקשה, ארוכה ולא מוצלת, והתקופה חמה מאוד. השמש קופחת במלוא עוזה. עניין הקושי הצפוי לא פורסם ברבים, כדי לא לייאש מראש את החלשים ולא לגרום לדמורליזציה. ראשי הקהילה נמנו וגמרו שאת הרווחים בין אנשי השיירה שייווצרו בדרך ימלאו בחורים צעירים וחזקים שהם יהיו כעין חוליה מקשרת ומעין סיירים. בדרך שוב פגשנו בעולים נוספים שהיו בדרכם אל העיר.

”כל האנשים הנשים והילדים למרכז והגברים מסביבם בצורה של מעגל” נשמעה ההוראה. הסיירים בישרו על בואה של אורחה בלתי מזוהה מתקרבת באופק. בהתייעצות מהירה הוחלט שכדי להגן עלינו מפני התנפלות של שודדים יש להתארגן כראוי כדי לקדם את הרעה.

דרוכים ומתוחים עמדנו כולנו חוששים וחרדים מפני ההתנפלות הצפויה.

השיירה הלכה והתקרבה ועדיין אי אפשר היה לזהות את אנשיה. בהתקרבתם שמו לב אצלנו שהם הולכים לאט בזהירות כאילו גם הם חוששים מאתנו. עמדנו מולם פנים אל פנים וכעבור שניות אחדות כבר עמדנו איתם צוחקים צוהלים מחובקים ומברכים בברכת "ברוכים הבאים בצל קורותינו ושלום עליכם". גם הם היו יהודים שהלכו בדרכם למחנה חאשד כמונו ואף הם חששו מאתנו. כך המשכנו ביחד, תוך כדי השמעת סיפורים מופלאים ופלפולי תורה. כולם הוכיחו בקיאות רבה.

כאשר התקרבונו סוף סוף לעיר אליה רצינו להגיע לפני החשכה, מתוך מחשבה לשכור מקום טוב ומרווח ללינת הלילה, נאלצנו להתעכב. אחד מזקני הקהילה נפטר וכל ההולכים שהיו במקום השתתפו בלוויה מתוך הזדהות עם צער המשפחה. היה זה ביטוי של השתתפות בצער וסולידריות של כל בני הקהילה. את המתים היו קוברים לצדי הדרך והיה רק גל אבנים לציון מקום הקבר. הייתה אמונה בלתי ניתנת לערעור שלימים המתים יתגלגלו דרך המחילות ויגיעו גם הם לארץ ישראל.

נמצא מקום מתאים בעיר לחניה ולינה והחלה התארגנות למנוחה. הגברים טיפלו בבהמות ופרקו מעליהן את המשא. הנשים התארגנו להכנת ארוחת הערב וטיפול בילדים. וחלק מהגברים יצאו לשוק לקניות שונות. המסע היה אמור להסתיים בעיר אסיאני.

ראשי המשפחות היו מכוונסים ביחד. "חברים יקרים", פתח אבי את דבריו, "כולנו קהילה אחת כעין משפחה גדולה ורחבה. אולם את אלה שרוצים להחיש את הגאולה ומעוניינים להמשיך יכולים לעשות זאת אם מצפונם מרשה להם. כולנו מטופלים בילדים נשים ועליהם יש לשמור. את רכושנו עזבנו מאחורינו ואין לנו אלא את נפשותינו היקרות לכולנו. עתה אין להיחפז, כי עוד דרך ארוכה לפנינו וצריך לטפל בחולים ולחזק את החלשים. כולנו נעמוד במשימה שלקחנו על עצמנו כאיש אחד והשם יהיה בעזרנו. וכל מי שהנפש יקרה לו יכול להצטרף אלי ואל משפחתי למנוחה של יום ולהצטיידות. אני מציע שנמשיך לעיר יְרִים ושם נעשה עוד יום של מנוחה ולא נמהר ללכת הלאה".

"אבל עלינו למהר להגיע אין אנו יכולים להתעכב. נמשיך ואולי נאט את ההליכה

אבל עלינו להתקדם ולהגיע בהקדם למחנה בעדן". טענו נגד אבא אלה שחשבו אחרת.

דעתו של אבא התקבלה לבסוף. הרוב תמך בו וגם האחרים השתכנעו. אמי שהייתה בחודש השמיני להריונה התקשתה ללכת נזקקה למנוחה, וכן נשים בהריון נוספות וילדים ומבוגרים שהתעייפו. כולם היו תמימי דעים שאין להפריד בין האנשים וכולם ימשיכו ביחד. כך סרנו אל העיר ירים (Yarim), עיר גדולה הנמצאת על צומת דרכים.

הנשים כבסו, התרחצו, אפו והיו עסוקות שם בהכנת הארוחות. הגברים עסקו ברפוי פצעים ויבלות, רובם הלכו יחפים... הם גם דאגו למלאי המזון והמים. האולם אותו שכרו אנשינו בעיר, מידי אנשי המקום, היה רחב ידיים ואכלס את כל ההמון שהלך ביחד. בפניה אחת ארגנו את בהמות המשא. בעליהם הזדרזו לטפל בהן לאחר המסע המייגע. אם לא תהיה תחזוקה טובה לא יוכלו להמשיך בדרך (בעלי חיים זקוקים לטיפול כדי שיוכלו להתקדם ולהמשיך במסע ממש כמו מכוניות). בחלק אחר התארגנו המשפחות. כל אחת התמקמה זו ליד זו. כפי שכבר נוכחתם לדעת, במקום הזה היה עלינו לשכור מקום ללינת הלילה. אנשי הקהילה המקומית לא ארחו אותנו, ולא עמדו לקבל את פנינו.

העיר בנויה על מדרון ממנה נשקף נוף מרהיב עין. שדות, וכפרים טובלים בירק. בעיר עצמה הבתים היו מצופים אבנים מסותתות, גבוהים וצרים בראשם גגות בצורת צריחים. צריחי המסגדים שלא חסרו בה הזדקרו לשמים, כשסמלי האסלם מתנוססים עליהם.

השוק אליו הגיעו ראשי המשפחות כדי להצטייד בכל הדרוש המה מאנשים שהגיעו מכל האזור. ריחות שונים וגוונים של התבלינים הירקות והפירות שלטו כאן בכיפה כמו בכל שוק אחר שמכבד את עצמו. קריאות הסוחרים המכריזים על מרכולתם והצפיפות הוסיפו נופך מיוחד כדרך השווקים.

בעיר שכנו מוסדות ונציגות בית המלוכה וגם נציגות של גישור בין חלקי תימן הדרומית והצפונית. פגישות נרגשות נוספות היו בין ההולכים לבין יהודים מקומיים ועוד שיירות שהצטרפו אלינו בדרכנו לעלייה.

"חברים יקרים", פתח אבי לעת ערב כשכולם ישבו מכוּנסים משפחות, משפחות,

"אנחנו נמצאים בעצומה של אתחלתא דגאולה שאבותינו ואבות אבותינו מעולם לא זכו לה. הימים האלה הם ימות המשיח ואנו זכינו לקחת חלק בהם. הימים אינם קלים לנו, אך יש לראותם כייסורי הגאולה ולקבלם באהבה".

הדברים התקבלו בהנהוני הסכמה ובניד ראש חיובי. הייתה שתיקה של הסכמה. איש לא חלק על דברי אבא שרצה לעודד ולחזק את הקהל לבל ישבר ויטיאש מקשיי הדרך.

כולם פנו איש אל מקומו ופינתו באולם, כדי להתארגן ללינה. פנינו היו לעיר אסיאני שלאחריה היה עלינו להגיע למחנה גאולה שליד עדן.

"נו תזוזו, תלכו יותר מהר", זרז וגער בנו בעל החמור, וכדי להמחיש את רצינות דבריו הסיט את החמור מהדרך השליך את המשא על הארץ וגם את אחיותיי הקטנות שהחלו בוכות בכי תמרורים.

"אנא בבקשה אל תנהג ככה, נפצה אותך בעוד תשלום כשנגיע לאסיאני.

היום מאוד חם ויש פה אישה בהריון וילדות קטנות, אין לך לב?" ניסו אבא ויחיא לדבר על ליבו להפציר בו במטרה לשנות את התנהגותו.

דבר לא עזר. האיש התעקש והוא תבע לקבל תוספת תשלום בו במקום. הוא מאוד רצה לסיים את המסע וללכת לדרכו, אבל אי אפשר היה ללכת מהר יותר כפי שביקש.

"אני חוזר עכשיו על עקבותיי ומשאיר אתכם כאן באמצע הדרך" איים עלינו, וכדי להוכיח את רצינות כוונותיו עלה על החמור והחל לכוון אותו לכיוון ההפוך. "מה אתה רוצה מאתנו? אינך חושש מאלוהים? ככה אתה רוצה לנטוש ולהפקיר אותנו? אין לך מצפון? היכן הרחמנות שלך? יש לך לב של אבן?" קרא אבא אליו בזעם.

יחיא ניגש ותפס ברסן החמור כשהוא מגדף את הגוי.

הלה לא נותר חייב, דחף את יחיא והפילו לארץ.

"הצילו", צעקה אימא ולשמע צעקותיה גבר בכיינו.

אבא ניגש אל בעל החמור, שרכן מעל יחיא לאחר שהטיל אותו ארצה. אחר כך רץ התוקף לכיוונו של אבא. כהרף עין התנופפה השברייה שהייתה תלויה במותניו, הניף אותה אל על מוכן לדקור אותו. גם אבא הניף את האלה שבידו למול פניו של

המוסלמי. בעל החמור הרפה מאבא והחל לרדוף אחרי יחיא שברח אל השדות ואבא רודף אחריו תוך שהוא צועק ומזהיר אותו מפני פגיעה ביחיא.

ירייה נשמעה באוויר. "עצור" הקול הקורא הגיע מכיוון מורדות הגבעה. בראש הגבעה נצבו שניים שהיו עדים למרדף.

"אל תזוז ומסור לנו את הנשק" ציוו על התוקף.

"הניחו לי לנפשי. אני מבטיח שאמשיך איתם ללא שום בעיות" התחנן בעל החמור על נפשו בפני שני הסיירים שהיו מחיילי המלך האימם הסייף אחמד.

תפקידם היה לסייר לאורך הדרכים בהם הלכו היהודים ולשמור על שלומם. "עברת על פקודת המלך ואתה תיתן על כך את הדין. האימם הודיע באופן חד משמעי שאסור לפגוע ביהודים בתחומי הממלכה". השניים הובילו אותו למעצר אל המשטרה בעיר ירים. לא עזרו בקשותיו ותחנוניו הוא הובל ללא רחמים.

"לכו לשלום עלו והצליחו בהמשך הדרך", לא שכחו השניים לברך אותנו.

"ירום הודו המלך, ברוך השם ששלח אותו ואתכם שליחיו מלאכי השלום להציל אותנו. שיחיה חיים ארוכים וטובים וגם אתם", ברך אבא בחום את החיילים.

"ברוך השם שהצילנו ועשה לנו נס", לא שכח אבא לברך את אלוהים וניגש עם יחיא להרים את הציוד שהושלך ולארגן את החמור להמשך הדרך.

ברוך השם שנפטרנו מהמוסלמי וגם חמורו נותר בידינו.

הגענו לעיר אסיאני ארבעה ימים לאחר שיצאנו מחריה.

החנייה בעיר הזאת ארכה שלושה ימים.

מכאן היה עלינו להמשיך במשאית ששכר אבא מראש עם עוד כמה ראשי משפחות מחריה, וכך נפרדו דרכיהם מההולכים האחרים.

המנוחה הייתה חשובה ביותר. מנוחה, אכילה ושתייה כמו שצריך חיזקה אותנו מאוד והיינו מוכנים להמשך הדרך.

נפרדנו מתימן הצפונית. שמנו פעמינו לכיוון תימן הדרומית.

כך המשכנו את שארית דרכנו למחנה "גאולה" שהיה בקרבת העיר עדן.

לא יכולנו לזוז. היינו דבוקים זה לזה. מדי פעם קפצנו, כאשר עלתה המשאית על מהמורות, בורות ומכשולים בדרך. השמש שרפה אותנו ביום. החום היה כבד מנשוא והקור חדר לעצמותינו בלילה. שינינו נקשו ובבשרנו עברו צמרמורות עת

שקעה השמש. התכרבלנו בשמיכות בלילה וחיכינו בכליון עיניים לבוקר ולשמש שתחמם. ביום ייבשה אותנו השמש היוקדת. הצימאון היה רב ואגלי זעה נזלו ממצחנו ומגופנו. יחלנו שוב ללילה שיגאל אותנו מייסורי החום והשמש החמה. המשאית אותה שכרו הורי עם עוד כמה יהודים הייתה פתוחה ללא ספסלים. ישבנו על רצפת המשאית בשתיקה. "שמרו על דממה נאמר לנו פן יכולע לכם" הוזהרנו. אפילו לא יכולנו לעצור לעשיית הצרכים. נדרש מאתנו איפוק תרתי משמע... קיווינו שהדרך תסתיים במהרה, כשנגיע לסופה ונשכח את הקשיים. כי מה הם טלטולים ואירועים טראומתיים כאלה לעומת המחשבה שבקרוב נהיה בארצנו. מעז יצא מתוק. בלבנו קיננו גם החרדה והחשש, ניסינו להיאחז בתקווה והיינו בטוחים שהקדוש ברוך הוא מסייע בידינו ויביא אותנו בשלום אל מחוז חפצנו אל שערי הגאולה בעדן ומשם נמשיך על כנפי נשרים לארץ ישראל. חברו של אבא סלימאן דוד מצא ניחומים בפסוק מהתורה על יעקב אבינו שאמר ללבן אביהן של לאה ורחל: "את צאנך שמרתי כשחורב אכלני ביום וקרח בלילה". את העיר סיאני עזבנו ביום שישי בערב. עשינו את ליל השבת במשאית. בחצות הלילה הגענו לעיר מדברית שהייתה מוקפת בחומה. נכנסנו דרך אחד השערים ונוכחנו לדעת שאנחנו בלאחג'. נציגי המקום נתנו לנו הוראה לרדת ולהיכנס למקום שנראה כמכלאה בנויה בקירות מסביב. ליד הדלת עמדו שומרים שבדקו כל יוצא ובא. אמרו לנו שאנו עלולים להתעכב שם יום ואף יומיים. ביום ראשון יצאו כמה מראשי המשפחות דרך השערים כדי לקנות מצרכים בעיקר של מזון. לילדים ונשים היציאה הייתה אסורה. התגנבתי חרש אחרי יחיא שיצא. הוא לא הבחין בי. יחיא התלחש עם אחד הסוחרים. התברר שהכיר אותו מהשוק באזורנו לא קלטתי את דבריהם למרות שמאוד התאמצתי. לאחר כמה דקות יחיא הנהן בראשו לאות הסכמה. אבא והאחרים סיימו את הקניות ועשו דרכם אל בין החומות. גם יחיא חזר כשאני בעקבותיו ועדיין לא הבחין בי. פרצתי בבכי. "מה קרה שלמה, מדוע אתה מתייפח?" אבא נבהל.

"יחיא רוצה לחזור לחריה, הוא דיבר עם אחד הסוחרים שהכיר בשוק".

"אתה בטוח?" שאל אבי, "איך אתה יודע?"

"שמעתי. הייתי אתו כל הבוקר".

"האם זה נכון, בני?" פנה אבא ליחיא.

"כן, הסוחר מחכה לי בשוק".

"אבל מדוע אתה רוצה לחזור? מה עלה בדעתך?"

"תראה כמה אנחנו סובלים, האם כל זה כדאי?"

אבא והאחרים ביניהם סלימאן חברו הטוב הצליחו לשכנע את יחיא לחזור בו מהחלטתו זו ולהמשיך אתנו למחנה גאולה.

"הלחם לא טעים", העווינו את פנינו ובקושי בלענו את החתיכות שלעסנו. לא הכרנו לחם זה והוא לא ערב לחכנו. לחם ארוך לבן היה מונח לפנינו צורתו כשל בגט צרפתי. המים היו תפלים ולא טעימים. לשמחתנו הפירות והירקות היו טובים וכך יכולנו לאכול ולא לרעוב. ביקשנו להתרחץ, הובילו אותנו לבריכה בה היו מים עכורים, לא רק שלא הפכנו לנקיים, אלא נהפוך הוא. תושבי המקום היו שחורי עור, המבטים שנעצו בנו היו מזרי אימה. ביקשנו לעזוב את המקום כמה שיותר מהר.

היו בינינו כאלה שתלאות הימים האלה נתנו בהם את אותותיהם והחלו לרפות את ידיהם.

"מאז שעזבנו את מקום מגורינו לא עבר יום שלא היה כרוך בסבל ועדיין לא הגענו למחוז חפצנו. מי יודע מה עוד צפוי לנו", שטחו אנשים את טענותיהם באוזני מנהיגי העדה.

"לסבל תהיה תוצאה חיובית. כך דרכה של הגאולה שהיא כרוכה בייסורים.

אנחנו זוכים למה שלא זכו אבות אבותינו מאז חורבן הבית השני. נמשיך דרכנו ואלוהים יהיה אתנו. הוא ברצונו פורש חסותו עלינו וישמור עלינו. עלינו לשים בו מבטחו. כנאמר: "והבוטח בשם חסד יסובבנו".

הדרך לוותה בקברים שהשארנו מאחורינו. היו בינינו בעיקר זקנים שלא יכלו לעמוד בתלאות הדרך מפאת גילם, או שהיו חולים עוד לפני היציאה. יהי זכרם ברוך.

מחנה גאולה (חאשד)

הבשורה על כך שהדרך פנויה ואנו יכולים להמשיך בדרכנו עודדה אותנו, ושוב השחר עלה, טרם זריחת השמש. סוכות מלבניות ועליהן מסוככים ענפי דקל נראו לנגד עינינו. למען האמת לא יכולנו לראות הרבה. עינינו הוכו בסנוורים ואנחנו הרגשנו כסומא בארובה. קרני השמש היכו ללא רחמים על החול וגרמו לכך שלא נראה כמעט דבר. אנשי הסוכנות שקיבלו את פנינו במחנה ערכו רישום של כל אחד מאתנו. כל משפחה ואזור המוצא שלה. החום המעיק והחולות הלוהטים היו כאין וכאפס לעומת השמחה והציפייה בה היינו שרויים לקראת העלייה. אנשי הסוכנות היו גם הם בני העדה שלנו שליחים מהארץ. נוכחותם הוסיפה לשמחה ולאווירה המשפחתית. במחנה היה כעין בית חולים ארעי, מטבח שחילק מנות מזון לכולם, הייתה התארגנות להספקת הצרכים הבסיסיים. "משפחת ירימי, קחו את החפצים שלכם עוד מעט ייקחו אתכם לשדה התעופה", כך המשיך השליח וקרא את שמות המשפחות שעלה בגורלן להעלות לטיסה. בשעה טובה ובמזל טוב אימא ילדה ביום כיפור אחה"צ את אברהם. בצהרי יום הכיפורים הובהלה למרפאה עם התינוק שאך זה נולד. אבא היה באמצע קריאת המפטיר, כשנכנס השליח ורמז לו לצאת. "אדוני נולד לך תינוק זה עתה". החום היה כבד והחול לוחט, אבא רץ למרות שהיה לו קשה, החול החם צרב את כפות הרגלים, אבל בריצה החריכה פחות הורגשה. גם אנו רצנו אחריו. תינוק יפה שכב בחיק אימא. הוא כבר נולד לקראת הגאולה הוא כמעט צבר יליד הארץ. תינוק חמוד, שעדיין לא הבין את המעמד החשוב אליו נולד.

<16>

על כנפי נשרים לארץ אבותינו

על כנפי נשרים – בדרך לטיסה ובמטוס

כעבור כמה ימים כשאימא כבר התאוששה, גם אנו עלינו בגורל לעליה למטוס שיביאנו לארץ. בהתרגשות רבה אספנו את מטלטלנו. כולנו התאספנו סביב ההורים. אימא הצמידה אל חיקה את התינוק החדש שנולד לנו במחנה. שמחתנו להולדת אחינו החדש נמהלה בשמחה שהנה עוד זמן קצר נהיה בארצנו.

עשינו את דרכינו במשאית לשדה התעופה.

"תראו איזה ציפורים ענקיות" קרא אחד מהנוסעים. מיד התרוממנו ועמדנו על רגלינו.

כנפיים ענקיות עשויות ממתכת וגוף ה"נשר" גם הוא מתכתי נוצץ בשמש היוקדת גרם לנו להשתאות. כמעט נעתקה נשימתנו כאילו היינו במעמד הר סיני. מעולם לא רק שלא טסנו קודם לכן גם לא ראינו מטוס במו עינינו. זה הנשר אותו שלח "אלוהים" להרכיב אותנו על כנפיו כדי להביאנו למחוז חפצנו על פני ארצות, הרים, ימים ודרכים. כמו הנשר הנושא את עולליו מעל הכול ומעביר אותם למקום מבטחים.

"ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי" (שמות פרק טו), היו בינינו שמלמלו והיו שהזכירו את הפסוק "כנשר יעיר קינו על גוזליו ירחף", כך אמרנו שהגענו לארץ על כנפי נשרים.

הים השתרע רוגע וצבעו כחול וטורקיז ממרחק, ובקצה ועל חופו נמלה של העיר עדן.

לאחר שהתעשתנו והתאוששנו מהמראה הנורא, עלינו ל"נשר" ונבלענו בבטנו. ישבנו בעיניים נוצצות לאחר שהקריאו את שמות כולנו.

"אתם יודעים לאן אתם נוסעים?" קרא בקול רם ובוטח השליח שעמד בפתח המטוס.

דעתו הייתה זחוחה עליו, פיסק מעט את רגליו וסקר אותנו במבטיו. לעולם לא אשכח את המבט שהיה בעיניו – "איך עבד" עלינו. היה לבוש במכנסי חאקי קצרים, כובע לראשו, כפי שהיו חובשים בצבא הבריטי, חולצת חאקי וחגורת דגמ"ח למתניו.

"לארץ ישראל" ענו כולם פה אחד.

"יפה עניתם", נתן לנו ציון לשבח.

"אבל אתם יודעים שארץ ישראל אינה מקבלת טומאה", הוסיף.

"כן" שוב כולם ענו ביחד.

"מה זה הכסף והזהב אשר עליכם?" הורה באצבעו על הצמידים, השרשראות, הענקים היפים המפוארים, שהיו בעלי ערך רב תרתי משמע, שהיו תלויים על צווארן של הנשים ועל ידיהן. "עליכן להתפרק מזה ולהשליך החוצה." הנשר לא יפרוש כנפיו והתנאי לכך שיטוס הוא שתשליכו את הכול. בארץ ישראל יהיה לכן כל שתוצנה. אתן לא צריכות זאת שם".

המשיך ושכנע למען הסר ספק בטון חד משמעי האומר אין דרך אחרת. דממה השתררה והושלך הס. איש לא העז להתנגד. איש לא חשב להשבית את השמחה ולעכב את הטיסה, מצד שני איך אפשר את התכשיטים להשליך? "מי הנחשון בכם?" רעם קולו, "נו תתחילו לזרוק".

לפתע כולם החלו להשליך אל מחוץ למטוס. השליח היה מבני עדתנו, היה אפשר לתת בו אמון. צמידים עם אבנים יפות ומיוחדות, ענקי כסף גדולים ומיוחדים. כל זה מצא את מקומו על האדמה למרגלות המטוס.

עובדי השדה ברובם שחורי עור קלטו ישר לידיהם או אספו את השלל הזה בשמחה רבה... אין ספק שחשבו שאלוהים היטיב עימם באותו יום והצליח את דרכם. או שמא ידעו מראש שהם עומדים לקבל את השפע שהומטר עליהם ולא הייתה זאת הפתעה? לאלוהים ולשליח שהיה במטוס פתרונים.

הדלת נסגרה והמטוס המריא. היינו בדרכנו לארץ ישראל. היינו כחולמים.
רק לאחר שנים הבנו שאותו שליח עשה יד אחת עם אותם אלה שעבדו שם בשדה
התעופה להתחלק איתם בשלל שלנו. מי יודע עוד כמה שליחים כאלה היו שעשו
יד אחת עם העובדים במקום וניצלו את תמימותם של האנשים, את התלהבותם
להגיע לארץ, את היותם חדורי אמונה ואהבה. והכואב מכל שאותו שליח ואולי גם
אחרים כמוהו היו מבני עדתנו.

< 17 >

בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים

הביתה – ממזרח ומים ומכל האפסיים... בוערים הלבבות מושטות הידיים הביתה
הביתה הביתה...

(מתוך שיר שנכתב בשנת 1945. מילים: אהרון אשמן. לחן: ידידיה אדמון)

אנשים עם גלימות. חלקם עם כיסויי ראש כעין תרבושים, לחלקם כיפות גדולות,
או כובעי בארט על ראשם, ופאות מסולסלות לצדי ראשם, כורעים על האספלט
ומנשקים אותו כשעיניהם זולגות דמעות, לידם ילדים ובידיהם הצרורות שלהם.
זה מחזה משונה שאם היה נגלה לעיני זר, לו נקלע למקום, לא היה מבין את
המחזה המרגש הזה. חלום דורות התגשם. הם לא רק ראו את הארץ מנגד, אלא
בניגוד למשה נכנסו אליה וזכו לגאולה. קשה היה להכיל את המעמד.
”בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים”, היו שציטטו את הפסוק הידוע מספר
תהילים. ”שהחיינו והגענו לזמן הזה”, מלמלו השפתיים. עומדות היו רגלינו על
אדמת המולדת.

נחתנו בערך בשעה עשר בלילה בשדה התעופה בלוד. הנחיתה הייתה חלקה,
המקום היה חשוך ורק מנורות אחדות דלקו.

”ברוכים הבאים לארץ ישראל”, ברכו אותנו פקידי הסוכנות. לאחר מכן התפנו
לרשום את פרטינו. עדיין לא ראינו את ארצנו באור יום. בצד עמד דוד מים חמים
מהול בתה חם ממותק. לידו ספלים לשתייה ולחמניות עם ביצים, גבינה וזיתים.
גם לחם שחור ולידו פח ריבה. עדיין המומים ומבולבלים הובלנו לאוטובוסים

ומשם למחנות המעבר.

חלק מאתנו הורד במחנה ראש העין, חלק נסעו לעתלית. אותנו הורידו במחנה העולים בעין שמר.

עין שמר

בעבר היה זה מחנה הצבא הבריטי. הובילו אותנו לביתן גדול ששימש כמחסן בתקופה הבריטית.

"בבקשה קחו", הפצירו בנו חיילי צה"ל שהיו במקום וקיבלו את פנינו בשמחה. הם הושיטו כוסות תה חם ופרוסות לחם עם מרגרינה וריבה. קיבלנו מיטות ברזל עליהם מזרונים קש ושמיכות, כמו כן הושיטו לנו צלחות, סכו"ם וספלים. בחשכה ישבנו מכורבלים והמתנו לבוקר.

"גברת, כדאי שתביאי את התינוק לבית התינוקות שם יטפלו בו כראוי", הציע שליח הסוכנות שעבר במקום. אימא שמחה על ההצעה. עדיף שהתינוק אברהם יהיה בידיים טובות. התנאים במקום בו שהינו לא היו כל כך מתאימים לתינוקות. ידיים נשלחו מעבר לדלת בית התינוקות, אחזו בתינוק. הדלת נטרקה. אימא נותרה בחוץ ממתנה שיזמינו גם אותה פנימה. המתנה חכתה וחכתה והמתנה וכלום לא קרה. איש לא זכר אותה ולא חשב שיש להכניסה פנימה להניק את תינוקה. חככה אימא בדעתה מה תעשה, הקישה בדלת כמה פעמים איש לא פתח מהעבר השני. להרים את קולה ולצעוק לא נעים ואין זה מדרכה, הרי היא לא תגרנית בשוק. התכרבלה בפתח בית התינוקות וחיכתה לראות איך ייפול דבר. לא עלה בדעתה למסור את אחינו מבלי שתהיה לידו. עם שחר מצאו אותה אבא ויחיה ממררת בבכי ליד דלת בית התינוקות מוחה את דמעותיה בחוסר אונים. רק לאחר הפצרות מצדם נפתחה הדלת ואימא אצה אל תינוקה ומיד ישבה להניק אותו בפעם הראשונה בארץ ישראל.

התינוק יפה התואר היה חביבם של המטפלות במקום וקיבל את השם אברהם רק לאחר שהוכנס בבריתו של אברהם אבינו במחנה.

בשערי המחנה המשיכו להיכנס המוני עולים. עדיין לא הספיקו למחות את סימני המקום שאכלס קודם לכן את חיילי הצבא הבריטי. היה צורך למצוא פתרונות

מהירים ולטפל בעולים. לא היה זמן להקדיש זמן לניקוי המקום מאופיו הצבאי ולשנות פניו למקום שחיים בו אזרחים. רימונים חיים וכדורים עדיין היו מפוזרים מסביב. זכויות מנופצות גדרי תיל ותעלות מיגון, שקי חול, עמדות ירי, חלקי לבוש וסימני דם נשארו במקומם באין ידיים שיפנו וינקו. מדי יום הגיעו מסות של אנשים. ואנחנו, כעבור כמה ימים, היינו כבר "מוותיקי" המקום. יכולנו אפילו לעשות סיור לחדשים להכרת המקום. כבר ידענו את מקום וזמני חלוקת המזון, מקום המרפאה וזמני פתיחתה, את בית התינוקות כמובן שהכרנו וגם את מקומם של משרדי הסוכנות ובית הספר.

בר מצווה

קבוצה של כמה נערים בני 13 עמדה לחגוג את בר-המצווה, ביניהם אני. כל אחד מאתנו בתורו קיבל סידור, טלית ותפילין. בהגיע תורי קבלתי ... רק סידור. עיניי החלו לדמוע, אכזבתי הייתה קשה. "אתה יכול לקבל רק סידור, אתה רק בן 12, עוד לא הגעת לגיל בר-המצווה". היה לי קשה לקבל את ההסבר לחוויית הקיפוח בה התנסיתי. ברבות הימים כאשר חגגתי 5 בר-מצוות של בניי, היו אלה 5 חוויות מתקנות בשבילי.

< 18 >

שכול ואבל

"היכן משה? מדוע לא בא לבקר?" התפלא אבא. "עדיין לא מצא זמן לפגוש אותנו? אולי אינו יודע היכן אנחנו? צריך להודיע לו".

בני משפחה ומכרים באו לבקרנו ואף הביאו מתנות וביניהם גם בני דודתי, שאול ושמואל חסר מפרדס חנה ודודי חיים שלום מתל מונד. אחות אבי שמעה מכפר סבא ובנה יחיא, יצחק חסר חברו של משה ובן אחותו של אבי. הפגישות היו מרגשות והשמחה שרתה באוויר. רק משה לא הגיע. ואז נמהלה השמחה בעצב ויגון רב. "מדוע משה לא הגיע?" שוב שאל אבא ולא הבין את ההיעדרות הזאת. "מה אתה לא יודע?" הדוד ענה בקול חלש "משה נפל בקרב" ונקבר בבית הקברות הצבאי בנתניה" הוסיף מיד בלי לחשוב פעמיים.

אבא נאלם דום. הגה לא יצא מפיו. דמעות החלו לזרום ולחרוץ תלמים בלחיו. את הבשורה הזאת לא יכלו אוזניו לשאת הוא פשוט הפך להיות לקוי שמיעה מרגע זה ואילך. "זה רצון השם מלמל". הוא הביט סביבו הלום צער, מוכה יגון וקומתו שחה. עצב רב ניבט מעיניו. אימא פכרה אצבעותיה. הדמעות זרמו מעיניה ללא שליטה. היא כמו אבא הייתה מוכת צער.

אכן כעת נודעה האמת. עוד בהיותנו בתימן, לפני העלייה, הגיע מכתב מקרובי משפחה ששהו בעדן בדבר שמועה, שמישהו מהמשפחה נפל בקרבות שהתחוללו בארץ במלחמת העצמאות. לא היה ידוע מי זה. השמועה אמרה שזה משה בשארי או יצחק חסר ואולי הוא חיים שלום. בסתר לבנו קיווינו שזה לא משה. אבל אין לדעת והדאגה קיננה כל הזמן בלב. סימן השאלה נעלם, כעת היה

ברור מי הוא החייל ההרוג. האמת המרה הכתה בנו. בן ואח אהוב ויקר, עטרת ראשנו איננו. המזווה אותה הביא להורי שאול חסר בנה של הדודה סעדה הייתה העדות האילמת היחידה שנותרה ממשה. מכתביו, תמונות, פנקס השירות היו הרמזים האחרונים שנותרו לנו ממנו לנחמה.

משה היה בן בית אצל הדודה סעדה ובניה בפרדס חנה, שם הכיר בחורה בשם שרה שהייתה לחברתו. הוא גם נהג לבקר אצל הדודה שמעה בכפר סבא. משה שירת במחנה דורה שליד נתניה שם עשה את שירותו הצבאי בגדוד 32 בחטיבת אלכסנדרוני, שלחם באזור המשולש. מאז היותו בן 18, במשך שלוש שנים שירת משה כנוטר במשטרה הבריטית, לפני הקמת המדינה. כאשר התגייס לצה"ל היה

ראש העין
"יד לבנים"

9089)

עיריית ראש העין

.X.M

טוראי בשארי משה ז"ל

בן שמעה וסאלם

נולד בתימן

תרפ"ו, ת. לידה לועזי:

תאריך גיוס: 1.2.1948

התגורר בפרדס חנה

נפל בקרב

ה' בתמוז תש"ח, 12/7/1948

במלחמת העצמאות

שרת בחטיבת אלכסנדרוני (חי"ש)

יחידה:

מקום נפילה: מגדל צדק

אזוד: מרמז הארץ והשפלה

נקבר בנתניה

בן 22 בנפלו

הותיר אחריו:

קורות חיים

בן סאלם ושמועה. נולד בשנת 1926 בעיר נדרה אשר בתימן וקבל חינוך מסורתי. עלה לארץ, הראשון מבני משפחתו, בשנת 1942, והוא נער בן 16 שנים, שנתיים מאמו ועומד ברשות עצמו.

כחצי שנה התחק במגידאל, אחרי-כן התגייס לנוטרות ולצבא הבריטי, ואת שנות השלום, במאז שחזרו, עשה בפרדס-חנה, בשכונת התימנים, לסירוגין כפועל חקלאי וכסנדלר (במקצוע זה התמחה מנעוריו).

בבחור בריא, חסון ואמיץ, הצטיין בכושר קרבי מאז גיוסו (ב-1.2.1948) בחזיתות שונות כחייל בחטיבת "אלכסנדרוני".

השתתף במערכות משמר-העמק, טירה, קאקון, כפר-קרע, אמון ומגדל-צדק.

נפלא ביום ה' בתמוז תש"ח (12.7.1948) במגדל צדק, ולמחרת הובא למנוחת עולמים בבית הקברות בנתניה.

אחרי נפילתו עלתה המשפחה כולה לארץ.

בקי כבר בהפעלת נשק ובעיקר במקלע "בזה" הכבד. חבריו התפעלו מבקיאותו ומחוסנו. משה השתתף בקרבות שונים כמו קרבות משמר העמק נגד צבאו של קאוקג'י ועוד. הוא נפל בכיבוש מגדל צדק ביולי 1948. זה היה אחרי ההפוגה האחרונה לפני שביתת הנשק שהוכרזה על ידי האו"ם. הוא זוהה על ידי שאול חסר בין החללים של יום הקרבות. הובא למנוחות בבית הקברות הצבאי בנתניה ליד בסיס החטיבה.

מכרים וקרובים, בני עירנו לשעבר לא הפסיקו לפקוד אותנו בביקורי ניחומים. כך הפכה השמחה לעצב. הורי הוזמנו לקצין העיר חדרה לשמוע את זכויותיהם כהורים שכולים, וכך היה להם הכבוד המפוקפק ביותר להיכנס למשפחת השכול הישראלית. הם חלמו להגיע למדינה להיפגש עם משה, לחיות בארץ ישראל,

אבל לא למות בה. כעת נגזר עליהם למסור את היקר להם ביותר למען המדינה. הם גם כרתו ברית דמים עם אדמתה. ממשרד הביטחון קיבלנו טיפול מסור, העניקו להורים אפשרות לקנות נעליים ובגדים ואכן נסענו לקנייה בחדרה. כמובן שזה לא יכול היה להיות שום פיצוי לכך שמשא כבר לא היה אתנו.

מתוך ויקיפדיה

מג'דל יאבא נקרא גם מג'דל צאדק - מגדל צדק) היה כפר ערבי בירכתי השרון ולמרגלות הרי השומרון - כ-6 ק"מ מזרחה מפתח תקווה, בצד הכביש פתח תקווה וראש העין - בן שמן (היום כביש 444). במלחמת העצמאות נכבש הכפר, נהרס והתרוקן מתושביו. המקום בו שכן מרכז הכפר, על שרידיו הארכאולוגיים מתקופות שונות, הוכרז בתחילת המאה ה-12 כגן לאומי מגדל אפק.

בתקופת המנדט השתייך הכפר לנפת רמלה מחוז לוד. במלחמת העצמאות הכפר שימש בסיס לכוח הערבי ובו התבצרו חיילים עיראקים. ב-31 ביולי 1948 נכבש הכפר על ידי לוחמי חטיבת אלכסנדרוני, תושביו הפכו לפליטים ונמצאים, ברובם, במחנה הפליטים בלאטה שבשכם.

ליד מסעף הכבישים ובכניסה אל הכפר ההרוס ניצבת אנדרטה לזכר הלוחמים במלחמת העצמאות שנפלו בכיבוש הכפר. על אדמות הכפר יושבים היום היישובים ראש העין, עינת, גבעת השלושה וקיבוץ נחשונים.

< 19 >

מציאות חיים מורכבת

בית התינוקות – היכן הילד?

האחיות שטיפלו בתינוקות היו מסורות ומנוסות. הן הסבירו לאימא שהיא יכולה להגיע כמה פעמים ביום לראות את בנה. אחיותיי ואני וגם שלום וחנה נלוו אליה לעיתים. אברהם הלך והתפתח והיה לאחד התינוקות היפים במקום. אימא נכנסה לחדר כהרגלה, סקרנית ושמחה לראות את עוללה ולהניקו. התכוונה כבר להתיישב ולהתכוון להנקה, אך לחדדתה במיטה שכב ... תינוק אחר. זה לא היה אברהם.

"היכן התינוק שהיה כאן קודם, זה לא שלי", שאלה ועצרה אימא את אחת האחיות שחלפה במקום.

"אין לי מושג", משכה האחות בכתפיה, לא הבינה מה אימא רוצה ממנה. "בכל אופן אני חדשה כאן, כדאי שתשאלי את האחות הקבועה" הציעה. "כל יום אני מגיעה לכאן להניק את בני", אימא דיברה ערבית ומעט מילים בעברית שידעה.

האחות שוב נאלצה להסביר לאימא שאינה יודעת.

התחלנו לחפש בחדרים האחרים, הילד איננו.

"הנה הוא" קראנו כולנו ואכן מצאנו אותו באחד החדרים שהיו יותר סמויים מהעין כשהוא עטוף ומוכן ל... משלוח. אכן כנראה שהייתה כוונה לקחתו ולמסור אותו לאימוץ וזאת הבנו בדיעבד כאשר החלו גילויים על ידי תימן שנעלמו. האחיות שם עמדו פעורות פה, גם הן ולא האמינו למראה עיניהן. הן לא ידעו להסביר מה

קרה. אימא נטלה את אברהם והחליטה שלא תשאיר אותו שם יותר ואפילו לא לרגע. האחיות הפצירו בה להשאירו. היא לא שעתה לבקשתן.

השלג במחנה והטיוול

שנת 1950 הייתה שנה מיוחדת במינה. שלג ירד כמעט בכל הארץ ולא פסח גם על מחנה העולים בעין שמר. פעם ראשונה שראינו את מעטה השלג הלבן שכיסה את האדמה בשטיח לבן וקר וכן נתלה לו על צמרות העצים. יצאנו עם המורה רחל לשיעור טבע ולמשחקי חברה. מעולם לא ראינו מחזה כזה לפני כן. בתימן אין שלג.

זה נראה לנו כמו המן שאכלו אבותינו במדבר בזמן נדודיהם לארץ ישראל, עליו נאמר שהיה גם כן קר "דק ככפור על הארץ". לאכזבתנו הוא נמס עם זריחת השמש.

בבקרים לפני ההליכה לבית הספר היינו מצטיידים בצלחות וכפית. מדי יום היינו עומדים בתור לחדר האוכל כדי לקבל דייסה, פרוסת לחם עם ריבה וכוס תה. כל ילד קיבל סוכריה כדי לדרבן ולקחת את כפית שמן הדגים ששימש כחיסון הגוף וטעמו היה תפל ומגעיל ביותר.

ראשי המשפחות עמדו בתור לקבל את מנות האוכל לכל בני המשפחה. הסוכנות גם דאגה להביא לנו סרטי קולנוע, אותם היו מקרינים על קיר רחב. זה היה בין הפעולות שנעשו לתושבי המחנה המובטלים שחיכו לתורם להישלח לישוב הקבע.

הגברים כיתתו רגליהם ליישובי הסביבה כמו כרכור, פרדס חנה או חדרה לנסות למצוא עבודה כלשהי אצל חקלאי המקום.

החקלאי מפרדס חנה סקר את שורת הגברים שהגיעה ממחנה העולים. בראשון העיף מבט חטוף. היה זה בחור צעיר וחזק. הוא פלט לעברו "אתה". עבר לשני מיד הבחין באדם מבוגר הוא חלף על פניו ללא מילה כאילו אינו קיים. עבר על פני השלישי מיד הבחין שלפניו שוב בחור צעיר וגם לו אמר "אתה" וכך עבר על פני כולם. הצעירים שקיבלו עבודה הזדרזו ללכת בעקבות החקלאי והאחרים נותרו מושפלים, עצובים הביטו זה בזה בעצב. הם לא נבחרו לעבודה המייגעת

שבעבורה היו יכולים לקבל כמה גרושים. כאובים סבו על עקבותיהם לשוב למחנה - שבו ריקם כלעומת שבאו.

חתונת "אחי עם אחותי"

במשך שהותנו במחנה, יחיא אחי קבל עבודה במטבח המחנה. תפקידו היה לעזור בחלוקת המזון. בזכות זאת הכיר קרובי משפחה שבאו לקחת אוכל, ביניהם משפחתם של חנה ושלום אחיי מצד אמי. יחיא סיפר שפגש את חנה. מיד נוצר קשר מחדש. חנה התלוותה אל אמי כשהלכה להניק את אברהם. היא גדלה ויפתה הייתה נערה חנינית ונאה למראה. רבו מחזריה והיו ביניהם שביקשו את ידה מידי דודה חיים גרשי הכהן, ביניהם גם יחיא אחי. אימא ואבא היו בסוד העניין. ביקור נימוסין בביתן של הדוד חיים הכהן. היה זה ביקור גישוש ובירור. אמי דברה אל ליבה של חנה שתיאות להינשא ליחיא האלמן שהיה מבוגר ממנה ב-15 שנים. נקבע מועד לאירוסין וחתונה.

הייתי ילד בן 12. לא הבנתי. איך יתכנו נישואי אח עם אחות. לבסוף היה לי ברור. הם לא ממש אח ואחות. חנה היא אחותי מצד אמי ויחיא אחי מצד אבי (לא בן אמי). אין קשר דם ביניהם. הזוג הטרי הצטרף אלינו לביתן שהיה מאוכלס בשמונה נפשות. הצפיפות הייתה רבה. כולנו חיינו ביחד. באף אחת משעות היממה לא נמצא רגע שהאדם יכול היה להימצא לבד, ללא האחרים הסובבים אותו. לא היה רגע של פרטיות שכל אדם נזקק לה לעיתים. לאחר כשבוע נמצא לחנה ויחיא ביתן קטן למגורים. חנה ויחיא עברו אתנו לכפר סבא והם חיו בחלק השני של הבית הדו משפחתי שהגרלנו בשכונת גאולים.

בני משפחת הדודים, חיים וסאלם גרשי הכהן, נשלחו לפרוזדור ירושלים שם יושבו העולים באוהלים במקום שנקרא לאחר מכן מושב עמינדב, לא רחוק ממושב אורה. עד היום הזה הם נמצאים שם.

הנסיעה למושב אורה ובחזרה

הסוכנות היהודית החלה בפנוי הביתנים ופיזור המשפחות ליישובי הקבע בהתיישבות העובדת. לפרוזדור ירושלים, למושב אורה, נשלחו חבריו של אבא: יחיא דוד מליחי ואשתו שומיס ובניהם עובדיה, יוסף וחסן. סלימאן דוד מליחי, אשתו סעידה ובנם ראובן. סעיד דוד מליחי ואשתו תרנג'ה וילדיהם: ברכה, עובדיה (עֶזְרָא), כוכבה (נְגִ'מָה) ויחיאֵל (יחיא). אף אני ויחיא אחי הצטרפנו וליווינו אותם אל מקומם החדש, כדי לסייע להם וגם כדי לשמור על קשר.

ליל שישי, לילה חשוך, השעה מאוחרת. הנהג הוריד אותנו בחדרה, סרב להסיע אותנו לעין שמר. "אנא", בקשנו "בבקשה השעה כבר מאוחרת, קח אותנו למחנה, אלוהים יגמול לך על כך". התחננו למחווה של חסד מצדו.

"לא בא בחשבון, תלכו ברגל, אתם צעירים וחזקים", זרק לעברנו בריטניה.

נטלנו את רגלינו וצעדנו רעבים וצמאים כשעתיים עד למחנה.

באותו היום ליווינו קרובי משפחה שנשלחו להתיישב באורה, ששמו הקודם, הערבי היה ג'ורה, ונמצא בדרך לירושלים.

תשושים הגענו למחנה, חזרה לביתנים. הורינו כבר לא היו שם. אנשים אחרים שכנו במקומם. פנינו למחנה האוהלים, שהוקם על אספלט ששימש למנחת מטוסים בתקופת הבריטים. חיפשנו, צעקנו, לשווא הם אינם. לבסוף מצאנו אותם יושבים מכורבלים בשמיכות על אחד האוהלים רועדים מקור.

"היכן המזוודה של משה?" קולי היה חד וחרד.

אנשי הסוכנות זרזו את ההורים לצאת מהביתן, כדי להכניס אחרים והם עצמם היו טרודים בדברים אחרים ובעיקר השגיוחו על הבנות.

כך אבדה המזוודה היקרה שארית הזיכרונות שנותרו לנו ממשה.

מחנה הקליטה עין שמר היה מחנה מעבר בלבד.

לעולים, שלרובם המוחלט לא הייתה הכשרה מקצועית, נאמר שעליהם להתיישב בכל מקום. כל התיישבות במדינה שנועדה להפריח את השממה יכולה להיות טובה ומועילה, אם אתם אוהבים את ארצכם. עם טיעונים כאלה קשה להתווכח, וגם תורנו לעבור להתיישבות של קבע הגיע.

כדי לשכנע אותנו עוד הוסיפו והראו לנו סרטים מטעם השלטון שהוקרנו על גבי קיר בניין. שם ראינו חריש על ידי טרקטור, כאשר החורש ישב וזימר אחד משירי המולדת, אדמה שוממה הנכבשת שעל אחר שעל והנה נזרעים בה הזרעים. לאחר שנחרשה וכבר היא מכוסה במרבד ירוק והקוצרים מגיעים ובידיהם מגלים, אבל גם קומביינים (טרקטורים גדולים) שהספקם גדול יותר בקציר מאשר בעבודת כפיים. לבסוף נראו גם חבילות השיבולים אגודות בשדה ביחד, עומרים, עומרים. כדי להלהיב את הקהל נשמעו שירים, פסוקים שמלחינים חיברו להם מנגינות: "ישושום מדבר וצייה ותגל ערבה...", "הזורעים בדמעה ברינה יקצורו..." "לסיכום נאמר הפסוק: "והבאתי אתכם אל ארץ חיתה, שעורה, גפן, תאנה ורימון, ארץ זבת חלב ודבש. נראה שהיה ברור לעושי הסרט שהצופים בו מצויים בפסוקי במקורות.

לאחר הסברים שכאלה, גם חזותיים וגם שמיעתיים מי עוד יהין לסרב. ההתלהבות הייתה רבה, וכך שלחו פקידי הסוכנות עולים רבים להתיישבות חקלאית בעיקר. מחוץ למחנה ישבה חבורה של עוטי שחורים. לגופם בגדים שחורים שציציות טליתם מציצים ומשתלשלים לצדדים, לראשם מגבעות שחורות גם הן.

קולות בכי תמרורים, נהי וקניות נשמעו מכיוון חבורת לובשי השחורים. "אחינו התימנים, התקרבו אלינו ונאמר לכם שאתם עדיין לא בארץ ישראל והגאולה עדיין לא הגיעה, לא לציון ולא לירושלים עיר הקודש". כך קראו לעברנו כשהם ממשיכים בתפילות ובמספד.

היו בינינו שהצטרפו לתפילותיהם והאחרים עמדו נבוכים ומבולבלים. האנשים קיבלו את דברי החרדים כפשוטם. הם שאלו: "אנחנו בארץ ישראל או לא? אם לא אז היכן אנחנו?!"

פקידי הסוכנות עמלו זמן רב להסביר שאין להתייחס ברצינות לדברי החרדים. אתם בארץ ישראל, היא נמצאת כאן ולא מעבר להרי החושך.

אחי שלום – חייו בארץ

"אתה נוסע עם קבוצת החברים לנהלל", כך קיבל שלום את ההודעה. "נהלל? מעולם לא שמעתי, היכן זה? מה זה?" ניסה לברר אצל

חבריו גם הם לא ידעו. לבסוף נודע להם שזה מושב בעמק יזרעאל, "אתם תראו", הבטיחו להם, "המקום יפה, פורח, ישוב חקלאי. חקלאות אינה זרה לכם".

כך לאחר שמשפחת גרשי-הכהן הגיעה למושב עמינדב בפרוזדור ירושלים, ולאחר נישואיהם של חנה ויחיא, נשלח שלום עם קבוצת צעירים למושב נהלל להכשרה לפני הגיוס לצבא.

"אימא תני לי את ברכת הדרך", שלום עמד לפני אימא. הציעו בלשכה של הצעירים בני 15-18, שחלקם יתומים וחלקם ממשפחות מרובות ילדים, לשלוח אותו לקיבוץ מחניים לאחר שחזר מנהלל.

לאותה לשכה הגיעו שליחים מקיבוצים, שהציעו לצעירים להגיע להכשרה לפני צאתם לשרת בצבא. אימא הנהנה ראשה בהסכמה. כך הלך ושטח את בקשתו גם מחנה אחותו ומדודיו מצד אביו (להזכירכם היה יתום מאבא) חנה ושלום כהן. "שיהיה לך כל טוב ותצליח", נתנו לו כולם את ברכת הדרך. בהתרגשות שהלכה וגברה הלך שלום מאתנו אל הקיבוץ בצפון לא רחוק מראש פינה וחצור הגלילית. לאחר מכן הועבר לקיבוץ גבעת השלושה להכשרה.

אחי, שלום גרשי-כהן, צנחן 1956

"אנחנו צריכים מתנדבים לצנחנים מי מוכן?" כך הציעו שליחי הצבא לנערים לפני גיוסם בקיבוץ.

"אני מוכן", קרא שלום ללא היסוס. נענה לקריאה מיד. היה ברור לו שהוא יהיה ביחידה המובחרת ביותר, היה פטריוט ללא תקנה.

באותה תקופה פרקו את יחידת ה-101 המפורסמת

בראשה עמד אריק שרון. אחד מהעומדים בראש היחידה (אולי שרון בעצמו) עמד בראש יחידה חדשה שהוקמה ואליה נשלח שלום.

עלילות הגבורה של אותה יחידה בה שירת שלום, תחת פיקודו של מאיר הר ציון - אחד מיוצאי המאה 101 לאחר פירוקה - עדיין לא פורסמו במלואן. די מהידוע כדי שיהיה זה מקור לגאווה. הייתה לו הזכות להשתתף בפעולות גלויות וחשאיות. הוא השתחרר לפני מבצע סיני מצה"ל ועבר למשמר הגבול ושירת ביחידה באזור הגבול עם ירדן, במשולש, שהועסקה בביטחון שוטף.

עדינה ושלום היו לזוג בקבוצת ההכשרה בקיבוץ. עדינה ממשפחת שער בנתניה, כשמה כן היא, עדינה, חביבה, הסכימה להצעת הנישואין. שלום עבר לשרת במשטרה ואת ביתם הם קבעו בשכונת עין התכלת בנתניה. נולדו להם שלושה ילדים: אבי, אילנה וסיגל.

עם האח שלום

שלום הצליח כשוטר, עבר כמה קורסים שגם אותם סיים בהצלחה. לבסוף נשלח למשטרת טבריה, שם יכול היה לזכות בקידום. הוא ראה כי טוב והעביר לשם את משפחתו. הבית הישן והעתיק שראו מצא חן בעיני שלום ועדינה, הם רכשו ושיפצו אותו וכך קבעו את המשך חייהם

בעיר הכינרת. לאחר צאתם לגמלאות סידרו את הבית הרחיבו אותו והפכו אותו לבית הארחה - "בית עדינה".

אורחים לא מעטים הגיעו אליהם לנפוש וגם תיירים מחו"ל. חברים היו מגיעים להתארח בסופי שבוע מאזור המרכז. בנם בכורם אבי התחתן וגר בביתם שבעין התכלת בנתניה. אילנה נישאה והיום היא חברת קיבוץ יגור. סיגלית נישאה לבחיר ליבה והיא גרה ליד הוריה בטבריה.

השנים 1949-1950. "בילינו" כבר שנה במחנה המעבר. הגיע הזמן לעבור למקום של קבע. "אנחנו מציעים לכם לעבור לנתניה לשכונת בן ציון, כך תהיו קרובים למקום קבורתו של בנכם". נציג הסוכנות דיבר על לב ההורים בצורה זהירה ובעדינות. המקום לא רחוק משכונת דורה שהתפתחה לאחר שהבסיס הוזז ממקומו. זה היה בסיס ממנו יצאה היחידה של משה ז"ל לפעולות השונות. "מה יש לכם לחפש בנתניה האם יש לכם מישהו שאתם מכירים שם?" דודה

שמעה, אחותו של אבא, ניסתה למנוע את המעבר לנתניה, היא רצתה שנגיע לכפר סבא מקום מגוריה. התשובה הייתה ברורה אבא לא הכיר איש בנתניה. "אם כך תבקשו לעבור לכפר סבא. נהיה קרובים וגם נוכל לעזור לכם". כך הגענו לכפר סבא.

בעצרת יום הזיכרון, עם הנשיא ויצמן.
מחנה דורה, נתניה, מאי 1996